Faculteit der Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap
Rijksuniversiteit Groningen
Bibliotheek

28/1/2013

THUIS VOELEN KUN JE NIET ALLEEN

Een onderzoek naar de wijze waarop ondersteunende contacten bijdragen aan thuisgevoelens van vluchtelingen in de gemeente Haren

Masterscriptie Godsdienstwetenschappen | Annabeth Bosman

Naam student:	Annabeth Bosman
Studentnummer:	S1682393
Opleiding:	Godsdienstwetenschappen
Faculteit:	Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap
Onderwijsinstelling:	Rijksuniversiteit Groningen
Studiejaar:	2012-2013
Plaats en datum:	Groningen, 28-01-2013
Begeleider:	Dr. M. W. Buitelaar
Tweede lezer:	Dr. K.E. Knibbe
Stagebegeleider:	A. van der Klei
Stageplek:	Vluchtelingenwerk Haren
Aantal woorden:	35018

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave 3

Voorwoord 5

Hoofdstuk 1 Inleiding 6

1.1 Onderzoekplek 10

1.2 Methode 11

1.3 Interviews en positie van de onderzoeker 12

1.4 Opzet scriptie 14

Hoofdstuk 2 Nederlandse contacten 15

Inleiding 15

2.1 Nederlandse contacten 16

2.1.1 Buren 16

2.1.2 Collega's 19

2.1.3 Vrienden 21

2.2 Vluchtelingenwerk Haren 24

2.2.1 De vrijwilligers 25

2.2.2 Koken, kletsen en professionals 26

2.3 Thuisgevoelens 28

2.3.1 Thuis 28

2.3.2 Nederlandse contacten en thuisgevoelens 29

2.4 Conclusie 31

Hoofdstuk 3 Andere nieuwkomers 34

Inleiding 34

3.1 Familie 35

3.1.1 Ondersteuning van familie 35

3.1.2 Familie en thuisgevoelens 37

3.2 Vrienden 38

3.2.1 Het AZC, de Nederlandse les en vriendschappen 39

3.2.2 Koken, Kletsen en andere vluchtelingen 41

3.2.3 Medegelovigen 43

3.3 Landgenoten 47

3.3.1 Landgenoten in Haren 47
3.3.2 Landgenoten buiten Haren 50
3.4 Landgenoten en samenkomsten 52
3.4.1 Etnische groepen 52
3.4.2 Ambivalentie 54
3.5 Conclusie 58
Hoofdstuk 4 Meerdere 'thuizen' 60
Inleiding 60
4.1 Homelessness 60
4.1.1 Thuisloosheid 61
4.1.2 Sociale uitsluiting 62
4.1.3 Het onzekere thuis 65
4.2 Het herkomstland als thuis 66
4.2.1 Nostalgische gevoelens en het herkomstland 66
4.2.2 Terugkeer naar het herkomstland 69
4.3 Homing desire 71
4.3.1 Twijfel over terugkeer 71
4.3.2 Nederland als thuis 73
4.4 Meerdere 'thuizen' 75
4.4.1 'Thuizen' 76
4.4.2 Nationale identiteit en een thuis 77
4.5 Conclusie 80
Hoofdstuk 5 Conclusie 82
Hoofdstuk 6 Aanbevelingen 89
Bibliografie 93
Literatuurlijst 93
Websites 97
Bijlagen 98
Bijlage 1 Overzicht van informanten 98
Bijlage 2 Opzet netwerkinterviews 100
Bijlage 3 Opzet interviews 102
Bijlage 4 Overzicht data netwerkinterviews 105
Bijlage 5 Etnische identificaties 108

Voorwoord

De titel van mijn scriptie, 'Thuis voelen kun je niet alleen', geeft het centrale thema van mijn onderzoek weer. De gastvrijheid die ik zelf in landen als Marokko, Nepal en Myanmar heb ervaren, gaven mij altijd snel het gevoel dat ik welkom werd geheten en me thuis kon voelen. Maar al zijn Nederlanders een zeer bereisd volk, bij onze eigen gastvrijheid zet ik toch mijn vraagtekens. Ik vroeg mij daarom af of vluchtelingen in Nederland een thuisgevoel ervaren en wie daaraan bijdragen.

Deze nadruk op de hulp van anderen leidde ertoe dat ik ook reflecteerde op mijn eigen ondersteuningsnetwerk. Wie geven mij ondersteuning in het dagelijks leven op emotioneel maar ook informatief en instrumenteel vlak? Tijdens het schrijven van deze scriptie werd deze ondersteuning mij zeer duidelijk. De belangrijkste bron van informatieve ondersteuning in mijn onderzoek waren mijn vijftien informanten. Ik wil hen hartelijk bedanken voor hun openhartigheid over kwesties die hen vaak na aan het hart lagen. Ook heb ik versteld gestaan van hun gastvrijheid waardoor ik mij vaak bij hen thuis voelde. Naast de informanten wil ik Annemieke van der Klei bedanken omdat ze mij op sleeptouw nam, altijd de tijd nam om mijn vragen te beantwoorden en mijn onderzoek vol enthousiasme en vertrouwen tegemoet zag.

Ook wil ik mijn eerste begeleider Marjo Buitelaar hartelijk bedanken voor haar informatieve steun omdat ze gerichte tips gaf, mij het vertrouwen gaf dat alles zou lukken en mij opbeurde met vermakelijke anekdotes uit het mooie Marokko. Ook mijn tweede begeleider Kim Knibbe wil ik bedanken omdat ze mijn scriptie in korte tijd moest doorlezen en toch nuttig advies heeft kunnen geven. Naast deze docenten wil ik hier ook mijn *strong ties* benoemen. Eerst wil ik mijn vriend Lennart bedanken. Van aanmoediging tot tekstuele tips tot je 'goede' grappen (waar ik altijd als enige om lach), zonder jou was het knap lastig geworden. Mijn ouders, zus en broertje wil ik bedanken omdat ze altijd voor me klaar staan, fungeren als mijn veilige haven en altijd hun waardering laten blijken. Ook wil ik mijn vriendinnen Franciska, Merel en Heleen bedanken omdat ze al mijn langdradige verhalen hebben aangehoord en me iedere keer goed advies hebben gegeven. Daarnaast bedank ik mijn jaarclub en ook Luchina, omdat we samen zo hard kunnen lachen en deze ontspanning een fijne afwisseling was in tijden van stress. Zelf heb ik veel plezier beleefd aan mijn onderzoek en aan het schrijven van deze scriptie. Ik wens u hetzelfde plezier toe in het lezen van het uiteindelijke resultaat.

Hoofdstuk 1 Inleiding

> **Is het anders om contact met hem [AB: Nederlandse man][1] te hebben dan met iemand uit Tsjaad?**
>
> Ja ja.. Contact met hem.. is voor mij beter omdat ik hier van mensen uit Tsjaad niets ga leren. Maar van hem kan ik echt heel veel leren. Ik heb al veel geleerd van de taal, het systeem hier in Nederland, de Nederlandse mensen. En hij geeft altijd tips aan mij. Dat niet doen en dat moet je wel doen.[2]

Bovenstaand citaat is afkomstig uit een interview voor mijn onderzoek. Een vluchteling uit Tsjaad vertelt over zijn verlangen om contact met Nederlandse mensen te leggen, omdat hij denkt dat hij van deze personen eerder nuttige informatie krijgt over Nederland dan van contacten met andere landgenoten. Ook in het politieke beleid van de afgelopen jaren is het uitgangspunt dat nieuwkomers uit contact met autochtonen nuttige hulpbronnen kunnen verwerven.[3] Naast politici hebben ook beleidsmakers en sociologen vaak hoge verwachtingen van interetnisch contact omdat zij verwachten dat deze ondersteuning een nieuwkomer beter helpt zich thuis te voelen in Nederland dan contact met andere nieuwkomers.[4]

Bovenstaande ideeën hebben geleid tot het startpunt van mijn onderzoek omdat ik mij afvroeg welke verschillende contacten eraan bijdragen dat een vluchteling zich thuis voelt. Daarom heb ik de relatie tussen de concepten 'sociaal netwerk' en 'thuisgevoelens' in mijn

---

[1] Ik hanteer ronde haken ( ) wanneer ik een deel van het citaat weglaat en ik hanteer vierkante haken [ ] bij redactionele ingrepen.

[2] In de gehele scriptie zijn mijn woorden dikgedrukt en de woorden van de informant dun.

[3] Zie bijvoorbeeld: Rijksoverheid, 'Integratienota Integratie, Binding, Burgerschap', 16-06-2011, 1-15, aldaar 1-5 en, J. Veenman, 'Allochtonen en hun sociaal kapitaal', *Economische statistische berichten, deelonderwerpen, sociologie,* 88, 1-3, 1-3. Zie ook: Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts, 'Over dubbele bindingen en verbinden en verheffen, Sociale contacten van minderheden en de relatie met sociale cohesie en sociaaleconomische positie', In: P. Schnabel, R. Bijl en J. de Hart, SCP, *Betrekkelijke betrokkenheid, Studies in sociale cohesie, Sociaal en Cultureel Rapport 2008,* (Den Haag 2008), 278-304, aldaar 280-282, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland,* (Amsterdam 2007), 34, 164-190, Marguerite Van den Berg, *'Dat is bij jullie toch ook zo?' Gender, Etniciteit en Klasse in het Sociaal Kapitaal van Marokkaanse Vrouwen,* (Rotterdam 2007), 36-38, 117-118.

[4] Zie bijvoorbeeld: J. Veenman, 'Allochtonen en hun sociaal kapitaal', 1-3, Miranda Vervoort, *Living together apart? Ethnic concentration in the neighbourhood and ethnic minorities' social contacts and language practices',* (Den Haag 2011), 153. Zie ook: WRR, *Identificatie met Nederland,* 165-191, 206.

onderzoek bij Vluchtelingenwerk Haren bestudeerd. Vaak bestuderen wetenschappers deze concepten afzonderlijk terwijl ik juist de relatie ertussen onderzoek wat vernieuwende inzichten kan bieden. Ik bestudeer of de aanname juist is dat contacten met Nederlanders sterker bijdragen aan een thuisgevoel dan contact met andere nieuwkomers. Mijn vermoeden is echter dat andere nieuwkomers ook van belang zijn om een gevoel van welbevinden te verkrijgen, wat mij een vereiste lijkt voor thuisgevoelens. Ik hanteer de term 'thuisgevoelens' om voorbij het statische begrip 'thuis' te denken en te benadrukken dat iemand op meerdere plekken een thuis kan ervaren. Ook benadruk ik het verschil tussen 'thuisgevoelens' en emotionele identificatie, wat politici steeds meer van nieuwkomers eisen.

Om de relatie tussen 'thuisgevoelens' en een sociaal netwerk te bestuderen, gebruik ik het concept 'sociaal kapitaal', waarmee de hulpbronnen worden bedoeld die iemand uit zijn netwerk accumuleert. In het politieke debat bestaat vaak de aanname dat contact met autochtonen leidt tot 'overbruggend sociaal kapitaal'.[5] De term 'overbruggend sociaal kapitaal' is afkomstig van socioloog Robert Putnam waarmee hij op contacten doelt tussen mensen die sterk van elkaar verschillen en waarvan de verwachting is dat zij bijdragen aan een betere sociale positie. Putnam verwacht dit minder van contacten tussen mensen in een homogeen netwerk wat hij 'bindend sociaal kapitaal' noemt.[6] Het concept 'sociaal kapitaal' is bekend geworden door de manier waarop socioloog Pierre Bourdieu het concept gebruikte.

Bourdieu bespreekt drie soorten kapitaal die uiteindelijk omzetbaar zijn in één van deze soorten kapitaal, economisch kapitaal, dat te converteren is naar geld. De tweede soort kapitaal noemt Bourdieu cultureel kapitaal waarmee hij het geheel van diploma's, kennis en cognitieve vaardigheden bedoelt dat een persoon verwerft, waarmee een persoon een bepaalde sociale positie inneemt.[7] De derde vorm van kapitaal noemt hij sociaal kapitaal en deze vorm staat centraal in mijn scriptie. Het verwerven van sociaal kapitaal kan een individu niet alleen, anderen zijn namelijk de bron om dit kapitaal te verwerven. Bourdieu beschrijft sociaal kapitaal als het geheel van hulpbronnen dat een persoon verwerft uit zijn relaties. In deze relaties is onderlinge bekendheid, erkenning, continue investering en wederkerigheid

---

[5] Zie bijvoorbeeld: Rijksoverheid, 'Integratienota Integratie, Binding, Burgerschap', 16-06-2011, 1-15, aldaar 1-5 en J. Veenman, 'Allochtonen en hun sociaal kapitaal', *Economische statistische berichten, deelonderwerpen, sociologie,* 88, 1-3, 1-3.

[6] Robert Putnam, *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community,* (New York 2000), 18-23.

[7] Pierre Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (1975), Dick Pels red., *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989) 121, 123-125. Zie ook: Alejandro Portes, 'Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology', Vol. 24 No. 1 *Annual Review of Sociology* (1998), 1-24, aldaar 3-4.

belangrijk om hulpbronnen te accumuleren. Hoeveel sociaal kapitaal iemand heeft, hangt af van de grootte en de kwaliteit van zijn netwerk. Om het bezit van deze hulpbronnen is een continue strijd gaande omdat deze hulpbronnen ongelijk verdeeld zijn.[8]

Ik gebruik het model van socioloog Xavier de Souza Briggs om onderscheid te maken tussen twee verschillende, doch overlappende, dimensies van sociaal kapitaal. De eerste dimensie van sociaal kapitaal noemt Briggs de 'sociale hefboom'. Deze vorm van sociaal kapitaal helpt individuen aan hulpbronnen die een stuwende werking hebben, waardoor iemand een betere sociaal economische positie bereikt. De tweede dimensie van sociaal kapitaal is het 'ondersteuningsnetwerk'. In dit netwerk wisselen familie, vrienden, buren en ook instituties taken en diensten uit.[9] Deze intieme banden noemt socioloog Mark Granovetter ook wel *strong ties.* Volgens Granovetter zijn deze banden een belangrijke bron van ondersteuning.[10] In mijn onderzoek staan deze *strong ties* centraal. Het meeste onderzoek richt zich op de functie van sociale contacten als 'hefboom'. Mijn onderzoek richt zich echter niet op sociale mobiliteit, maar hoofdzakelijk op de ondersteunende dimensie van sociaal kapitaal. De verheffende en verbindende dimensie zijn echter niet strikt gescheiden, vandaar dat de verheffende dimensie ook aan bod komt wanneer deze samenhangt met thuisgevoelens.[11]

Veel wetenschappers bestuderen sociaal kapitaal op een collectief niveau door als onderzoeksobject buurten, steden of zelfs landen te kiezen. In navolging van sociologen als Briggs bestudeer ik of vluchtelingen op individueel niveau hulpbronnen uit hun sociale netwerk verwerven.[12] Het sociale netwerk noem ik naar het voorbeeld van sociologen Schaefer, Coyne en Lazarus het 'ondersteuningsnetwerk' waarin de ondersteuning bestaat uit 'instrumentele steun', 'expressieve steun' en 'informatieve steun'. Deze vormen van steun zijn echter niet strikt te scheiden maar hangen met elkaar samen en overlappen elkaar. Instrumentele steun is de concrete, tastbare hulp die iemand geeft zodat een ander vooruit kan komen. Expressieve steun is de steun die iemand in morele zin verschaft en de behoefte aan

---

[8] Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip,* 132-134.
[9] Xavier de Souza Briggs, 'Brown Kids in White Suburbs: Housing Mobility and The Many Faces of Social Capital, Vol. 9 No. 1, *Housing Policy Debate,* 177-221, aldaar 177-178. Zie ook: Silvia Dominguez en, Celeste Watkins, 'Creating Networks for Survival and Mobility: Social Capital Among African-American and Latin-American Low-Income Mothers', Vol. 50 No. 1, *Social Problems* (2003), 111-135, aldaar 112-113.
[10] Mark S. Granovetter, 'The Strength of Weak Ties', *American Journal of Sociology* Vol. 78 No. 6 (1973), 1360-1380, aldaar 1361. Zie ook: Briggs, 'Brown Kids in White Suburbs', 177-178 en Berg, van der, *Dat is bij jullie toch ook zo?,* 62-63.
[11] In hoeverre ondersteunende contacten bijdragen aan het vinden van een baan staat niet centraal in deze scriptie, maar is een interessant onderwerp voor verder onderzoek.
[12] Briggs, 'Brown Kids in White Suburbs', 177-178.

menselijk contact bevredigt. De 'informatieve steun' houdt de ondersteuning in die adviserend en kennis leverend van aard is.[13] In mijn onderzoek staat dit ondersteuningsnetwerk van vluchtelingen centraal. Naar het voorbeeld van sociologe Marguerite van den Berg, benadruk ik dat een ondersteuningsnetwerk niet gelijk te stellen is aan sociaal kapitaal en dat het een onderdeel is van sociaal kapitaal dat niet per se leidt tot maatschappelijk succes.[14]

Door het ondersteuningsnetwerk van vluchtelingen in kaart te brengen, speel ik in op een maatschappelijk relevant vraagstuk in de gemeente Haren. De gemeente is bezig nieuw beleid te ontwikkelen waarin het sociale netwerk van een zorgbehoevende belangrijk is. In dit beleid vindt er een omslag plaats in de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO), wat de Kanteling van de WMO wordt genoemd. Deze Kanteling houdt een omslag in van claims en rechten van burgers naar een visie waarbij de verantwoordelijkheid, eigen regie en zelfredzaamheid van de burger voorop staat. Het doel van deze verandering in beleid is om af te stappen van een standaard voorzieningenlijst en pas individuele zorg aan te bieden wanneer andere mogelijkheden uitgeput zijn. Een eerste stap in de begeleiding is onderzoeken welke hulp het eigen informele netwerk biedt.[15] Het doel van mijn onderzoek is daarom om te achterhalen in hoeverre vluchtelingen kunnen terugvallen op hun netwerk voor ondersteuning. Dit onderzoek kan men vergelijken met andere empirische onderzoeken waardoor men voorzichtige conclusies kan trekken over de netwerken van vluchtelingen. Bovendien bestudeer ik of de geïnterviewde vluchtelingen zich thuis voelen wat informatie geeft over het psychisch welzijn van vluchtelingen in Haren.

Kortom, ik bestudeer in dit onderzoek ten eerste de kenmerken van de sociale contacten, ten tweede de steun die de contacten bieden en ten derde de functies die de contacten hebben in het bijdragen aan thuisgevoelens. Dit heb ik als volgt in een hoofdvraag en deelvragen geformuleerd:

---

[13] Catherine Schaefer, James C. Coyne en Richard S. Lazarus, 'The Health Related Functions of Social Support', 386. Zie ook: Louisa Ryan , Rosemary Sales, Mary Tilki, Bernadetta Siara, 'Social Networks, Social Support and Social Capital: The Experiences of Recent Migrants in London', *Sociology* Vol. 42 No. 4 (2008), 672-690, aldaar 674 en Dominguez en Watkins, 'Creating Networks for Survival and Mobility', 112, 128-129. Zie ook: Briggs, 'Brown Kids in White Suburbs', 178.

[14] Berg, van der, *Dat is bij jullie toch ook zo?,* 62.

[15] Gemeente Haren, *Kadernota Wmo beleid 2012-2015,* (Haren 2012). Zie ook: http://www.invoeringwmo.nl/content/de-kanteling-van-de-vereniging-nederlandse-gemeenten, 'Ministerie van volksgezondheid, welzijn en sport', de Kanteling van de Vereniging Nederlandse gemeenten en http://www.vng.nl/Documenten/Extranet/Wmo/20100928-Kantelen_in_de_Wmo.pdf, 'Vereniging van Nederlandse Gemeenten', Kantelen in de Wmo, handreiking voor visieontwikkeling en organisatieverandering,

Hoe dragen de verschillende sociale contacten van vluchtelingen in de gemeente Haren bij aan thuisgevoelens in Nederland?

1. Over welke sociale contacten beschikken vluchtelingen in de gemeente Haren?
2. Welke ondersteuning verlenen deze contacten aan vluchtelingen?
3. Op welke manier dragen deze contacten voor vluchtelingen bij aan thuisgevoelens?

In deze inleiding heb ik uitgelegd waarom ik de bovenstaande vragen als leidraad heb genomen in dit onderzoek. In de resterende paragrafen van deze inleiding geef ik informatie over mijn onderzoekplek, mijn onderzoeksmethode, de interviews en ga ik in op mijn eigen positie als onderzoeker.

1.1 Onderzoekplek

Wanneer is iemand een vluchteling? Tot nu toe heb ik de term 'vluchteling' terloops gebruikt zonder deze expliciet toe te lichten. Het verdrag van Genève, opgesteld op 28 juli 1951 door de United Nations High Commissioner for Refugees (UNCHR), heeft vastgesteld dat iemand een vluchteling is wanneer hij of zij gevlucht is uit zijn of haar herkomstland omwille van vervolging wegens ras, godsdienst, nationaliteit, het behoren tot een bepaalde sociale groep of vanwege zijn politieke overtuiging. Deze persoon is niet in staat of is te bevreesd om zich te beroepen op de bescherming van zijn land.[16] Een individu krijgt echter pas de juridische status 'vluchteling' wanneer hij op basis van zijn vluchtverhaal een verblijfsvergunning heeft gekregen. Tot die tijd heet hij een 'asielzoeker' en verblijft hij in een Asielzoekerscentrum. Wanneer een vluchteling een verblijfsvergunning heeft verworven, krijgt hij een huis toegewezen in een gemeente. Vluchtelingenwerk zorgt voor de maatschappelijke begeleiding van asielzoekers en vluchtelingen. Vluchtelingenwerk Nederland is een vereniging die bestaat uit dertien regionale stichtingen die op te delen zijn in ongeveer 320 lokale afdelingen. Eén zo'n afdeling is de locatie Vluchtelingenwerk Haren waar dit onderzoek heeft plaats gevonden.[17]

Vluchtelingenwerk Haren bestaat uit één betaalde medewerker, coördinator Annemieke van der Klei, die ongeveer vijftien vrijwilligers aanstuurt. De vrijwilligers begeleiden circa veertig vluchtelingen door het aanbieden van administratieve ondersteuning

[16] Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, 'Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees', December 2010, 1-56, aldaar 14.
[17] http://www.vluchtelingenwerk.nl/organisatie/verenigingsraad-en-bestuur.php`, Vluchtelingenwerk Nederland, 'Verenigingsraad en Besturen. Zo zijn wij georganiseerd'.

en het helpen bij de inrichting van het huis. Vijftien vluchtelingen hebben gefungeerd als informanten in mijn onderzoek omdat zij Nederlands of Engels konden en instemden om mee te werken aan mijn onderzoek. Bijlage één bevat een overzicht van deze informanten. Dit is geen homogene groep mensen aangezien ze verschillen in herkomstland, geslacht, leeftijd, reden tot vluchten, opleiding, baan, periode dat ze in Nederland zijn, het wel of niet familie in Nederland hebben, religie, het wel of niet hebben van een verblijfsvergunning etc. 'De' vluchteling bestaat dan ook niet.[18] Er zijn slechts twee kenmerken die al mijn informanten delen, namelijk dat zij gevlucht zijn uit hun herkomstland en een nieuw thuis proberen te maken. Aan gender verschillen besteed ik in deze scriptie aandacht wanneer overduidelijke verschillen tussen mannen en vrouwen aan het licht komen. Deze verschillen staan echter niet centraal omdat het geringe aantal informanten het bemoeilijkt om te veralgemeniseren. Alle data uit mijn onderzoek zijn niet eenvoudig te generaliseren naar de situatie van vluchtelingen in andere gemeenten. Het betreft hier een specifieke situatie in de gemeente Haren waarin ik bepaalde observaties doe en conclusies trek, die samenhangen met de specifieke context van het onderzoek.

1.2 Methode

In mijn onderzoek heb ik een 'kwalitatieve' benadering gehanteerd. Het doel van deze benadering is om de sociale betekenissen van sociaal gedrag te achterhalen door het observeren, beschrijven en interpreteren van een bepaalde cultuur. Kwalitatief onderzoek is inductief, wat betekent dat de onderzoeker steeds meer data vergaart en patronen probeert te ontdekken. Dit is niet zoals in kwantitatief onderzoek een lineair proces waarin kennisvermeerdering leidt tot verificatie of falsificatie van hypotheses. Het onderzoekmodel is een cyclisch proces waarin de onderzoeker steeds opnieuw begint met vragen stellen en data verzamelen tot de onderzoeker genoeg gerichte informatie heeft verkregen en de individuen en/of de sociale situatie begrijpt.[19]

De eerste fase van kwalitatief onderzoek is een explorerende fase. In deze fase ben ik oriënterend te werk gegaan door dossiers van vluchtelingen en juridische procedures van vluchtelingen te lezen. Ook heb ik op kantoor geobserveerd om inzicht te krijgen in het reilen en zeilen van de organisatie. Ik leerde een aantal vluchtelingen op kantoor kennen en hielp hen wanneer er een tekort aan krachten was. Hierdoor leerde ik welke problemen

[18] Zie bijvoorbeeld: Liisa Malkki, 'Refugees and Exile: From "Refugee Studies" to the National Order of Things', *Annu. Rev. Anthropol.* (1995), 495-523, aldaar 511.
[19] Martyn Hammersley en Paul Atkinson, *Ethnography. Principles in practice* (Londen 1995), 3-7. Zie ook: James P. Spradley, *Participant Observation,* (USA 1980), 26-31.

vluchtelingen ervaren als gevolg van hun migratie. Daarnaast voerde ik gesprekken met Annemieke van der Klei om gedachten uit te wisselen over mijn onderzoek. Annemieke fungeerde tevens als *gate keeper* door mij toegang te verlenen aan mensen uit haar brede sociale netwerk, die naar haar inzien nuttig konden zijn voor mijn onderzoek.[20] Hierdoor lukte het mij bijvoorbeeld om een vijftiende gegadigde te vinden voor een interview met wie ik anders niet in contact was gekomen.

De maandelijkse activiteit 'Koken en Kletsen' fungeerde eveneens als belangrijk moment om data te verzamelen. Deze activiteit organiseert Vluchtelingenwerk om vluchtelingen met elkaar in contact te brengen en om een professional te leren kennen die in de toekomst voor vluchtelingen nuttig kan zijn. Deze activiteit diende als een ideaal moment om participerend observerend op te treden omdat ik met de aanwezigen praatte en hen beter leerde kennen. Tegelijkertijd observeerde ik of vluchtelingen uit hetzelfde land en uit verschillende landen met elkaar omgaan en hoe dit contact verloopt. Naderhand werkte ik veldaantekeningen over mijn observaties uit. Ook het meelopen met vrijwilligers die vluchtelingen bezochten diende als gelegenheid om me voor te stellen als onderzoeker en het doel van mijn onderzoek toe te lichten. De aanwezigheid van de vrijwilligers bij deze gesprekken hielp om het vertrouwen te krijgen van vluchtelingen.

Ook heb ik informatie vergaard uit de vergaderingen die plaatsvonden tussen Vluchtelingenwerk Haren, de gemeente Haren en stichting Torion die Vluchtelingenwerk Haren overneemt. In een vergadering discussieerden vertegenwoordigers van deze organisaties samen over de mogelijke manieren om contact tussen vluchtelingen en autochtonen te stimuleren. De klaarblijkelijk maatschappelijke relevantie van kennis over de sociale netwerken van vluchtelingen deed me besluiten mijn onderzoek aan dit onderwerp te wijden. Vandaar dat ik tevens drie interviews heb gedaan met drie professionals van Torion om inzicht te krijgen in de veranderende WMO. De belangrijkste bron van informatie zijn echter de interviews met vluchtelingen zelf.

1.3 Interviews en positie van de onderzoeker

Ik heb ervoor gekozen om bij vijftien vluchtelingen interviews af te nemen zodat ik mijn scriptie grotendeels baseer op wat informanten zelf aan mij vertelden. In interviews komen informanten namelijk zelf aan het woord waardoor een onderzoeker bepaalde patronen kan ontwaren en verbanden legt die hij in eerste instantie niet heeft gezien.[21]

---

[20] Zie ook: Hammersley en Atkinson, *Ethnography. Principles in practice,* 34.
[21] Zie ook: Hammersley en Atkinson, *Ethnography*, 76.

In mijn interviewschema's heb ik zoveel mogelijk gewerkt met open vragen om de geïnterviewden uit te nodigen om zoveel mogelijk informatie te geven. De interviews hadden een gestructureerde opzet, maar naar het voorbeeld van interviewer Ben Emans heb ik doorgevraagd en mensen vrij laten associëren wanneer het nuttige informatie beloofde op te leveren.[22] De meeste interviews heb ik in het Nederlands afgenomen. Wanneer ik gedurende het interview merkte dat iemand zich lastig kon uiten in het Nederlands, ben ik overgeschakeld naar het Engels.

Na de explorerende fase ben ik gerichter te werk gegaan door het domein 'sociaal netwerk' centraal te stellen. De eerste vijf interviews heb ik gebruikt als *pilot* om te bestuderen of mijn voorlopige probleemstelling aansloot bij mijn empirische data.[23] Aangezien ik de dossiers van vluchtelingen had gelezen, kon ik rekening houden met gevoelige onderwerpen en hoefde ik geen vragen te stellen over gegevens die mij al bekend waren. Na deze interviews heb ik mijn probleemstelling verder toegespitst en nieuwe deelvragen geformuleerd opdat ik in de volgende tien interviews ook informatie zou verkrijgen over het 'thuis voelen'.[24] De aanvullende vragen over het domein 'thuis' heb ik hierna eveneens gesteld aan de eerste vijf geïnterviewden.

Gedurende dit proces van datavergaring is het volgens antropologen Hammersley en Atikinson van groot belang om te reflecteren op de eigen positie van de onderzoeker omdat de onderzoeker onderdeel is van de sociale situatie die hij bestudeert. [25] In methodische memo's reflecteerde ik daarom op mijn eigen positie als onderzoeker en dacht ik eveneens na over het verloop van mijn onderzoek. Tijdens het onderzoek heb ik mij zo onafhankelijk mogelijk opgesteld. Om de kans op sociaal wenselijke antwoorden over Vluchtelingenwerk te verkleinen, vertelde ik informanten nadrukkelijk dat ik niet werkte bij Vluchtelingenwerk. Ik kan echter niet uitsluiten dat mensen op vragen sociaal wenselijk hebben geantwoord.[26] Ik ben een blanke Nederlandse vrouw en dat beïnvloedt ongetwijfeld de wijze waarop mijn informanten mij zagen en welke informatie zij gaven. Ook heb ik mijn positie als onderzoeker beklemtoond om te voorkomen dat iemand mij zag als nieuwe vriend. Toch zeiden mensen vaak: 'Je komt toch nog wel een keer terug?' Het is aannemelijk dat dit voorbeeld illustreert

---

[22] Ben Emans, *Interviewen. Theorie, Techniek en Training,* (Groningen 2002), 62-63.
[23] Zie bijlage twee voor de opzet van de pilot interviews.
[24] Zie bijlage drie voor de opzet van de interviews.
[25] Hammersley en Atkinson, *Ethnography*, 191.
[26] In één interview had ik bijvoorbeeld het gevoel dat een vrouw het lastig vond zich negatief te uiten over haar leven in Nederland omdat ik een Nederlandse ben.

dat mijn informanten graag sociale contacten aangaan.[27] Deze behoefte aan sociaal contact kan eveneens een motivatie zijn geweest voor informanten om in te stemmen met de interviews.

Om de informanten met respect te bejegenen, heb ik aan de hand van antropoloog Spradley een aantal ethische principes in acht genomen. Een belangrijk ethisch principe is het garanderen van de privacy van informanten.[28] In deze scriptie heb ik de namen van de geïnterviewden en hun herkomstlanden gewijzigd om de privacy te waarborgen. Daarnaast vroeg ik toestemming om het interview op te nemen en vertelde ik dat ik de opname later zou wissen. Ook gaf ik aan dat ik de interviews gebruik voor een scriptie die ik later overhandig aan Vluchtelingenwerk. Een ander etnisch principe is dat een onderzoeker zijn informanten niet moet uitbuiten.[29] Om de informanten iets terug te geven voor hun inspanning, gaf ik hen koeken of hielp ik hen met kleine dingen. Zo heb ik ingestemd met het bezoeken van de opening van een BSO waar een informant vrijwilligerswerk verrichtte om een kleine wederdienst te leveren. Een andere informante heb ik op haar verzoek een kopie van haar interview gegeven omdat zij toegang moet hebben tot het materiaal dat ze zelf heeft geleverd.

1.4 Opzet scriptie

In hoofdstuk twee bestudeer ik over welke Nederlandse contacten de geïnterviewden beschikken en bekijk ik welke steun geïnterviewden uit dit contact krijgen. De vrijwilligers van Vluchtelingenwerk komen hier in het bijzonder aan bod aangezien zij de contacten zijn waar ik het meeste zicht op heb en zij door veel van de geïnterviewden als belangrijk worden ervaren. Daarnaast bekijk ik in dit hoofdstuk hoe deze contacten fungeren als sociaal kapitaal en thuisgevoelens bevorderen.

Hierna behandel ik in hoofdstuk drie de contacten met andere vluchtelingen en de steun die zij leveren. In dit hoofdstuk besteed ik vooral aandacht aan contact met landgenoten omdat er aannames bestaan in het politieke beleid dat hier minder positieve effecten aan zijn verbonden dan aan Nederlandse contacten. Als laatste bekijk ik in hoofdstuk vier of informanten thuisgevoelens ervaren en bestudeer ik verschillende perspectieven van sociologen, antropologen en ook politici op thuisgevoelens.

---

[27] Deze reactie van informanten kan echter ook vanuit beleefdheid geuit worden.
[28] Spradley, *Participant Observation,* 20-25. Zie ook: Hammersley en Atkinson, *Ethnography,* 263-275.
[29] Idem.

Hoofdstuk 2 Nederlandse contacten

Inleiding

> **Waarom denk je dat je nu geen Nederlandse vrienden hebt?**
> Ik denk voor mij.. zij komt in Haren. Ik handtekent dit huis 28 augustus laatste jaar en dat tijd, augustus ik woon hier in september. Verhuizen in september in Haren. En after september tijd, ik was nieuw (...) That time komt de winter en winter niemand is buiten. Alles mensen is koud.. Wachten in de huis, blijven in de huis. Ik denk.. ... komt zomer... Alle mensen zitten buiten, soms in Haren of in Groningen. En in Groningen alle mensen zitten buiten, drinken thee of koffie, je hebt contact met de mensen. Ik denk ik krijg een vriend of vriendin ja.

Bovenstaand citaat is afkomstig van een man die nu vier jaar in Nederland woont. Uit het hele interview met deze man blijkt dat hij graag contact met Nederlandse mensen wil. Ondanks dat deze informant moet 'goochelen' met woorden om zich verstaanbaar te maken, heeft hij het verlangen om contact te maken met Nederlanders en vrienden te maken. Hij vertelt dat hij de cultuur wil leren kennen van de mensen die hem zo respectvol behandelen en hem een huis en uitkering geven. Dit verlangen naar contact met Nederlanders komt in het merendeel van de interviews naar voren.

Ook in het politieke debat bestaan vaak hoge verwachtingen van banden tussen individuen die verschillend zijn, 'overbruggend sociaal kapitaal' genoemd.[1] De heersende opvatting is dat deze contacten leiden tot het verbeteren van sociaal kapitaal in twee dimensies. Ten eerste is de verwachting dat dit contact 'verheffend' werkt en leidt tot betere sociale mobiliteit. Ten tweede verwacht men dat overbruggend sociaal kapitaal 'verbindend' werkt en ten goede komt aan emotionele identificatie met Nederland en aan de sociale cohesie in een samenleving[2].[3] Deze twee dimensies blijken beide samen te hangen met het ervaren van thuisgevoelens wat ik later verder toelicht.

---

[1] Robert Putnam, *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community,* (New York 2000), 22-23. Zie ook: Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts, 'Over dubbele bindingen en verbinden en verheffen, Sociale contacten van minderheden en de relatie met sociale cohesie en sociaaleconomische positie', In: P. Schnabel, R. Bijl en J. de Hart, SCP, *Betrekkelijke betrokkenheid, Studies in sociale cohesie, Sociaal en Cultureel Rapport 2008,* (Den Haag 2008), 278-304, aldaar 280-282 en Marguerite van der Berg, *Dat is bij jullie toch ook zo? Gender, Etniciteit en Klasse in het Sociaal Kapitaal van Marokkaanse Vrouwen,* (Rotterdam 2007), 117-118.

[2] Sociale cohesie is een breed begrip en over de definitie bestaat dan ook veel discussie. Wetenschappers stemmen echter overeen dat het globaal gaat om de samenhang tussen mensen. Zie: Noah E. Friedkin, 'Social Cohesion', Vol. 30 *Annu. Rev. Sociol.* (2004), 409-425, aldaar 409-410. Zie ook: http://www.nationaalkompas.nl/gezondheidsdeterminanten/omgeving/leefomgeving/sociale-

In dit hoofdstuk bestudeer ik deze verwachtingen van 'overbruggend sociaal kapitaal' door te bekijken waaruit de ondersteuning bestaat van Nederlandse contacten aan de informanten. In het ondersteuningsnetwerk maak ik onderscheid tussen 'instrumentele steun', 'expressieve steun' en 'informatieve steun' wat ik reeds heb toegelicht in de inleiding. Cultureel antropologe Laura Simich e.a. benadrukken het belang van de verschillende vormen van steun uit het ondersteuningsnetwerk voor vluchtelingen. Vluchtelingen voelen vaak de stress van het verleden en migreren naar een omgeving die opnieuw stress kan meebrengen.[4] Van socioloog Van der Berg neem ik de opvatting over dat expressieve steun van *strong ties* belangrijk is om deze stress te reduceren en het te kunnen rooien in een nieuw land. Deze hechte banden zijn cruciaal vanwege het luisterende oor, advies en het gevoel dat er altijd iemand klaar staat.[5] Een overzicht van de *strong ties* van informanten en de ondersteuning die zij bieden, geef ik weer in bijlage vier. In dit hoofdstuk bestudeer ik eerst of informanten over *strong ties* van Nederlandse afkomst beschikken en welke steun zij uit deze contacten accumuleren om zich meer thuis te voelen.

2.1 Nederlandse contacten

De ondersteunende Nederlandse contacten van mijn informanten zijn te onderscheiden in vier groepen: buren, vrienden, collega's en Vluchtelingenwerk. Ik heb mij gericht op die contacten die ondersteuning leveren en verder gaan dan een kort praatje. In dit hoofdstuk bespreek ik per groep mijn bevindingen.

2.1.1 Buren

De mate en aard van het contact tussen mijn informanten en hun buren varieert. Van mijn vijftien informanten maken zeven informanten een kort praatje met de buren. Zij bezoeken hun buren echter niet. Drie van deze informanten zijn korter dan anderhalf jaar in Nederland, wat er waarschijnlijk aan bijdraagt dat dit contact nog niet verder gaat dan een kort praatje.

---

cohesie/wat-is-sociale-cohesie/#nwid_2, Nationaal Kompas Volksgezondheid, 'Wat is Sociale Cohesie', 13-12-2012, 1.

[3] Zie bijvoorbeeld de volgende artikelen over hoge verwachtingen: Rijksoverheid, 'Integratienota 2007-2011. Zorg dat je erbij hoort!', 01-11-2007, 17 en Rijksoverheid, 'Integratienota Integratie, Binding, Burgerschap', 16-06-2011, 1-15, aldaar 1-5. Zie ook de volgende artikelen over de bevinding dat deze verwachtingen bestaan: Dagevos en Gijsberts, 'Over dubbele bindingen en verbinden en verheffen, 280-282, Berg, van der, *Dat is bij jullie toch ook zo?,* 41.

[4] Laura Simich, Morton Breiser, Farah N. Mawani, 'Social Support and the Significance of Shared Experience in Refugee Migration and Resettlement', *Western Journal of Nursing Research* Vol. 25 No. 7 (2003), 872-891, aldaar 878-879, 886.

[5] Berg, van der, *Dat is bij jullie toch ook zo?,* 86, 137. Zie ook: Bonnie M. Hagerty, Reg A. Williams, James C. Coyne, Margaret R. Early, 'Sense of Belonging and Indicators of Social and Psychological Functioning', *Archives of Psychiatric Nursing* Vol. 10 No. 4 (1996), 235-244, aldaar 235.

Deze zeven informanten spreken wel de behoefte uit om intensiever contact te hebben met hun Nederlandse buren. Informant Obi is één van deze informanten. Hij is achtentwintig jaar en nu anderhalf jaar in Nederland na een vlucht uit een Afrikaans land waar oorlog heerst. Obi verlangt naar contact met Nederlanders en vertelt expliciet dat hij dit contact prefereert boven contact met zijn Iraakse buurvrouw omdat hij Nederlands wil leren:

> I think she wants just like me, contact with Dutch people because they are helping me. (...) Because when you have contact with Dutch people, that is very good for us, we are refugees, that's very good for the language. But I think they are very busy, they have not much time.

In het voorbeeld van Obi herken ik het gedachtegoed van socioloog Robert Putnam. Putnam maakt onderscheid tussen 'bindend sociaal kapitaal' en 'overbruggend sociaal kapitaal'. Putnam beschrijft homogene contacten als 'bindend sociaal kapitaal' waarmee hij contact tussen mensen bedoelt die in een vergelijkbare situatie zitten. In een homogeen netwerk heb je volgens Putnam minder kans op een betere sociale status dan in een heterogeen netwerk.[6] In mijn onderzoek prefereert Obi contact met autochtonen boven contact met zijn Iraakse buurvrouw omdat zijn buurvrouw in ongeveer dezelfde positie zit als hij, zij is namelijk ook vluchteling. Obi's opvatting is dat hij de Nederlandse taal sneller leert in contact met Nederlanders. In deze situatie leidt 'overbruggend sociaal kapitaal' tot hulpbronnen die Obi niet vindt in het contact met zijn Iraakse buurvrouw. In dit voorbeeld zien we eveneens dat de twee dimensies van sociaal kapitaal, de verheffende en de ondersteunende, met elkaar samenhangen. Obi verwacht dat contact met Nederlanders hem helpt om het Nederlands beter te leren (de ondersteunende functie) wat wellicht tegelijkertijd op de lange termijn zijn sociale positie verbetert (de verheffende functie).[7]

Uit mijn interviews blijkt dat zeven informanten gerichte ondersteuning verkrijgen van hun Nederlandse buren. Informant Adam is één van deze informanten. Hij woont nu drie jaar in een flatcomplex in Haren waar hij wekelijks bij zijn buurman langs gaat om koffie te drinken en te praten. In onderstaand citaat is hij aan het woord:

> Met mijn buurman afspreken is voor mij beter omdat ik van mensen uit Tsjaad hier niets ga leren. Maar van hem kan ik echt heel veel leren. Ik heb al veel geleerd van de taal, het systeem hier in Nederland, de Nederlandse mensen. En hij geeft altijd tips aan mij. Dat niet doen, dat moet je wel doen.

---

[6] Putnam, *Bowling Alone,* 22-23.

[7] In dit hoofdstuk komen meerdere voorbeelden aan bod waarin duidelijk wordt dat de ondersteunende en de verheffende dimensie van sociaal kapitaal elkaar overlappen.

Uit bovenstaand citaat blijkt dat Adam wil afspreken met zijn buurman om Nederlands te leren en het Nederlandse systeem beter te begrijpen. Het voorbeeld van Adam komt wederom overeen met Putnams opvatting dat contact tussen mensen van verschillende groepen leidt tot hulpbronnen, in dit geval de taal, waar Adam in een homogeen netwerk minder toegang tot heeft.[8]

Adam profiteert echter niet alleen van dit contact. Hij levert ook een wederzijdse dienst. Adam levert namelijk expressieve ondersteuning aan zijn buurman door naar zijn verhaal te luisteren:

> Hij praat altijd.. ja vaak met mij. Maar ik ehh luister alleen want ik wil de taal leren. Hij heeft een vrouw in Bali en hij vertelt altijd verhalen over zijn vrouw en kinderen en over hoe het hier in Nederland is en hoe de mensen in Nederland leven en hij stelt ook vragen over Libië. 'Hoe kan dit?' en 'Hoe kan dat?'

Daarnaast verschaft Adam instrumentele hulp aan zijn buurman door boodschappen voor hem te doen omdat deze last heeft van zijn rug. In dit voorbeeld is er dus sprake van een wederkerige relatie. Sociologen Smets en ten Kate schrijven over het belang van wederkerigheid in relaties. Een gevoel van gelijkheid ontstaat volgens hen enkel wanneer de deelnemers in een relatie goederen van dezelfde waarde uitwisselen. Door het uitwisselen van diensten ontstaat er een sociale band en daarmee morele plichten ten opzichte van elkaar.[9] In mijn onderzoek komt het belang van gelijkheid en wederkerigheid eveneens sterk naar voren. In het geval van vluchtelingen willen zij hun netwerk opbouwen terwijl veel Nederlanders over meer contacten beschikken. Het is mogelijk dat de behoefte aan contact dan teveel van één kant komt en dat dit gebrek aan wederkerigheid ertoe leidt dat de relatie niet van de grond komt.

In het voorbeeld van informant Ahmed komt het belang van wederkerigheid ook aan bod. De buren van informant Ahmed hielpen hem met zijn kapotte fiets, met een moeilijke brief, bij problemen met het gas en leenden hem een schroevendraaier. Zijn vrouw brengt echter ook eten dat ze gekookt heeft naar de buren. In het voorbeeld van Ahmed kan het eten brengen een wederdienst zijn waardoor gelijkheid in de relatie blijft bestaan.

---

[8] Putnam, *Bowling Alone,* 22-23. Zie ook: Dagevos en Gijsberts, 'Over dubbele bindingen en verbinden en verheffen', 290.

[9] Peer Smets, Saskia ten Kate,, 'Let's meet! Let's exchange! LETS as an Instrument for Linking Asylum Seekers and the Host Community in the Netherlands', *Journal of Refugee Studies* Vol. 21 No. 3, (2008), 326- 346, aldaar 330. Zie ook: Putnam, *Bowling Alone*, 20.

Een ander voorbeeld van een wederkerige relatie is het voorbeeld van Mara. Mara is een alleenstaande moeder met een zoon die veel aandacht vraagt. Haar tuin overwoekert vaak omdat ze niet van tuinieren houdt. De buren van Mara gebruiken nu echter een stukje tuin van Mara als moestuin. Ook hebben de buren geholpen met haar belastingaangifte. In dit voorbeeld hebben Mara en de buren beiden profijt van deze relatie. In wetenschappelijke termen leveren Mara en haar buren elkaar instrumentele en informatieve steun.

In de sociale psychologie bestaat de veronderstelling dat een gebrek aan wederkerigheid tot een oncomfortabel gevoel leidt voor degene die minder geeft, maar ook voor degene die meer geeft. Een algemene aanname is dat mensen een ander willen behandelen, zoals iemand zelf is behandeld.[10] Wanneer de behoeft aan contact enkel van één kant komt, kan dit pijnlijk zijn. Dit is ook herkenbaar in de verhalen van de informanten. In het voorbeeld van Alain komt een gebrek aan reciprociteit aan de orde waardoor zijn relaties worden verstoord. Alain is een alleenstaande man die nu tien jaar in Nederland woont en gefrustreerd lijkt te zijn dat contact leggen met Nederlanders enkel van zijn kant komt. Zo vertelt Alain dat hij vaak langs gaat bij zijn Nederlandse buurman, maar dat deze nooit zelf langs gaat bij Alain. Alain vertelt dat hij dit heeft gezegd tegen zijn buurman:

> Jongen ik kom vaak bij jou, maar jij komt nooit bij jou mij. Het is niet zo dat ik iets van je wil maarreh.. Maar het is een manier van omgaan met elkaar.

In deze subparagraaf heb ik de opvattingen van Putnam toegelicht over heterogene netwerken en een toenemende kans op nuttige hulpbronnen. Daarnaast heb ik het belang van wederkerigheid in relaties benadrukt om gevoelens van gelijkheid te behouden.

2.1.2 Collega's

Het merendeel van mijn informanten zit nog op school waar ze naast hun docent, niet in contact komen met Nederlanders. Er zijn echter ook drie informanten die vrijwilligerswerk doen en twee informanten hebben een betaalde baan. In de interviews geeft geen van deze informanten aan dat zij ondersteuning krijgen van hun collega's. Ook vertellen informanten expliciet dat contact met collega's niet verder gaat dan contact op het werk. Informant Ahmed formuleert dit als volgt:

> Op het werk ook blijft een collega een collega, maar zij worden nooit vrienden, want de taal is niet genoeg. (...) Daarbuiten is er geen contact. (...) Met sommige mensen is het contact niet

[10] Robert A. Baron, Donn R. Byrne en Nyla R. Branscombe, *Social Psychology,* (Boston 2006), 479.

> goed. Maar dat komt omdat wij elkaar niet begrijpen, dat is het probleem. Omdat de taal niet genoeg is.

In dit voorbeeld geeft Ahmed aan dat contact met collega's niet tot contact en sociale ondersteuning leidt vanwege de taalbarrière. Ook informant Alain uit frustratie dat contact met collega's niet leidt tot hechtere banden:

> Ik heb een paar keer gezegd op de werkvloer: 'Jullie zijn ook welkom bij mij! Jullie weten waar mijn huis is. Ga ik Afrikaans eten maken. Zien jullie hoe wij eten.' Maar NIEMAND!

In het politieke beleid ligt de nadruk op de positieve opbrengsten van overbruggend sociaal kapitaal. In mijn onderzoek blijkt echter dat interetnisch contact niet per se leidt tot het verwerven van sociaal kapitaal en het accumuleren van hulpbronnen. Een mogelijke verklaring dat collega's niet afspreken buiten de werkplek, kan de scheiding tussen werk en privé zaken zijn die vaak op lijkt te gaan in Nederland.

Wanneer mensen wel een hechtere band hebben met collega's, hoeft dit ook niet tot overbruggend sociaal kapitaal te leiden. Sociologe Marguerite van den Berg benadrukt dat Nederlanders ook minder hulpbronnen ter beschikking kunnen hebben. Van den Berg betoogt dat hedendaags onderzoek etniciteit vaak teveel ziet als een verklaring voor een tekort aan sociaal kapitaal en voor achterstand. Hierdoor vat men etniciteit op als verduidelijking voor een bepaalde vorm en werking van sociaal kapitaal.[11] Van den Berg wil daarom niet de kenmerken (de etniciteit) van de mensen die steun bieden centraal stellen, maar juist de aard van de ondersteuning.[12] Ik maak echter wel onderscheid tussen de steun die Nederlanders bieden en overige contacten om de aard van deze steun met elkaar te vergelijken. Op die manier kijk ik of het onderscheid adequaat is dat in het politieke discours gemaakt wordt tussen de steun van autochtone en allochtone contacten om zich thuis te voelen.

In deze subparagraaf is duidelijk geworden dat contact met collega's voor informanten niet verder reikt dan de werkplek. Ook expliciteer ik dat interetnisch contact niet per se hoeft te leiden tot overbruggend sociaal kapitaal. Etniciteit dient niet als enige verklaring voor de vorm en werking van sociaal kapitaal, andere factoren komen verder aan bod in de volgende subparagraaf.

---

[11] Berg, van der, *Dat is bij jullie toch ook zo?,* 36-38.
[12] Ibidem, 41.

2.1.3 Vrienden

In de interviews heb ik gevraagd of informanten ook beschikken over Nederlandse vrienden. Uit mijn data blijkt dat Adita, Adam, Said, Maya en Abdul tenminste over één Nederlandse vriend beschikken. Deze informanten wonen, met uitzondering van Maya, allemaal langer dan zeven jaar hier. Alle andere informanten wonen korter dan zes jaar in Nederland en hebben geen Nederlandse vrienden. Hieruit trek ik de conclusie dat de periode dat iemand hier is, samenhangt met het aantal Nederlandse contacten waar iemand over beschikt. Abdul en Maya hebben vrienden gekregen via sport en de opleiding. Abdul krijgt geregeld zes vrienden van de voetbal over de vloer. Hij heeft ook zeer persoonlijk contact met een Nederlands gezin waar hij bij in heeft gewoond:

> Alles wat ze doen, hoor ik bij. Als ik daar ben, doe ik gewoon wat ik wil, ik mag overal heen en mee naar de familie. Als ze naar een verjaardag van een oma of opa gaan, dan ben ik daar ook. De oma's bellen mij voor mijn verjaardag. Als er wat gebeurt [AB: een activiteit], dan laten ze het mij weten.

Abdul lijkt opgenomen te zijn door deze familie, hij vertelt dat deze familie het dichtst bij hem staat. In wetenschappelijke termen verkrijgt Abdul expressieve steun van dit gezin. Daarnaast verkrijgt hij instrumentele steun uit dit contact. Zij hebben bijvoorbeeld een ticket voor hem gekocht om een Afrikaans land te bezoeken.[13]

Maya is de enige informant die korter dan zeven jaar in Nederland woont en over Nederlandse vrienden beschikt. Maya is 4,5 jaar geleden alleen gevlucht uit Zambia en haar relatief jonge leeftijd (drieëntwintig jaar) en goede beheersing van de taal, dragen er waarschijnlijk aan bij dat zij sneller contacten heeft. Ze heeft contacten opgedaan via haar opleiding en een vereniging die homoseksuelen steunt. Via deze vereniging heeft ze een Nederlandse vriendin gekregen met wie ze over haar geaardheid praat en bij wie ze zich veilig voelt. Hierover zegt ze: 'Zij was zo dichtbij. Ze snapt het. Ik kan open zijn bij haar.' In theoretische termen verkrijgt Maya expressieve ondersteuning van deze vriendin. Daarnaast heeft Maya contact met een Nederlandse man bij wie ze een tijd heeft ingewoond:

> Hij snapt zoveel, hij snapt waarom ik hier ben. Hij zegt 'Ik heb een huis met een vrije tuin', dus hij zegt 'je mag bij mij logeren'. Niet zoveel mensen doen dat (grinnik). 'Als ik iets kan doen voor jou, mag je het gewoon vragen' [AB: zegt de Nederlandse vriend].

Kortom, Maya krijgt instrumentele en expressieve hulp van haar Nederlandse contacten.

[13] Deze informant heeft niet zijn herkomstland bezocht, maar een land nabij.

Informant Alain heeft een Nederlandse vriend gekregen omdat zijn collega hem voorstelde aan haar vriend. Het werk is in dit voorbeeld dus wel een basis geweest voor verder contact. Wekelijks bezoekt Alain deze jongen om te praten over politiek, geloof en verschillen tussen arm en rijk. Toch beschouwt hij deze jongen niet als een echte vriend, want Alain verklaart dat hij nog geen echte Nederlandse vriend heeft gevonden:

> Maar tot nu toe, ik woon hier nu tien jaar.. Ik heb nog niet, Als ik het eerlijk zeg, een echte vriend gevonden! Of iemand die je echt kan vertrouwen. Nee, die heb ik nog niet gezien.

Alain geeft voorbeelden waarin contact leggen met Nederlanders moeizaam gaat en hij zegt gefrustreerd: 'Waarom moet ik altijd mezelf met anderen bemoeien om contacten te leggen?' Ook andere informanten vertellen dat ze contact leggen met Nederlanders lastig vinden omdat Nederlanders vaak zeggen dat ze weinig tijd hebben en druk zijn. Informanten ervaren dus vaak een gebrek aan wederkerigheid. Said vindt het ook lastig om contact te leggen met Nederlanders omdat hij geen gemeenschappelijk onderwerp weet om over te praatten:

> Ik ken niet zoveel mensen in Haren. Voor mij is het ook een beetje moeilijk mensen te vinden waar ik mee kan praten. Het is moeilijk als jij een vriend wilt maken, je kan niet met alle mensen praten. Je moet een onderwerp vinden en dan praten. Dat is een beetje moeilijk, wat zij interessant vinden en wat ik interessant vind. Voor lange tijd [AB: praten] is moeilijk maar voor kort is geen probleem.

Coördinator Annemieke van der Klei heeft Said in contact gebracht met een Nederlandse man omdat hij zich eenzaam voelde. Dit contact biedt Said expressieve ondersteuning omdat de vriendschap zijn behoefte aan menselijk contact bevredigt. Ook benadert Said deze man wanneer hij persoonlijke problemen heeft. Said vertelt dat hij het gevoel heeft dat deze vriend hem begrijpt:

> Ik vind het een beetje moeilijk [AB: contact met Nederlanders] maar met Henk heb ik geen probleem om hem te begrijpen. Als ik iets vraag, 'begrijp jij mij?', dan zegt hij, 'ik begrijp jou!' Wij praten over filosofie, over allerlei dingen, hij begrijpt mij.

Informant Adam vertelt ook dat hij contact leggen met Nederlanders ingewikkeld vindt. Daarom gaat hij naar openbare plekken om gesprekken aan te gaan en zoekt hij contact met drugsverslaafden om de taal te oefenen:

> Bij de grote markt staat een grote kerk en daar achter de kerk is een mooie plaats. Iedereen komt daar. Ik ga daar ook zitten. Maar daar zijn heel veel junkies. Maar zij hebben wat ik nodig heb, de taal. Dus soms praat ik met hen. Niet goed als iemand mij ziet zitten met hen,

> maar zij praten heel veel (grinnik). (...) Met andere mensen heb ik geen contact. Dat is niet gemakkelijk. Contact heb ik alleen in de winkel.

Deze voorbeelden ondersteunen het gedachtegoed van Putnam die benadrukt dat interetnisch contact leidt tot overbruggend sociaal kapitaal en hulpbronnen die niet in bindend sociaal kapitaal te vinden zijn. Hier wordt echter ook duidelijk dat het verkrijgen van interetnisch contact, niet eenvoudig is. In het onderzoek van sociologe van den Berg benadrukt ze dat de sociale context vaak buiten beschouwing wordt gelaten wanneer sociaal kapitaal wordt onderzocht. Sociaal kapitaal kan volgens haar uitsluitend werken in de vorm van racisme of discriminatie. In beleid gebruikt men volgens van den Berg echter juist het concept sociaal kapitaal om uitsluiting te verhullen terwijl deze uitsluiting eigenlijk geproblematiseerd moet worden.[14] Van den Berg bouwt hiermee voort op Bourdieu's opvatting dat sociaal kapitaal ongelijk verdeeld is. Bourdieu benadrukt dat een netwerk met nuttige hulpbronnen vaak lastig toegankelijk is.[15] Sociologe Pauline Cheong betoogt een vergelijkbaar standpunt door te stellen dat de beginpositie van migranten en autochtonen niet gelijk is.[16] Dit vat Cheong als volgt samen: 'Bonding, bridging and linking social capital building does not occur *tabula rasa*.'[17] Oftewel, de context waarin interetnisch contact plaatsvindt, heeft veel invloed op de mogelijkheid of iemand hulpbronnen uit sociaal kapitaal accumuleert.

Bovendien ligt de verantwoordelijkheid voor interetnisch contact en het verwerven van sociaal kapitaal, enkel bij allochtonen. Dit is het standpunt van de auteurs van het WRR Rapport *Identificatie met Nederland.* Zij betogen dat de Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling (de RMO) in 2005 schreef over een omslag in verantwoordelijkheid. Volgens de RMO overheerste in de jaren zeventig en tachtig het beeld dat de autochtone bevolking niet open stond voor migranten in hun wijk. De RMO stelt dat die retoriek van de onwil van de autochtoon nu vervangen is door de retoriek 'onwil van de allochtoon'.[18]

In deze subparagraaf komt juist de sterke wil van informanten om Nederlandse vriendschappen te leggen, naar voren. Ook in de wijze waarop men met mij omging. Een informant verzuchtte dat hij nu *eindelijk* een *Nederlandse* in zijn huis had. Ook twee informanten zijn zich bewust dat de verantwoordelijkheid voor integratie steeds meer bij

---

[14] Berg, van der, *Dat is bij jullie toch ook zo?,* 38-39.
[15] Pierre Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (1975), Dick Pels red., *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989) 134-135.
[16] Cheong, P.H., R. Edwards, H. Goulbourne en J. Solomons, 'Immigration, social cohesion and social capital: A critical review. *Critical Social Policy* (2007), Vo. 27, nr. 1, 24-49, aldaar 26.
[17] Cheong, Edwards, Goulbourne en Solomons, 'Immigration, social cohesion and social capital', 38.
[18] Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland,* 126.

vluchtelingen ligt. Informant Alain verzucht dat hij contacten probeert te leggen, maar dat anderen hem niet tegemoet komen. In het tweede citaat betoogt Said dat de ontvangende samenleving interetnische activiteiten moet organiseren om te voorkomen dat buitenlanders gesepareerd raken:

> Als wij praten over samenleven, waar is dat samenleven dan? Ik probeer maar die anderen proberen niet!

> De regering en organisaties moeten iets doen, actief zijn. Meer activiteiten, vriendelijk zijn. Wanneer buitenlanders dan Nederlandse vrienden hebben, dan is er in de toekomst geen probleem meer met de separatie van buitenlanders van Nederlanders.

In deze bevindingen herken ik het gedachtegoed van Bhikhu Parekh die het zwaartepunt legt op 'insluiting' om je ergens thuis te voelen. Hij stelt dat individuen pas *belonging* kunnen realiseren door wederzijdse erkenning. Hiermee bedoelt hij dat een burger zich niet thuis voelt als hij niet op die manier wordt ontvangen. *Belonging* gaat volgens Parekh over acceptatie en het verkrijgen van gelijk burgerschap, omdat iemand zich een buitenstaander blijft voelen.[19] Deze opvatting neem ik over van Parekh omdat ik in mijn onderzoek herken dat insluiting van belang is om een thuisgevoel te ervaren.

In deze paragraaf is gebleken dat contacten met buren en vrienden tot belangrijke instrumentele, informatieve en expressieve steun leiden. Uit mijn onderzoek blijkt echter ook dat tien informanten geen Nederlandse vrienden hebben en zeven informanten geen contact hebben met hun Nederlandse buren. Ook contacten met collega's leidt niet tot ondersteuning terwijl de informanten wel graag hechter contact willen. Er zijn verschillende redenen aan bod gekomen waarom deze contacten zich niet uitbreiden. In de volgende paragraaf blijkt dat contacten met vrijwilligers van Vluchtelingenwerk wel een belangrijke bron van ondersteuning zijn.

2.2 Vluchtelingenwerk Haren

In deze paragraaf richt ik mij op de steun van Vluchtelingenwerk aan informanten. Mijn aandacht gaat specifiek uit naar de organisatie Vluchtelingenwerk omdat ik in deze instantie mijn onderzoek heb verricht en het meeste zicht heb op deze organisatie.

---

[19] Bhikhu Parekh, *Rethinking Multiculturalism. Cultural diversity and Political Theory,* (Londen 2000), 342.

2.2.1 De vrijwilligers

Bijna alle informanten geven aan dat vrijwilligers van Vluchtelingenwerk (contactpersonen genoemd) de belangrijkste bron zijn voor praktische ondersteuning. Zij bieden gerichte instrumentele ondersteuning aan vluchtelingen totdat ze zaken zelfstandig kunnen regelen. In het begin bestaat deze instrumentele ondersteuning uit het helpen bij het inrichten van het huis en het afsluiten van contracten voor elektriciteit en gas. Hierna is de administratieve ondersteuning het belangrijkste, oftewel de informatieve ondersteuning. Een vluchteling belt zijn contactpersoon van Vluchtelingenwerk als hij een brief binnenkrijgt die hij niet begrijpt.

Van mijn informanten hebben zes personen geen directe ondersteuning meer nodig van vrijwilligers. Zij bellen zelf instanties wanneer zij een brief niet begrijpen. Gemiddeld begeleiden vrijwilligers de vluchtelingen drie jaar waarna het contact wordt afgebouwd. Dit geeft informante Hana een onaangenaam gevoel omdat ze gewend is geraakt aan de hulpbron:

> Maar nu is het gestopt met Marie, dat voelde ook helemaal niet leuk. Ik was er in de jaren gewend aan geraakt. Als ik iets nodig had, dan belde ik haar snel. Maar nu kan ik dat niet, nu moet ik naar Vluchtelingenwerk en die zijn alleen twee dagen per week open en dat kan niet altijd. Dan voel je je je net als een kind waar de moeder van weg is.

Hana geeft echter ook aan dat zij begrijpt dat dit contact wordt afgebouwd. Ook zal Hana waarschijnlijk een groter gevoel van eigenwaarde en zelfstandigheid ervaren omdat ze haar administratie nu zelf regelt, zoals in onderstaand citaat blijkt. Ik vermoed dat Abdul (in het tweede citaat) een vergelijkbaar gevoel ervaart omdat hij facturen nu zelf afhandelt:

> Vroeger belde ik vaak de contactpersoon van Vluchtelingenwerk maar nu bel ik zelf de Woonborg. Ja dat kan ik nu gemakkelijker.

> In het begin was het misschien moeilijk, toen betaalde ik gewoon [een factuur]. Dan betalen wij omdat wij het niet weten. Maar nu, zijn we wel geïntegreerd, als jij een brief krijgt waar jij het niet mee eens bent, kun jij een bezwaar maken. In het begin als je betalen moet, dan ga je het meteen betalen!

Naast instrumentele en informatieve steun, verlenen vrijwilligers van Vluchtelingenwerk ook expressieve steun.[20] Bovendien hangen instrumentele en informatieve steun vaak samen met expressieve steun omdat het aannemelijk is dat iemand zich rustiger voelt wanneer hij advies

[20] Het is hier van belang om te vermelden dat sociale wenselijkheid in het geding kan zijn in vragen over Vluchtelingenwerk omdat ik vanuit de instantie Vluchtelingenwerk het onderzoek heb verricht. Ik heb echter geprobeerd de sociale wenselijkheid tot een minimum te beperken door te benadrukken dat ik geen werknemer ben van Vluchtelingenwerk.

krijgt over moeilijke brieven. De meeste informanten vertellen dat het een veilig gevoel oplevert dat iemand hen in het begin helpt en voor hen klaar staat. Zuberi en Adita wijzen hun contactpersoon zelfs aan als de belangrijkste persoon in Nederland. Zuberi vertelt dat hij zijn contactpersoon Frits benadert voor praktische, maar ook voor zijn persoonlijke problemen. Zuberi is alleen in Nederland en zijn vrouw en kinderen bevinden zich nu in Syrië waar de omstandigheden schrijnend zijn. Aan zijn contactpersoon Frits kan hij zijn zorgen kwijt waardoor hij Frits nu meer ziet als familie:

> Nu is hij familie. Ja. Nu ga ik naar zijn huis en naar mijn huis. Hij komt hier. Soms ga ik daar en als Frits daar niet is en zijn vrouw is daar, praat ik met haar, drink ik koffie met haar.

Ook veel informanten vinden dat de coördinator van Vluchtelingenwerk een belangrijke bron is van sociale ondersteuning. Annemieke van der Klei biedt instrumentele steun door bijvoorbeeld een vluchteling naar het ziekenhuis te brengen, kleding uit te delen die ze over heeft, fietsen te regelen en mensen aan een plek in een sportteam te helpen. Annemieke levert echter ook informatieve steun door informanten te begeleiden in hun juridische proces. Bovendien verleent zij expressieve steun aan mensen die het moeilijk hebben. Informante Adita vergelijkt Annemieke zelfs met een moeder. Adita kan aan Annemieke al haar problemen vertellen en Annemieke geeft advies in expressieve of in informatieve zin:

> Kijk als mensen van je houden en van jouw kinderen, dat is heel belangrijk. Daarom zeg ik, Annemieke is alles voor mij vandaag! (...) Ik zit met heel veel problemen, maar dat [AB: Annemieke] geeft mij hier rust [AB: ze wijst haar hart aan].

Naast het verkrijgen van ondersteuning, biedt Adita ook instrumentele ondersteuning aan Annemieke. Zij kookt bij allerlei activiteiten van Vluchtelingenwerk. Ook vraagt Annemieke soms of Adita ter expressieve ondersteuning bij iemand langs wil gaan. Toen de zoon van een vluchtelinge was overleden, vroeg ze of Adita haar wilde bezoeken en haar wilde steunen bij haar verlies. Door deze wederkerigheid ervaren beide deelnemers deze relatie waarschijnlijk als nuttig. Naast de expressieve steun die Annemieke biedt, organiseert ze ook activiteiten. De maandelijks georganiseerde activiteit 'Koken en Kletsen' komt in de volgende subparagraaf aan bod.

2.2.2 Koken, kletsen en professionals

Annemieke organiseert Koken en Kletsen om vluchtelingen en professionals met elkaar in contact te brengen. Een professional krijgt de gelegenheid om over zijn of haar baan te

vertellen. In deze subparagraaf komt aan bod of dit interetnisch contact leidt tot hechtere banden en ondersteuning.

Op een avond Koken en Kletsen bezoeken ongeveer twintig vluchtelingen deze activiteit waarvan tien van mijn informanten. Tijdens deze avond krijgen vluchtelingen informatie die ze minder snel uit een groep met landgenoten verwerven. Eén avond werd er bijvoorbeeld informatie gegeven over solliciteren en uitzendbureaus. Deze adviezen kunnen vluchtelingen helpen om een betere maatschappelijke positie te bereiken. Een dergelijke avond verschaft hulp die ik in navolging van socioloog Ryan als 'informatieve ondersteuning' categoriseer.[21]

Vluchtelingen hebben ook de mogelijkheid om uit contact met professionals 'overbruggend sociaal kapitaal' te verwerven. Zoals ik in paragraaf 2.1.3 beargumenteerde, leidt contact met iemand van een andere afkomst, niet eenvoudig tot een hechte band en het mobiliseren van hulpbronnen uit dat contact. In mijn onderzoek blijkt dat het interetnische contact tijdens Koken en Kletsen ook niet leidt tot hechtere banden. Informant Alain geeft aan dat het contact met de professionals niet leidt tot contact buiten de activiteit:

> Jij gaat daar, leert mensen kennen, maar als jij die mensen in het centrum ontmoet, dan ha, dan kunnen jullie elkaar niet ontmoeten. Mensen doen alsof ze jou niet kennen.

Uit dit voorbeeld blijkt dat interetnisch contact niet bij voorbaat leidt tot overbruggend sociaal kapitaal. Een reden is waarschijnlijk dat er een gebrek aan wederkerigheid bestaat omdat het aannemelijk is dat vluchtelingen meer behoefte hebben aan contact met een professional dan andersom. Een andere reden kan zijn dat de verschillen tussen mensen te groot zijn om informele banden aan te gaan en culturele verschillen te overbruggen.

Deze laatste reden wordt ondersteund door het SCP Rapport *Dichter bij Elkaar* dat in december 2012 is uitgebracht. Het SCP heeft onderzoek gedaan naar verschillende migrantengroepen en hun contacten met autochtonen. Dit rapport stelt dat mensen individuele voorkeuren (*preferences*) hebben voor contact met mensen die op hen lijken. Zij betogen dat fysieke, sociale en culturele gelijkenissen contacten tussen individuen bevorderen en verschillen hierin juist relaties dwarsbomen. Bovendien betoogt het SCP dat interetnisch contact vanaf 1994 niet is toegenomen, maar dat er juist sprake is van een neerwaartse tendens. Volgens het SCP komt dit ten eerste omdat autochtonen en migranten de voorkeur (*preferences*) hebben voor contacten met mensen van hun eigen groep. Ten tweede bestaan er volgens het SCP weinig gelegenheden (*opportunities*) voor interetnisch contact. Zij betogen

[21] Louise Ryan, Rosemary Sales, Mary Tilki, Bernadetta Siara, 'Social Networks, Social Support and Social Capital', *Sociology* Vol. 42 No. 4 (2008), 672-690, aldaar 674.

dat de versterkte etnische concentratie en segregatie van migranten groepen vanaf 1994 er toe heeft geleid dat de mogelijkheid tot interetnisch contact is afgenomen.[22]

In deze laatste paragraaf heb ik het contact tussen de informanten en vrijwilligers onderzocht. De ondersteuning van vrijwilligers loopt uiteen van instrumentele tot informatieve en expressieve steun. Vluchtelingenwerk Haren organiseert ook interetnische activiteiten, toch leiden deze contacten in het algemeen niet tot verder contact met Nederlanders. In deze subparagraaf zijn verschillende voorwaardes aan bod gekomen die belangrijk zijn om (interetnisch) contact tussen individuen op gang te brengen, zoals wederkerigheid, overeenkomsten en überhaupt de mogelijkheid om elkaar te ontmoeten.

2.3 Thuisgevoelens

In deze paragraaf maak ik de verbinding tussen de relaties van informanten met Nederlanders en een thuisgevoel. Eerst expliciteer ik wat ik precies versta onder een 'thuis'. Daarna geef ik weer waarom informanten een relatie tussen contact met Nederlanders en thuisgevoelens ervaren en hierna bestudeer ik deze relatie vanuit een wetenschappelijk perspectief.

2.3.1 Thuis

Tot nu toe heb ik het begrip 'thuis' losjes gebruikt. Enige specificatie is nu noodzakelijk daar het een begrip is waar veel verschillende betekenissen aan gekoppeld worden. Een thuis kan een plaats, een ruimte, een gevoel, gewoonte of een actief 'zijn' in de wereld representeren. Daarnaast verbindt men het aan een woning, een emotionele omgeving, een cultuur, een politiek systeem, een historische tijd of een land.[23] Samengevat beschrijven wetenschappers een 'thuis' als een plaats waar individuen de meeste controle over hun leven hebben en wat een stabiele basis biedt waar identiteitsvorming plaatsvindt.[24] In deze scriptie hanteer ik de term 'thuisgevoelens' in plaats van een 'thuis' omdat ik onderscheid maak tussen een thuis ervaren en een plek als thuis claimen. Wanneer iemand een plek als thuis ervaart, kan een ander namelijk belemmeren dat diegene de plek als 'thuis' kan claimen. Bovendien klinkt de

---

[22] Willem Huijnk en Jaco Dagevos, *Dichter bij elkaar. De sociaal-culturele positie van niet-westerse migranten in Nederland,* Sociaal en Cultureel Planbureau (Den Haag november 2012), 1-156, aldaar 107-108, 140, 142.

[23] Shelley Mallett 'Understanding home: a critical review of the literature', *The Sociological Review,* Vol. 52 No. 1 (2004), 62-89.

[24] Zie: Catarina Kinnvall 'Globalization and Religious Nationalism: Self, Identity and the Search for Ontological Security' *Political Psychology* Vol. 5 No. 25 (2004), 741-768, aldaar 747, Ann Dupuis en David C. Thorns, 'Home, home ownership and the search for ontological security', *The Sociological Review* Vol. 46 No. 1 (1998) 741-767, aldaar 746-748 en Marjo Buitelaar en Femke Stock, ' Making Homes in Turbulent Times. Moroccan Dutch Muslims Contesting Dominant Discourses of Belonging', in: Haideh Moghissi & Halleh Ghorashi (eds.), *Muslim Diaspora in the West. Negotiating Gender, Home and Belonging*, (Aldershot 2010), 163-179, aldaar 164.

term 'thuisgevoelens' minder exclusief dan een 'thuis'. Om het begrip 'thuisgevoelens' verder toe te lichten, gebruik ik de theorie van sociologe Catarina Kinnvall.

Kinnvall benadrukt de veiligheid die een thuis geeft en de wijze waarop een thuis verbonden is aan 'ontologische zekerheid'.[25] Dit begrip neemt ze over van socioloog Anthony Giddens die ontologische zekerheid beschrijft als een toestand van een individu waarin hij zich veilig voelt in de wereld en vertrouwen ervaart ten opzichte van andere mensen. Een individu heeft het gevoel dat hij over een duidelijke en onveranderlijke identiteit beschikt en zich beweegt in een stabiele omgeving. Volgens Giddens verwerven mensen ontologische zekerheid wanneer ze een dosis 'vertrouwen' mee krijgen vanuit hun jonge kinderjaren. Deze ideeën ontleent hij aan psycholoog Erik Erikson die stelt dat een jong kind een 'basisvertrouwen' hoort te ontwikkelen waardoor het kind leert dat er continuïteit bestaat in de dingen en personen om hem heen en dat hij tegelijkertijd zichzelf vertrouwt.[26]

Volgens sociologe Kinnvall leidt migratie vaak tot een gebrek aan ontologische zekerheid omdat een individu verhuist naar een zeer andere omgeving en cultuur. Hierdoor ervaart een individu vaak onzekerheid, angst en gevoelens van 'thuisloosheid'. Een migrant mist een thuis waar hij zich veilig voelt en probeert een nieuw thuis te creëren.[27] In navolging van Kinnvall benadruk ik dat het herwinnen van een gevoel van ontologische zekerheid één voorwaarde is om je thuis te voelen. Ook betoog ik dat een individu ontologische onzekerheid ervaart op verschillende niveaus. De ontologische onzekerheid die iemand ervaart in het gastland, gaan om onzekerheden die van een ander kaliber zijn dan die in het herkomstland. Vluchtelingen komen vaak uit situaties van oorlog en politieke onvrede en het is daarom aannemelijk dat vluchtelingen minder kans hebben gehad op ontologische zekerheid voordat zij migreerden dan migranten. In de volgende subparagraaf bestudeer ik in hoeverre contacten bijdragen aan een herwonnen gevoel van ontologische zekerheid.

2.3.2 Nederlandse contacten en thuisgevoelens

De informanten geven aan dat de administratieve hulp en de emotionele steun van vrijwilligers meewerkt aan het ervaren van veiligheid en vertrouwen. Enerzijds geven vrijwilligers informatie over de Nederlandse samenleving waardoor ze de onbekende omgeving bekender en vertrouwder maken. Anderzijds zien informanten de vrijwilligers als

---

[25] Kinnvall, 'Globalization and Religious Nationalism', 746-747.
[26] Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity,* (Cornwall 1990), 92-93.Zie ook: Dupuis en Thorns, 'Home, home ownership and the search for ontological security', 746-748 en Kinnvall, 'Globalization and Religious Nationalism', 746-747.
[27] Kinnvall, 'Globalization and Religious Nationalism', 746-747.

een veilige haven waar ze altijd terecht kunnen. In mijn onderzoek geeft informante Hana aan dat ze zich rustiger voelt door haar contactpersoon:

> Dan voel ik me een beetje rustiger. Dan voel je je ook wat veiliger. Ja ik weet niet. Dan weet je, dat er altijd iemand is die jou kan helpen.

Op basis van uitspraken van informanten betoog ik dat vrijwilligers bij veel vluchtelingen bijdragen aan het herwinnen van ontologische zekerheid door het leveren van informatieve en expressieve steun en het reduceren van angst en onveiligheid.

Bovendien functioneren vrijwilligers voor veel vluchtelingen als een soort vervanging van familie. In de landen waar informanten vandaan komen, is familie de belangrijkste bron van ondersteuning. In onderstaande citaten vergelijken Sue, Zuberi en Ahmed (in deze volgorde) hun contactpersonen met familie omdat ze altijd bij hun contactpersonen advies kunnen vragen en ze emotioneel dicht bij hen staan:

> It feels the same like family, I feel so happy because here we have no family. So he comes to me and he helps and teaches me what we need.

> Na die dag, begon ik Frits te zien als mijn familie, niet meer als mijn contactpersoon. Vanaf toen zag ik hem als familie. Elke dag komt hij dichterbij. Elke dag komt hij dichterbij. En nu is hij familie.

> Yes that sir is really good for us, very good for our family. When I talk with him, I feel safe, we are very strong, it feels like when I was young, like my father. He can always cover my family. (...) If I have a problem, I directly call him. He says what I need to do. He is the most important person in my live in the Netherlands. He feels like family, like my brother. He is always helping. He is a very good friend.

De vrijwilligers fungeren als een soort substituut-familieleden, wat in antropologisch discours *fictive kin* wordt genoemd. Deze term wordt gebruikt voor vriendschapsbanden die door een gebrek aan familie, de rechten en plichten die vaak bij familiebanden horen, vervangen.[28] Door te fungeren als *fictive kin,* vermoed ik dat vrijwilligers ook meewerken aan ontologische zekerheid.

Kinnvall betoogt echter dat migranten vaak ook een gevoel van machteloosheid en afhankelijkheid ervaren door migratie.[29] Dergelijke gevoelens komen eveneens voor in mijn

---

[28] Helen Rose Ebaugh en Marry Curry, 'Fictive Kin as Social Capital in New Immigrant Communities', *Sociological Perspectives* Vol. 42 No. 2 (2000), 189-209, aldaar 210. Zie ook: Berg, van der, *Dat is bij jullie toch ook zo?,* 72.

[29] Kinnvall, 'Globalization and Religious Nationalism', 746-747.

onderzoek. Een ander is in het begin nodig om te 'overleven'. Alain en Hana vertellen dat ze dit soms lastig vinden dat ze afhankelijk zijn van iemand anders. Zo vertelt Hana: 'Ja met de taal kan ik niets doen, altijd moet iemand mij helpen, dat is niet leuk.' In de sociale psychologie benadrukt men dat dit gevoel van afhankelijkheid vaak een gevoel van eigenwaarde aantast. Het herinnert iemand namelijk aan de positie waarin hij zit en dat hij hulp nodig heeft.

Uit mijn interviews blijkt echter dat dankbaarheid voor de hulp in Nederland overheerst. Zuberi vertelt dat Annemieke meewerkt aan een thuisgevoel door de hulp die zij biedt:

> Why did she do this for me? Because she wants to help me. That's the way I feel. I have here my home and I have my people. I feel it like this, because I'm living in my home and I have my people, better than Congo I feel. Better than Congo and Congo people. Better than all. Because of all the things people do for me here.

Volgens de informanten dragen ook andere Nederlandse personen bij aan gevoelens van thuis. Informanten halen dan mensen aan die dicht bij hun staan en belangrijke instrumentele en expressieve hulp leveren. Dit contact kan op een soortgelijke manier bijdragen aan gevoelens van vertrouwen en ontologische zekerheid.

Een opmerkelijke bevinding is dat informanten die niet of weinig over Nederlandse contacten beschikken, zich niet minder thuis zeggen te voelen dan mensen met veel Nederlandse contacten. Ik vermoed dat dit het gevolg is van de situatie waarin vluchtelingen zich bevinden. De informanten die over minder contacten beschikken, zijn korter dan vier jaar in Nederland. Na een periode van grote onveiligheid en angst komen zij terecht in een nieuw land. In deze eerste periode is het waarschijnlijk dat het herwinnen van een gevoel van veiligheid prioriteit nummer één is voordat men contacten gaat leggen. In de volgende hoofdstukken zal ik laten zien hoe voor sommige informanten veiligheid de voornaamste reden is om zich thuis te voelen.

2.4 Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik de heersende aanname in het politieke beleid bestudeerd dat interetnisch contact leidt tot positieve opbrengsten. Van deze contacten wordt vaak verwacht dat ze enerzijds een verheffende werking hebben en fungeren als hefboom. Anderzijds verwacht men dat de contacten een verbindende werking hebben omdat ze sociale cohesie bevorderen en emotionele identificatie met Nederland. In dit hoofdstuk heb ik bestudeerd over

welke ondersteunende Nederlandse contacten de informanten beschikken en hoe deze contacten bijdragen aan thuisgevoelens. De verschillende contacten bestaan uit buren, collega's, vrienden en vrijwilligers van Vluchtelingenwerk.

In mijn onderzoek is gebleken dat de helft van de informanten een belangrijke rol toebedelen aan buren in hun ondersteuningsnetwerk. Voor deze informanten is de ondersteuning van buren informatief en instrumenteel van aard. Van heterogene contacten verwacht socioloog Putnam dat zij nuttig zijn omdat zij informatie bieden die iemand niet uit zijn homogene contacten haalt. In mijn onderzoek geven informanten aan dat zij deze contacten inderdaad als nuttig ervaren, omdat zij door dit contact de Nederlandse taal beter leren en de buren hen soms helpen door administratieve ondersteuning. Deze voorbeelden laten zien dat de twee dimensies van sociaal kapitaal niet strikt te scheiden zijn omdat de ondersteunende dimensie (het leveren van informatieve steun) overlapt met de verheffende dimensie (de maatschappelijke positie verbeteren). Ook laat het contact met buren zien dat de uitlevering van diensten en informatie niet eenzijdig is, want informanten leveren ook wederdiensten. Ik heb benadrukt dat wederkerigheid in relaties van groot belang is om de relatie in stand te houden.

Naast buren zijn vrienden en vrijwilligers van Vluchtelingenwerk ook vaak belangrijke bronnen van informatieve, instrumentele en expressieve ondersteuning. Vanwege de heterogeniteit van deze contacten hebben informanten toegang tot bruikbare en nuttige steun waar men in een homogeen netwerk minder snel toegang tot heeft. Deze informatieve steun draagt ook bij aan psychisch welbevinden. Ik heb betoogd dat deze contacten helpen om onzekerheden te reduceren die het gevolg zijn van een onbekende omgeving. Zo dragen deze contacten bij aan het herwinnen van ontologische zekerheid wat ik als een voorwaarde zie om een thuisgevoel te ervaren. Een aantal informanten vergelijken de ondersteuning van vrijwilligers van Vluchtelingenwerk zelfs met familie en zo fungeren sommige vrijwilligers als *fictive kin.* Naast deze *strong ties,* geven alle informanten aan dat het lastig is om hechtere banden aan te gaan met Nederlanders. Contact met collega's en met professionals blijkt zich niet uit te breiden tot hechtere banden. In totaal beschikken negen informanten die korter dan zes jaar in Nederland zijn, niet over een Nederlandse vriend. De andere vijf informanten zijn langer in Nederland en beschikken (met uitzondering van één informante) wel over Nederlandse vrienden.

Om te bestuderen waarom interetnisch contact lastig van de grond komt en nieuwkomers dus geen overbruggend sociaal kapitaal accumuleren, heb ik verschillende redenen geëxpliciteerd. Ten eerste heb ik in navolging van Smets en Ten Kate betoogd dat

wederkerigheid van groot belang is in intieme relaties. Ten tweede hebben individuen het liefst contact met mensen die op hen lijken wat interetnisch contact tegenwerkt. Een derde reden is dat de mogelijkheden om interetnisch contact aan te gaan volgens het SCP zijn afgenomen door de verdergaande kloof tussen autochtonen en allochtonen. Ook heb ik in dit hoofdstuk socioloog van den Berg geciteerd om te benadrukken dat sommige nieuwkomers sociaal uitgesloten worden van bepaalde netwerken en hulpbronnen. Daarnaast is interetnisch contact een complexe aangelegenheid omdat men de verantwoordelijkheid voor interetnisch contact enkel bij allochtonen legt en steeds minder bij de ontvangende samenleving.

Al is er vaak een gebrek aan Nederlandse contacten, in de volgende hoofdstukken blijkt dat bijna alle informanten zich toch thuis voelen in Nederland. In het volgende hoofdstuk bestudeer ik mogelijke redenen hiervan door de andere contacten van mijn informanten te onderzoeken.

Hoofdstuk 3 Andere nieuwkomers

Inleiding

In het vorige hoofdstuk kwam aan de orde dat het integratiebeleid de laatste jaren steeds meer neigt naar assimilatie. Sociologen Pauline Hope Cheong en sociologen Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts bespreken in artikelen hoe in Engeland en in Nederland vanaf de jaren '80 ideeën over multiculturalisme de toon voerden in het politieke debat. Volgens hen vervangt een assimilatie perspectief de laatste tien jaren het multiculturalisme. In een beleid dat gericht is op assimilatie is één uitgangspunt dat nieuwkomers geen contacten met de eigen etnische groep moeten hebben, maar vooral contacten met de autochtone bevolking. Dit beleid komt voort uit de veronderstelling dat er teveel nadruk heeft gelegen op multiculturalisme, wat de sociale cohesie in de samenleving en 'de'[30] nationale identiteit bedreigt.[31]

Ook sociologen Dagevos en Gijsberts betogen dat in het integratiebeleid steeds meer de aanname bestaat dat bindend sociaal kapitaal, de contacten binnen de eigen groep, geen positieve functies heeft. 'Integreren met behoud van eigen cultuur' lijkt in dit beleid steeds minder belangrijk.[32] Dagevos en Gijsberts stellen dat bindend sociaal kapitaal binnen dit beleid gelijkgesteld wordt met niet-integreren omdat de angst bestaat dat het leidt tot het afscheiden van een minderheidsgroepering, oftewel tot separatie.[33]

Aan de hand van verschillende sociologen expliciteer ik in dit hoofdstuk dat bovenstaande angsten niet gerechtvaardigd hoeven te zijn. Ik bestudeer de verschillende positieve effecten van het contact met de eigen etnische groep en met andere nieuwkomers. In paragrafen één en twee behandel ik de steun die mijn vijftien informanten krijgen van familie, vrienden en andere vluchtelingen in Haren. Daarna bespreek ik of medegelovigen ook een bron van steun zijn. Dan bekijk ik in de derde paragraaf op welke manier landgenoten met

---

[30] In deze zin gebruik ik aanhalingstekens voor het woord 'de' (nationale identiteit) omdat er veel discussie bestaat of er een dergelijke vaststaande nationale identiteit bestaat. Het WRR Rapport betoogt dat 'de' Nederlandse identiteit niet bestaat. Het verder toelichten van deze discussie, voert hier te ver.

[31] P.H. Cheong, R. Edwards, H. Goulbourne en J. Solomons, 'Immigration, social cohesion and social capital: A critical review. *Critical Social Policy* (2007), Vo. 27, nr. 1, 24-49, aldaar 26-27 en Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts, 'Over dubbele bindingen en verbinden en verheffen, Sociale contacten van minderheden en de relatie met sociale cohesie en sociaaleconomische positie', In: P. Schnabel, R. Bijl en J. de Hart, SCP, *Betrekkelijke betrokkenheid, Studies in sociale cohesie, Sociaal en Cultureel Rapport 2008,* (Den Haag 2008), 278-304, aldaar 280-282. Zie ook: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland,* (Amsterdam 2007), 34, 164-190.

[32] Dagevos, Jaco en Mérove Gijsberts, 'Over dubbele bindingen en verbinden en verheffen, 280-282.

[33] Idem. Zie ook Cheong, Edwards, Goulbourne en Solomons, 'Immigration, social cohesion and social capital, 29-30.

elkaar afspreken en elkaar steun verlenen. Ik maak onderscheid tussen de individuele contacten van informanten met landgenoten in Haren, contacten buiten Haren en contacten tijdens centrale bijeenkomsten van landgenoten. Naast thuisgevoelens koesteren landgenoten ook ambivalente gevoelens ten opzichte van landgenoten wat in de laatste paragraaf aan bod komt.

3.1 Familie

In deze paragraaf richt ik mij op de hechte contacten die informanten hebben met andere migranten. Deze hechte contacten, *strong ties,* zijn een bron van expressieve en instrumentele ondersteuning. Deze banden helpen een individu om stress situaties in het dagelijks leven aan te kunnen.[34] In deze eerste subparagraaf richt ik mij op de ondersteuning van familie.

3.1.1 Ondersteuning van familie

> **En persoonlijke problemen, aan wie vertel je die?** Alleen aan mijn man. Ik praat niet zo vaak met andere mensen.
>
> Een vriendin is heel dichtbij maar we kunnen niet alles zeggen, toch? **Nee?** Ja soms is het een geheim toch?! Maar met mijn echtgenoot… wij hebben geen geheimen.

Informanten Hana en Sue geven hier aan dat de belangrijkste bron van expressieve ondersteuning hun echtgenoot is. Aan hun echtgenoot vertellen zij persoonlijke problemen die ze niet aan andere mensen vertellen. Mijn andere informanten hebben geen partner (meer). Said en Mirjam zijn in Nederland gescheiden maar hebben wel oudere kinderen die bijvoorbeeld moeilijke brieven uitleggen. Said en Mirjam vertellen dat ze goede gesprekken voeren met hun kinderen, maar dat zij over persoonlijke kwesties niet alles vertellen.

De fysieke nabijheid van familie in een nieuw land is vaak een grote bron van steun en draagt bij aan een gevoel van continuïteit en veiligheid. Socioloog Dominguez stelt echter dat om diensten uit te wisselen in een familierelatie, de fysieke nabijheid van familie een belangrijke voorwaarde is.[35] Bij de meeste informanten zijn familieleden echter niet fysiek nabij. Acht informanten wonen nu alleen en vier informanten leven hier zonder partner maar met kinderen. De meeste informanten geven aan dat familieleden de belangrijkste personen voor hen zijn, maar dat deze nu niet dichtbij zijn. Dit verwoorden Adam en Zuberi als volgt:

---

[34] Silvia Dominguez en Celeste Watkins, 'Creating Networks for Survival and Mobility: Social Capital Among African-American and Latin-American Low-Income Mothers', *Social Problems* Vol. 50 No. 1 (2003), 111-135, aldaar 112-113.

[35] Dominguez en Watkins, 'Creating Networks for Survival and Mobility, 116-117.

> **Welke personen vind jij hier in Nederland het belangrijkste?** Niemand! Niet in Nederland nee. **Die mensen zitten in Tsjaad?** Ja in Tsjaad is mijn moeder belangrijk en mijn vader.
>
> **Welke personen vind je het dichtst bij je staan?** Dat is mijn familie, ja dat is eerst mijn familie en vooral mijn vrouw. Eerst mijn vrouw, zij staat op één, zij is heel dicht bij mij. En nu hier he, want hier heb ik geen familie…

Omdat familieleden ver weg zijn, is het moeilijk sociale ondersteuning uit dergelijke banden te halen. Informanten Hana en Hicham spreken hun verwondering uit dat vrienden in Nederland soms belangrijker zijn dan familie:

> Voor ons is het anders want in ons land heb je heel veel contact met familie en hier heel veel met vrienden.
>
> People in Sierra Leone visit their family everywhere. They have a very big family. Here sometimes people visit their family one time a month something like this.

Antropologen Peggy Levitt en Nina Glick Schiller benadrukken in hun artikel dat migranten banden kunnen behouden met personen in hun herkomstland waardoor familie sociale ondersteuning blijft verlenen. Hierdoor wisselen migranten handelingen en diensten uit in verschillende transnationale velden.[36] Zij betogen dat migranten in de huidige globaliserende wereld gemakkelijk contact kunnen behouden met hun herkomstland via *social media*.[37]

Uit mijn interviews blijkt echter dat de meeste informanten deze banden niet goed kunnen onderhouden of er überhaupt niet over beschikken. Vier informanten hebben helemaal geen contact met iemand in hun herkomstland, vaak omdat familieleden zijn overleden door gewelddadige gebeurtenissen in hun herkomstland. Vier andere informanten kunnen geen contact maken, omdat hun familie geen telefoon of internet heeft. Zij horen via vrienden hoe het met hun familie gaat. Zij maken ook geen geld over naar familie, omdat ze zelf amper rond komen van hun geld.[38]

Zeven informanten bellen wel met hun familie, maar vanwege de afstand vinden zij het lastig om sociale ondersteuning uit dergelijke contacten te halen. Daarnaast geven de meeste mensen aan dat internet- en telefoonverbindingen van slechte kwaliteit zijn en dat het veel geld kost om te bellen. Drie mensen geven niettemin aan dat zij directe expressieve

---

[36] Peggy Levitt en Nina Glick Schiller, 'Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society', *International Migration Review* Vol. 38 No. 3 (2004), 1-48, aldaar 2.
[37] Levitt en Schiller, 'Conceptualizing Simultaneity', 13.
[38] Sommige mensen hebben wel contact met familieleden die gevlucht zijn naar andere landen. In mijn onderzoek blijkt dat zij soms wel diensten uitwisselen in deze transnationale velden.

ondersteuning verkrijgen uit dit contact. Informante Sue geeft bijvoorbeeld aan dat zij problemen in Nederland vertelt aan haar moeder zodat ze zich rustiger voelt:

> Als ik het tegen haar zeg, ok, dan word ik rustig. 'This weather is very cold. I miss you, my mother. It is very difficult to stay here because we cannot find work.' Sometimes my house problems, I tell to my mother. So if I say it like that, my feeling is *rustig*.

In deze subparagraaf is duidelijk geworden dat familie vaak de belangrijkste personen voor mijn informanten zijn. Aangezien familie echter ver weg is, is het moeilijk steun uit deze contacten te halen. Het is de vraag of een vluchteling Nederland als thuis kan ervaren wanneer hij zijn familie mist. Dit verband tussen familie en thuisgevoelens onderzoek ik verder in de volgende subparagraaf.

3.1.2 Familie en thuisgevoelens

Deze subparagraaf begin ik met het uitleggen van het onderscheid tussen 'thuis' en 'thuis voelen', omdat dit onderscheid van belang blijkt in *strong ties* met familie. Dit onderscheid neem ik over van sociologe Avtar Brah.

Brah maakt onderscheid tussen een *desire for home* en een *homing desire*.[39] Een *homing desire* is volgens haar een algemeen verlangen ergens te behoren. Het is de ervaring van een plek waar men zich op dat moment bevindt en de sociale relaties die daar plaatsvinden. Met een *desire for home* bedoelt zij een mythisch verlangen naar een specifieke plek die ergens anders is en waar de wortels van iemand liggen.[40] Antropologe Halleh Ghorashi neemt het onderscheid van Brah over, maar benadrukt dat er geen strikt onderscheid is tussen een *desire for home* en een *homing desire*. Beide concepten kunnen elkaar namelijk afwisselen in de tijd en welke dominant is, hangt af van de context waarin iemand zich bevindt.[41] Dit onderscheid in thuisgevoelens blijft relevant in het verdere betoog van mijn scriptie.

Nu is het eerst van belang te vermelden dat het missen van familie kan tegenwerken dat iemand een *homing desire* bevredigt in Nederland. Dit benadrukken Alison Strang en Alastair Ager in hun artikel, waarin zij het voorbeeld geven van een vluchteling die nog niet over integratie nadenkt omdat zijn familie nog niet veilig is.[42] Dit is ook herkenbaar in de

---

[39] Avtar Brah, *Cartographies of Diaspora,* (Londen 1996), 197.
[40] Brah, *Cartographies of Diaspora*, 180, 192-193.
[41] Halleh Ghorashi, *Ways to Survive, Battles to Win. Iranian Women Exiles in the Netherlands and the US,* (Nijmegen 2001), 126-127.
[42] Alison Strang en Alastair Ager, 'Refugee Integration: Emerging Trends and Remaining Agendas', *Journal of Refugee Studies* Vol. 23. No. 4 (2010), 589-607, aldaar 596.

verhalen van de mensen die meewerkten aan mijn onderzoek. Omar en Zuberi zijn bezig met gezinshereniging en hun gezinnen bevinden zich nu op onveilige plaatsen. Dit verschaft hen gevoelens van angst wat mogelijk belemmert dat zij zich thuis voelen. Ook informant Adam vertelt dat zijn familie in een onveilige situatie zat en dat dit stress teweegbracht. Hij vertelt dat hij drie maanden niets van zijn ouders hoorde en dat hij droomde dat hij een telefoontje kreeg dat zijn ouders overleden waren:

> Ik had met niemand contact. Iedere dag hoorde ik op tv hoe mensen dood gingen. (...) Drie keer droomde ik. Ik ben in Nederland, ik wacht op een telefoontje, jouw vader, jouw moeder, jouw familie is... (...) Vroeger dacht ik aan Tsjaad als ik het woord thuis hoorde.. ik dacht aan mijn familie, moeder, vader, broer, zus. Maar hier heb ik dat [AB: die familieleden] niet. Ik denk alleen maar aan dit [AB: huis] als thuis.

Uit dit laatste citaat van Adam blijkt dat hij een 'thuis' vroeger meer verbond aan zijn familie dan aan het land waar zoveel geweld en angst heerste. Deze bevinding herken ik in het artikel van antropologen Marjo Buitelaar en Femke Stock. Zij betogen dat een individu een thuis op verschillende niveaus beleeft en dat een thuis soms meer verbonden is aan sociale relaties dan aan een specifieke plek.[43] In mijn onderzoek is het aannemelijk dat sommige informanten een thuis meer verbinden aan hun familie dan aan het onveilige land. Hieruit blijkt dat vluchtelingen niet altijd beschikken over een *desire for home* en dat een thuis niet per definitie gebonden is aan de plek waar je wortels liggen.

In deze paragraaf is gebleken dat de afwezigheid of juist het bestaan van een thuisgevoel sterk verbonden is aan familie. Wanneer familie in het gastland onveilig is, kan dit eraan meewerken dat het herkomstland minder als thuis voelt en dat de behoefte groter is om een thuis in het gastland te creëren. Ook heb ik reeds genoemd dat vluchtelingen vaak een thuis beleven op verschillende niveaus, wat ik verder uitdiep in hoofdstuk vier.

3.2 Vrienden

Het gemis van familie in Nederland is voor vluchtelingen vaak een reden om een alternatief netwerk ter ondersteuning op te bouwen. In deze paragraaf behandel ik de contacten die vluchtelingen verwerven via school, het AZC en Vluchtelingenwerk. Ik richt me hier enkel op

[43] Marjo Buitelaar en Femke Stock, ' Making Homes in Turbulent Times. Moroccan Dutch Muslims Contesting Dominant Discourses of Belonging', in: Haideh Moghissi & Halleh Ghorashi (eds.), *Muslim Diaspora in the West. Negotiating Gender, Home and Belonging*, (Aldershot 2010), 163-179, aldaar 166.

contacten die niet uit hetzelfde land komen, om te bestuderen of informanten ook steun uit deze contacten verkrijgen.

3.2.1 Het AZC, de Nederlandse les en vriendschappen

In mijn onderzoek blijkt dat informant Alain de enige informant is die via het AZC vriendschappen heeft gesloten met vluchtelingen uit andere landen. Hij heeft twee vriendinnen via het AZC ontmoet en vooral één vrouw staat dicht bij hem en steunt hem:

> Met haar is anders. Zoals ze me steunt, praat met mij. (...) Ik kan mijn probleem wel met haar delen.

Deze vrouw dient dus als een bron van expressieve steun voor Alain. Het is voor de andere informanten aannemelijk dat de motivatie kleiner is om vrienden te worden met mensen uit andere landen als er veel landgenoten in de buurt zijn. In mijn onderzoek vertelt informant Ahmed hier het volgende over:

> In mijn AZC waren er 20 mensen uit mijn land, dus daar was ik blij mee. You can discuss if you need help, you can get help. If I don't know the men of another group, I don't go to talk with them because they always sit with their people, their group. If you say hello, they only say hello. If they don't go forward, I don't go forward.

De klassen tijdens de inburgeringcursus bestaan ook uit een gemêleerd gezelschap van mensen van verschillende etniciteiten. Zoals ik reeds in hoofdstuk twee aangaf, ontstaan vriendschappen meestal op basis van een gedeelde cultuur, achtergrond of taal. Uit mijn interviews blijkt dat mensen uit Afrika eerder bevriend raken met Afrikanen en dat mensen uit het Midden-Oosten eerder naar elkaar toe trekken. Informanten geven aan dat taal hiervoor een belangrijke reden is. Informanten uit Afrika spreken vaak Frans met elkaar en informanten uit het Midden Oosten Arabisch. Daarnaast gaven informanten ook overeenkomsten of verschillen in culturele omgangsvormen aan als motivatie om contact met iemand te maken. Ik vroeg aan informante Hana of ze ook overeenkomsten ervaart met andere vluchtelingen. Zij antwoordt: 'Nee want Afrikaanse mensen zijn bijvoorbeeld heel anders dan mensen uit Afghanistan.' Ook informant Alain merkt op dat er culturele verschillen zijn tussen hem en een Arabische klasgenote. Hij kreeg ruzie met de man van zijn klasgenote omdat hij een compliment maakte over haar spijkerbroek:

> Maar wij hebben ook verschillende culturen he. (...) Ik heb ook een ervaring gehad op school toen ik tegen een Arabische vrouw zei 'o jij bent mooi gekleed!' Die dag droeg zij een

> spijkerbroek, ik gaf haar gewoon een compliment maar daardoor heb ik een probleem gekregen (grinnik).

De meeste informanten vertellen dat zij wel vriendschappen hebben gekregen met andere vluchtelingen door de inburgeringcursus. Zes informanten hebben met klasgenoten vriendschappen opgebouwd en verkrijgen en verlenen steun. De rest van de informanten zit net op school of is al veel langer klaar met school en heeft (nog) geen vrienden overgehouden aan de inburgeringcursus. Onderstaand citaat is afkomstig van Adam die vertelt dat hij en zijn klasgenoten veel overeenkomsten delen en dat hij naar hen toe gaat voor ondersteuning:

> Ja kijk wij zijn bijna allemaal hetzelfde, ik ben 28, zij zijn ook 28, 29. Wij spreken een beetje Nederlands, we spreken met elkaar. Als ik een probleem heb, praat ik met hen. Zij vertellen mij soms wat ik moet doen.

Adam verkrijgt dus expressieve steun uit contact met klasgenoten. Ook Sue en Mara verkrijgen en leveren expressieve steun door het uitwisselen van advies over de kinderen.

In de meeste interviews blijkt dat de contacten met klasgenoten echter niet leiden tot hechte banden waarin men persoonlijke problemen aan elkaar vertelt. Informanten geven aan dat klasgenoten daarvoor niet dichtbij genoeg staan. Hana en Adam geven aan dat ze klasgenoten eerder kennissen noemen dan vrienden:

> **Zijn er ook klasgenoten die je als vrienden ziet?** Het zijn niet echt echte vrienden want die zijn heel dichtbij. Kennissen.

> Ik heb nog niet echte vrienden, maar ik heb veel kennissen.

Naast expressieve steun, vertellen veel informanten dat ze elkaar ook instrumentele hulp geven bij het leren van de Nederlandse taal. Ahmed vertelt dat hij thuis afspreekt met een klasgenoot om hem te helpen met de taal. Het is mogelijk dat deze oefening op de lange termijn de sociale positie van de klasgenoot verbetert. Vaak wordt aangenomen dat de homogeniteit van een netwerk ertoe leidt dat er tevens homogeniteit is in de informatie waartoe iemand toegang krijgt.[44] Uit het vorige voorbeeld blijkt dat personen in ongeveer dezelfde positie elkaar ook vooruit kunnen helpen.

---

[44] Zie bijvoorbeeld: Dominguez en Watkins, 'Creating Networks for Survival and Mobility', 113 en Robert Putnam, *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community,* (New York 2000), 18-23.

Ook informante Sue verschaft steun aan een klasgenoot door te helpen met de taal. Andersom geeft die klasgenoot haar informatieve hulp door te vertellen waar ze goedkoop vlees kan kopen:

> (...) Die man zegt, o die kip koop je in Groningen dus hij zegt, 'die kip is goedkoop'! 'O ja? Goed!' Dus ik ga [AB: de kip] kopen. Omdat ik ook een familie heb, dus wij willen het ook graag goedkoop. Dat weet hij.

Alle informanten hebben maar weinig geld tot hun beschikking. Het advies van de klasgenoot van Sue helpt de weg te vinden in een onbekende en nieuwe omgeving en te 'overleven' met het weinige geld waar mensen over beschikken. Deze klasgenoten leveren wederzijdse diensten aan elkaar. Zoals ik reeds in het vorige hoofdstuk aangaf, speelt wederkerigheid een belangrijke rol in het smeden en onderhouden van banden.

Deze contacten op school leveren dus nuttige steun en deze relaties zijn bovendien *interetnisch*. Deze contacten zijn vaak bindend op basis van sociaal economische positie, gender en leeftijd, maar overbruggend op basis van etniciteit. Sociologe van der Berg stelt dat allochtonen vaak worden beschouwd als een homogene groep en contact tussen migranten als 'bindend sociaal kapitaal'. Van der Berg benadrukt dat dit vaak contact is tussen mensen van verschillende etniciteiten en daarom als 'overbruggend sociaal kapitaal' moet worden gecategoriseerd.[45] Socioloog Briggs noemt dergelijke banden *cross cutting ties.* Deze banden zijn 'bindend' op basis van bepaalde kenmerken, maar overbruggend op andere kenmerken.[46] Deze interetnische contacten kunnen leiden tot wederzijdse ondersteuning tussen mensen van verschillende etniciteiten en bijdragen aan sociale cohesie in de samenleving.

In deze subparagraaf is onderzocht of banden ontstaan tussen informanten en andere migranten. Het AZC blijkt meestal geen basis voor vriendschappen omdat landgenoten elkaar eerst opzoeken. Klasgenoten bieden elkaar wel steun die ook informatief van aard is en bovendien als interetnisch gecategoriseerd kan worden.

3.2.2 Koken, Kletsen en andere vluchtelingen

In paragraaf 2.2.2 gaf ik reeds aandacht aan de activiteit Koken en Kletsen wat een gelegenheid is voor vluchtelingen om elkaar ontmoeten. In deze paragraaf bestudeer ik of deze activiteit ook leidt tot hechtere banden tussen vluchtelingen. In mijn onderzoek geeft het

---

[45] Marguerite Van den Berg, *'Dat is bij jullie toch ook zo?' Gender, Etniciteit en Klasse in het Sociaal Kapitaal van Marokkaanse Vrouwen,* (Rotterdam 2007), 133.

[46] Xavier de Souza Briggs, '"Some of My Best Friends Are...": Interracial Friendships, Class, and Segregation in America', *City and Community* Vol. 6 No. 4 (2007), 263-290, aldaar 265.

merendeel van de informanten aan dat ze de activiteit bezoeken om andere mensen te ontmoeten. Dit contact functioneert dus als expressieve steun omdat het de behoefte aan menselijk contact bevredigt. Sue en Zuberi vertellen dat ze Koken en Kletsen belangrijk vinden om in contact te komen met mensen:

> If we don't go, we don't know other people. So we go there, we are talking with everyone (...). If we don't know something, we know it from them. Daarom gaan we daar heen. En we praten, we koken. Ik vind het leuk. Thuis blijven is lui, haha, heel saai toch? Als we daar heen gaan, lachen we, praten we, dan is mijn gevoel goed.

> [AB: Ik ga daar heen] voor het contact met mensen. Veel mensen komen daar. We praten daar. Maar het beste moment is niet daar, maar daarna. Ik ontmoet daar Hussein, een man uit Syrië, ik praat met hem. Na twee uur is het programma klaar. De volgende dag zie ik hem buiten en ik heb contact met hem [AB: met Hussein]. (...) Als ik niet naar dat programma ga, krijg ik geen contact met mensen.

Het laatste citaat van Zuberi laat zien dat Koken en Kletsen er soms toe leidt dat mensen elkaar ook spreken buiten de activiteit. De meeste informanten bezoeken echter sporadisch vluchtelingen uit andere landen. Soms eten mensen bij elkaar en praten ze over inburgering of over de Nederlandse taal. Informant Ahmed vertelt dat hij een andere vluchteling heeft aangeraden om informatie over officiële zaken aan Vluchtelingenwerk te vragen, omdat Vluchtelingenwerk het gemakkelijker uit kan leggen dan hij:

> Wij praten meestal over school.. (...) Over Nederland praten we niet. Als ik hem daarover iets vraag, of hij vraagt mij iets, dan zeg ik: 'ga naar Vluchtelingenwerk'. De taal is niet goed genoeg om het uit te leggen. Als het officieel is, kun je het beter aan Annemieke vragen, dan is het meteen klaar.

Dit voorbeeld verbind ik aan de theorie van Putnam, omdat het de opvatting van Putnam illustreert dat de homogeniteit in een relatie ertoe leidt dat iemand geen informatie geeft die een ander vooruit helpt. In dit voorbeeld is er echter wel sprake van overbruggend sociaal kapitaal als we kijken naar etniciteit. Er is hier sprake van interetnisch contact dat mogelijk leidt tot meer sociale cohesie en meer verbinding tussen verschillende etnische groepen.

Uit mijn onderzoek concludeer ik echter ook dat niet alle informanten behoefte hebben aan contact met andere vluchtelingen. Sommigen vertellen dat iedereen druk bezig is met school. Anderen hebben een voorkeur voor contact met landgenoten. Mara heeft bijvoorbeeld deze voorkeur omdat ze met landgenoten in de eigen taal kan praten, terwijl ze met andere vluchtelingen Nederlands moet praten:

> Alle mensen zijn druk bezig. Ook vluchtelingen. Als wij bij Koken en Kletsen komen dan praten we, eten we en daarna is het klaar. **Vind je dat jammer?** Nee, wij komen niet uit hetzelfde land. (...) Met een landgenoot, dan begrijpen wij elkaar, het is dezelfde taal. Met een andere persoon kan ik alleen Nederlands praten.

Informant Said geeft echter expliciet aan dat hij de activiteit Koken en Kletsen belangrijk vindt om thuisgevoelens te ervaren:

> **Zijn er mensen die helpen dat jij Nederland als thuis voelt?** Wat deze organisatie, de vrijwilligers, wat Annemieke nu doet of wat de Iraanse man deed. Ik denk dat deze mensen helpen bij gevoelens van thuis. Je huis is waar je je comfortabel voelt, je bent blij, je kunt contact hebben met anderen, je drinkt samen, je praat, dat is wat je thuis is, dus ik denk deze groepen kan helpen heel veel. Anders heb ik geen contacten, anders zit ik thuis!

Said omschrijft een thuis als een plek waar iemand zich op zijn gemak voelt met andere mensen en deze plek ervaart hij tijdens Koken en Kletsen. Ook geeft hij aan dat Koken en Kletsen voorkomt dat hij alleen thuis zit. Sue en Zuberi gaven eveneens aan dat de activiteit belangrijk is om mensen te ontmoeten. In dit hoofdstuk zal verder blijken dat een aantal vluchteling een gebrek aan *strong ties* lijken te ervaren. Koken en Kletsen is voor veel informanten belangrijk om in contact te blijven met andere mensen en niet sociaal geïsoleerd te raken.

3.2.3 Medegelovigen

In deze paragraaf onderzoek ik of medegelovigen een bron van ondersteuning zijn. Sociologe Kinnvall stelt dat in tijden van onzekerheid religie een sterke aantrekkingskracht heeft op mensen vanwege het vergroten van een gevoel van veiligheid. Deze zoektocht naar veiligheid noemt zij *securitize subjectivity* wat betekent dat ieder mens de psychologische behoefte heeft om het gevoel van één duidelijke identiteit te behouden, vooral in een tijd van veranderingen en onzekerheden. Al beschikt niemand over een dergelijke eenduidige en onveranderlijke identiteit, de behoefte daaraan bestaat volgens haar wel degelijk. Een religieuze groep draagt bij aan het ontwikkelen van een sterke, stabiele identiteit.[47]

Onder mijn informanten lijkt de behoefte niet groot te zijn om via gedeelde religieuze activiteiten een sterke identiteit te ontwikkelen. In totaal bezoeken van de dertien moslims alleen Zuberi, Hicham en Obi een moskee en van de twee christenen gaat alleen Alain naar de

[47] Catarina Kinnvall, 'Globalization and Religious Nationalism: Self, Identity and the Search for Ontological Security' *Political Psychology* Vol. 25 No. 5 (2004), 741-768, aldaar 746-748.

kerk. Ook heeft enkel één persoon contact met medegelovigen buiten het religieuze centrum. Alleen Obi kreeg ondersteuning van een medegelovige met het repareren van zijn fiets. De andere informanten verkrijgen geen ondersteuning, dit komt volgens Zuberi omdat hij mensen niet goed genoeg leert kennen in de moskee om hen thuis uit te nodigen:

> I don't know exactly who a person is, because I only meet them in there. I don't know who this man is, is he honest, is he not honest?! I must know somebody very well before I go to his house. If I meet him only there, I don't know who he is.

Anders dan op basis van Kinnvalls betoog verwacht mag worden, lijkt het participeren in een religieuze groep, ondanks de onzekere situatie waarin mijn informanten zich bevinden, geen grote aantrekkingskracht te hebben. Dit is eveneens de uitkomst van het onderzoek van medestudente Pauline Tichelaar die onderzoek deed naar godsdienstbeleving bij allochtone minderjarige asielzoekers in Groningen. De aandacht voor religie leek daar niet zo groot te zijn, omdat vluchtelingen de eerste periode vooral bezig zijn primaire levensbehoeften veilig te stellen. De aandacht gaat uit naar primaire zaken als onderdak, kleding en eten. Ook het herwinnen van een gevoel van veiligheid is voor veel vluchtelingen in het begin belangrijk. Voor mijn mannelijke informanten is het vinden van werk eveneens een grote prioriteit. Zij willen het materiële welzijn van hun familie en van zichzelf verbeteren. De mannen waren in hun herkomstland kostwinner en kunnen daarom nu een gevoel van eigenwaarde en waardering verliezen. Kortom, het herwinnen van een gevoel van veiligheid in een veranderende omgeving lijkt voor te gaan op het participeren in een religieuze groep.

Er is een andere belangrijke reden die bijdraagt aan een andere godsdienstbeleving dan in het herkomstland. Bij ongeveer vijf informanten hangt de vlucht uit het herkomstland samen met botsingen tussen aanhangers van verschillende religies. Informant Omar geeft expliciet aan dat hij niet naar de moskee gaat, omdat hij is gevlucht vanwege mannen die in naam van de islam hun daden verdedigden:

> When they start killing us, they also informed others, they tried to convince other men, that we didn't believe right in religion. That's why I hate these things.

Informant Adam is gevlucht vanwege zijn religie maar niemand weet dat hij om die reden is gevlucht. Andere moslims en ook zijn familie zullen dit volgens hem niet accepteren:

> Kijk in de islam. Als jij een Moslim bent en jij bekeert je tot een ander geloof dan gaan mensen jou dood maken. Dat is wat de profeet zegt als iemand terug gaat naar het christendom. En ja ik ga ook problemen krijgen met mijn familie als ik ga praten.

Hier in Nederland kan hij naar een religieuze groepering gaan, maar dit durft hij nog niet. Nu is het echter de vraag of informanten die geen religieuze centra bezoeken, daadwerkelijk 'minder aandacht' voor religie hebben dan in het land van herkomst. De meeste informanten besteden thuis wel aandacht aan religie en in hoeverre dit minder is dan in het herkomstland, is niet te zeggen. In het geval van de twee informanten die christen zijn, gaat één naar de kerk, maar lezen beiden thuis de bijbel en bidden tot God.

Een reden dat informanten niet naar religieuze centra gaan, is waarschijnlijk een gebrek aan nabije medegelovigen. Nabije medegelovigen hebben de mogelijkheid om te stimuleren of controle uit te oefenen dat iemand naar de moskee gaat. Abdul en Maya vertellen dat ze vroeger wel de moskee bezochten, maar nu niet meer. Abdul vertelt dat hij niet meer gaat omdat hij een keuze moest maken tussen 'fanatiek' zijn in religie en gezellig omgaan met zijn vrienden:

> Ja, dat komt door mijn Nederlandse vrienden, wij voetballen altijd en zij komen bij mij eten. Dat vind ik natuurlijk leuk, zij willen graag dat ik kom dus ga ik er ook heen. (...) In het begin ging ik niet mee. Maar als jij dat niet doet, dan zeggen zij: 'Ja hij is wel aardig en leuk maar niet gezellig.' Dat was moeilijk, ik moest een keuze maken. Of vrienden of actief zijn in mijn religie. En vrienden is ook wel leuk, ik kan ook moslim zijn, hoeft niet fanatiek te zijn.

Abdul vertelt dat hij misschien later weer naar de moskee gaat, maar dat hij nu leuke dingen wil doen. Hij vertelt dat hij vroeger niet dronk en geen vrouwen versierde, maar dat dit veranderd is. Een veranderende omgeving heeft dus invloed op de manier waarop iemand zijn religie praktiseert. Niet iedereen heeft ook behoefte aan contact met medegelovigen, sommigen vinden religie meer een individuele aangelegenheid. Zoals Sue het verwoordt: 'I believe I do myself. They believe, I don't know, they do it their selves.'

Er zijn echter wel medegelovigen in de nabije omgeving omdat andere vluchtelingen in Haren dezelfde religie aanhangen. Zo vertelt Sue dat zij overeenkomsten voelt met andere islamitische vluchtelingen in Haren:

> Maar één ding is hetzelfde: de islam. Bijvoorbeeld in Irak, Somalië. Die hebben ook de islam toch. Die cultuur is de islam cultuur, dat is hetzelfde. Ramadan is ook hetzelfde. Zij vasten ook, wij vasten ook. Dat is hetzelfde.

Deze overeenkomsten kunnen echter klein zijn omdat gelovigen verschillende betekenissen aan hun religie geven die variëren in tijd en context. Daarnaast zijn er veel verschillende stromingen in islam en in christendom waardoor praktijken en doctrines verschillen.

Medegelovigen die dicht bij mijn informanten staan, zijn vaak afwezig in het gastland terwijl mijn informanten hun religie in het herkomstland vaak uitoefenden met hun familie. Tijdens de interviews gaven Hana, Mara en Mirjam aan dat zij andere nabije medegelovigen missen in het vieren van ramadan:

> In Afghanistan ga je 's avonds mensen bezoeken maar hier hebben wij geen familie. Dat is heel anders, dan voel jij geen ramadan. Alleen door de tv of ja. Dat voel je minder sterk. In Afghanistan hoor je ook de moskee vijf keer per dag, dan voel je je ook anders. Een mooi gevoel, daar word ik rustig van. Ja. Maar hier niet.
>
> Hier is het verschil misschien, dat ik hier de enige Moslim ben. (...) De ander is geen moslim. Bijvoorbeeld wanneer het volgende maand in juli Ramadan is. Ben ik alleen. In Afrika praktiseert bijna iedereen de Ramadan en hier ja.. Dat zijn de verschillen.
>
> Ja verschillend! Want in Afghanistan tijdens Ramadan voel je dat altijd.. soms vergeet je dat het [AB: hier in Nederland] Ramadan is maar daar voel je dat altijd. Want alle mensen vasten.

Uit deze citaten blijkt eveneens dat de omringende omgeving die niet gelovig is, invloed uitoefent op de eigen godsdienstbeleving. In mijn onderzoek zijn Hana en Mirjam zich bewust van de wijze waarop de omgeving naar hun hoofddoek kijkt:

> Voor jullie niet zo normaal misschien, dan kijk je een beetje anders. Misschien ook bang voor moslims. O die is een moslim, ooo anders. Misschien, als iemand een moslim is zonder een hoofddoek dan merken ze niets. Maar voor mij is dat, tja laat maar, ik ga door. Ik ga niet anders doen. Maar het is wel moeilijk als mensen zo doen.
>
> Ik vind het belangrijk dat mensen naar mij kijken. Niet naar mijn lichaam of naar mijn hoofddoek, want ik draag een hoofddoek om mijn geloof.

Uit deze twee citaten blijkt dat beide vrouwen zich bewust zijn van de manier waarop zij door hun omgeving worden gecategoriseerd. Antropologe Miriam Gazzah benadrukt in haar artikel dat de wijze waarop anderen je categoriseren, invloed heeft op de wijze waarop je jezelf ziet.[48] Ondanks het feit dat de hierboven geciteerde vrouwen ervaren dat ze 'anders' worden gecategoriseerd, zeggen ze evenwel dat zij zich thuis voelen. Zij geven beiden aan dat de

[48] Miriam Gazzah, 'Theorizing identity: music and youth culture', in: M. Gazzah, Rhythms and rhymes of life. Music and identification processes of Dutch-Moroccan Youth, (Amsterdam, 2008), 49-73, aldaar 53.

vrijheid en veiligheid hieraan meewerkt. Op het aspect 'veiligheid' ga ik verder in het volgend hoofdstuk. 'Vrijheid' verbinden Hana en Mirjam direct aan hun cultuur en geloof:

> (Hier in Nederland) voel ik een beetje meer vrijheid. Niet alles, maar een beetje misschien. Misschien denk ik ook een beetje anders.
>
> Ik heb respect voor mijn geloof, ik draag een hoofddoek, ik draag goede kleding, ik bid, ik lees de koran, maar ik heb ook vrijheid in mijn denken. (...) Ik kan wel dingen doen. Ik durf dat wel, waarom niet? (...) Veel vrouwen in Afghanistan durven niet te zeggen dat zij willen scheiden. Ik beslis dat ik wil scheiden maar dat is normaal. Ik ben twee keer getrouwd en twee keer gescheiden. Bij beide keren heb ik besloten te scheiden. Ok klaar is klaar.

Mirjam vertelt dat ze wilde scheiden en dat ze in Nederland de vrijheid voelde om dat te doen. In bovenstaande citaten waarderen beide vrouwen dat ze hier meer vrijheid ervaren dan in hun eigen land. De traditionele rolverdeling die dominant is in hun herkomstlanden, maakt vaak een verandering door vanwege andere rolverdelingen in het gastland.

In deze paragraaf heb ik gereflecteerd op mogelijke verklaringen voor het feit dat informanten geen religieuze centra bezoeken en medegelovigen weinig tot geen ondersteuning bieden. Zo kan de aandacht voor religieuze activiteiten afnemen omdat primaire levensbehoeften de eerste prioriteit hebben. Ook ontwikkelen informanten een andere visie op hun religieuze overtuigingen wanneer hun vlucht samenhangt met religieuze conflicten of vanwege de veranderende omgeving waarin nabije medegelovigen afwezig zijn.

3.3 Landgenoten

In mijn onderzoek nemen de contacten met landgenoten een belangrijke plaats in, omdat er vaak aannames bestaan in het politieke beleid dat deze contacten geen positief effect hebben. Volgens sociologen Dagevos en Gijsberts bestaat de angst namelijk dat minderheidsgroeperingen zich teveel richten op hun eigen groep.[49] In deze paragraaf laat ik zien dat contact met landgenoten belangrijk is voor een algemeen welbevinden. Ik maak onderscheid tussen contact met landgenoten in Haren en buiten Haren.

3.3.1 Landgenoten in Haren

Van mijn vijftien informanten zijn er zeven informanten die andere landgenoten in Haren hebben wonen en vijf van hen hebben contact met elkaar. Informanten Adita en Mara zijn landgenoten en zijn onderdeel van elkaars ondersteuningsnetwerk. Beiden geven aan dat ze

[49] Dagevos en Gijsberts, 'Over dubbele bindingen en verbinden en verheffen, 280-282. Zie ook: Cheong, Edwards, Goulbourne en Solomons, 'Immigration, social cohesion and social capital', 28-29.

elkaar benaderen voor emotionele ondersteuning. Daarnaast geven ze elkaar instrumentele ondersteuning door bijvoorbeeld op elkaars kinderen te passen. Ook Obi, Omar en Hicham komen uit hetzelfde land en hebben sterke banden met elkaar opgebouwd. Deze informanten kenden elkaar niet, maar een landgenoot in het AZC heeft hen naar elkaar doorverwezen. Op basis van dezelfde herkomstplaats en het behoren tot dezelfde stam, ontstaan er banden tussen mensen die elkaar eerst niet kenden.

Socioloog Thomas Faith noemt deze banden met landgenoten *symbolic ties* die gemobiliseerd worden op basis van overeenkomsten in religie, taal, etniciteit of nationale groep. Het zijn banden waardoor mensen herinneringen of betekenissen delen. Op basis van deze banden ontmoet een groep van vreemden elkaar en voelt verbinding.[50] Ook antropologe Miriam Gazzah stelt dat landgenoten zich verbonden voelen omdat ze zoveel overeenkomsten delen. Volgens Gazzah leiden overeenkomsten in culturele trekken, algemene kennis en gedragspatronen vaak tot een gevoel van continuïteit en veiligheid in een omgeving waarin discontinuïteit en onzekerheid overheersen.[51] Bovendien leidt contact met landgenoten volgens Strang en Ager vaak tot een *ready-made sense of belonging.* Hiermee bedoelen ze dat een groep van vreemdelingen verbondenheid en *belonging* ervaart omdat zij uit hetzelfde land komen.[52]

In mijn onderzoek herken ik deze *symbolic ties*. Omar en Hicham vertellen over deze emotionele verbinding die zij onmiddellijk voelen tussen zichzelf en een andere landgenoot:

> These are men from my area. This is my country, (grinnik) looks like my parent.

> If I meet one Sierra Leonean, even if I don't know him, if he says I'm Sierra Leonean and I'm Sierra Leonean, I will have a desire to ask him: 'where are you from?' Maybe I know his friends or so.

Obi heeft zijn landgenoten Omar en Hicham geholpen om vanuit het AZC naar Haren te komen. Omar vertelt hoe de overeenkomsten in taal en herkomstplaats hebben bijdragen aan een band tussen Hicham, Obi en hem:

> Then they [AB: een landgenoot uit het AZC] gave me his phone number. That was Hicham. I called him, I talked to him. We agreed with each other, we talked the same language. I asked: 'Where are you from? From which part from Sierra Leone are you?' We told about our

[50] Thomas Faith, *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces,* (Oxford 2011), 102.
[51] Gazzah, 'Theorizing identity: music and youth culture', 64.
[52] Strang en Ager, 'Refugee Integration', 597.

villages. And there was a relation between us. We talked with each other from time to time. They told me, you have to come here and visit us.

Uit deze voorbeelden blijkt de belangrijke positieve functie van bindend sociaal kapitaal, namelijk dat het een gevoel van welbevinden bevordert omdat landgenoten een gevoel van continuïteit ervaren door overeenkomsten in taal, eten, cultuur en omgangsvormen. Deze overeenkomsten dragen voor informanten bij aan het herwinnen van veiligheid, stabiliteit, ontologische zekerheid en kunnen bijdragen aan het vervullen van een *homing desire* in het gastland. Sociologe Ryan e.a. betogen bovendien dat eerst hechte banden met landgenoten belangrijk zijn om vertrouwen te ontwikkelen in een land. Daarna is het volgens hen gemakkelijker voor een individu om interetnische banden aan te gaan.[53] Ik neem deze opvatting van Ryan over en betoog dat *strong ties* met landgenoten eerst van belang kunnen zijn voordat men andere banden aangaat.

In het voorbeeld van Omar, Hicham en Obi is er niet alleen sprake van expressieve ondersteuning, maar ook van instrumentele en informatieve steun. Deze landgenoten hebben elkaar geholpen om naar Haren te komen en zij geven elkaar informatie over de routes die je als nieuwkomer in Nederland moet bewandelen. Net als sociologe van den Berg betoog ik daarom dat ook bindend sociaal kapitaal kan leiden tot steun die een ander vooruit helpt en zijn positie verbetert.[54] Landgenoten die elkaar ondersteuning bieden, noemen Simich e.a. *affirmational support.* Zij betogen dat dit een vierde vorm van ondersteuning is (naast de instrumentele, informatieve en expressieve steun). Zij stellen dat niet alleen de empathie van landgenoten en de gedeelde cultuur een basis is voor deze ondersteuning, maar ook de overeenkomstige ervaring die landgenoten hebben doorgemaakt.[55] Door deze overeenkomsten geven landgenoten elkaar informatieve steun over het gastland en leveren landgenoten elkaar emotionele steun omdat ze hetzelfde hebben meegemaakt en begrip kunnen tonen. Door deze ondersteuning helpen landgenoten elkaar om zich thuis te voelen omdat zij elkaar gevoelens van continuïteit en stabiliteit geven.

---

[53] Louise Ryan, Rosemary Sales, Mary Tilki, Bernadetta Siara, 'Social Networks, Social Support and Social Capital', Vol. 42 No. 4 *Sociology* (2008), 672-690, aldaar 676.
[54] Berg, van der, *Dat is bij jullie toch ook zo?,* 117-118, 133-134.
[55] Laura Simich, Morton Breiser, Farah N. Mawani, 'Social Support and the Significance of Shared Experience in Refugee Migration and Resettlement', *Western Journal of Nursing Research* Vol. 25 No. 7 (2003), 872-891, aldaar 883-884.

3.3.2 Landgenoten buiten Haren

Alle informanten proberen contacten te verwerven met landgenoten buiten Haren. De manieren waarop de informanten contact krijgen met landgenoten zijn vaak ingewikkeld te herleiden. Informant Zuberi kreeg zelfs via zijn vrouw die contact had met een andere vrouw in Mekka, het telefoonnummer van een landgenoot in Nederland. Andere informanten gebruiken social media als facebook en skype om landgenoten te zoeken en contact te onderhouden. Meestal begint het eerste contact met landgenoten echter in het Asielzoekerscentrum waar landgenoten elkaar opzoeken en elkaar steun bieden.

Volgens de Vluchtelingenwerk Integratie barometer zitten vluchtelingen minder lang in het AZC omdat de asielprocedure verkort is. Hierdoor hebben vluchtelingen volgens de barometer minder een netwerk opgebouwd.[56] Omar en Hicham waren bijvoorbeeld ten tijden van het interview net in Nederland. Het is logisch dat zij minder contacten hebben opgebouwd dan iemand die hier al tien jaar woont. Toch verkregen deze informanten snel contact met andere landgenoten door de hulp van andere vluchtelingen uit hetzelfde of een ander land. Abdul vertelt:

> [AB: Een jongen uit Sierra Leone] Hij zegt: 'O ja, ik ken ook een jongen uit Burkina Faso. Wil je zijn nummer?'

Informanten vertellen dat contact met landgenoten een gevoel van veiligheid, begrip, gemak en rust geeft. Het verschaft volgens Maya, Mirjam en Hana (in deze volgorde) rust omdat ze zich gemakkelijk uiten in hun eigen taal zonder veel na te hoeven denken:

> Maar hier met Nederlandse vrienden moet ik zoveel vertellen, zoveel duidelijk maken. 'O je ging zo en waarom dan?' Maar bij haar als ik iets zeg, één woord, dan snapt zij het hele verhaal.

> Ja.. heel blij want eh.. ik kan alles vertellen, kost niet veel energie om te zoeken naar een woord en dezelfde cultuur en dezelfde achtergrond zeg maar. Ja. Ik kan het beter begrijpen dan anders ja daarom.

> Het is niet anders maar ik voel me een beetje rustiger als ze dezelfde taal spreken. Dan begrijpen ze mij heel goed. Daar voel ik me een beetje rustiger door. Dan hoef ik niet veel na te denken, wat ik moet zeggen, de woorden vinden is gemakkelijker.

[56] J.F.I., Klaver, E. Tromp, I.C. van der Welle, Vluchtelingenwerk Integratie Barometer. Een Onderzoek naar het Lokale Integratiebeleid voor Vluchtelingen, (Amsterdam 2012), 1-88, aldaar 14.

Uit deze citaten blijkt dat informanten expressieve steun uit contact met landgenoten halen. Landgenoten kunnen in een gastland ook fungeren als *fictive kin.*[57] Zij bieden net als familie een veilige omgeving waarin mensen elkaar snel begrijpen. Het echtpaar Ahmed en Sue gaven bovendien aan dat contact met landgenoten leidt tot informatieve steun en overbruggend sociaal kapitaal:

> Ik praat met die vriend uit Amsterdam. Ook omdat hij al heel lang in Nederland is. Dus hij weet veel over Nederland. Als ik iets niet begrijp, dan vertel ik het aan hem en vraag ik het aan hem. Eerst overleg ik met mijn vrouw. Als wij het niet goed weten, dan moeten wij het hem vragen.

> Nee, zij woont hier lange tijd. Zij weet veel over Nederland. Bijvoorbeeld over werk of de verzekering, ze legt het aan ons uit. (...) You explain to me, but that's in Dutch and English, I don't know exactly, I want to know exactly, so I have to ask my friend, that's our language, so she explains to me exactly in my language.

Andersom leggen de informanten ook zaken uit aan landgenoten in de eigen taal wanneer zij meer kennis hebben en langer in Nederland zijn:

> Ik help hem altijd omdat hij ook niemand heeft in Nederland. Ik had vroeger ook hetzelfde probleem, daarom wil ik hem helpen. Ik zeg tegen hem: 'Je mag het altijd vragen als jij een probleem hebt.' (...) Maar ik heb contact met hem omdat hij bijna geen Nederlands praat. Hij heeft mij nodig. Toen ik op school was, kende ik hem niet, hij kwam naar mij toe, hij zegt, 'ik heb brieven die ik niet begrijp'.

Deze steun is eveneens een voorbeeld van *affirmational support*. Uit dit citaat blijkt echter eveneens het verplichtende karakter dat volgens Putnam aan bindend sociaal kapitaal kleeft. Deze informant lijkt de plicht te voelen om zijn landgenoot te helpen omdat deze uit hetzelfde land komt.[58]

In het vorige hoofdstuk gaf ik reeds het belang van *strong ties* aan en de manier waarop zij bijdragen aan psychisch welbevinden. Hechte banden met landgenoten zijn belangrijk omdat zij *affirmational support* bieden en fungeren als *fictive kin.* Ik heb hier betoogd dat deze verschillende vormen van steun kunnen bijdragen om Nederland als thuis te voelen.

---

[57] Helen Rose Ebaugh en Marry Curry, 'Fictive Kin as Social Capital in New Immigrant Communities', *Sociological Perspectives* Vol. 42 No. 2 (2000), 189-209, aldaar 210.
[58] Putnam, *Bowling Alone,* 22, 134-135.

3.4 Landgenoten en samenkomsten

Naast individueel contact met landgenoten, hebben zes informanten ook contact met landgenoten via groepen die zich specifiek richten op het herkomstland of op een bepaald etniciteit. In deze paragraaf bekijk ik of informanten steun uit dit netwerk verwerven en bestudeer ik de aantrekkingskracht van dergelijke groepen. Tot slot onderzoek ik de relatie tussen lidmaatschap van een groep en thuisgevoelens.

3.4.1 Etnische groepen

In de interviews komen vier verschillende groepen aan bod die zich richten op een herkomstland. De groepen verschillen in aantal mensen, frequentie van samenkomsten en in de invulling van de bijeenkomsten. De overeenkomst is dat landgenoten samenkomen, een maaltijd eten die gebruikelijk is in het herkomstland, samen praten en soms activiteiten organiseren. Wanneer landgenoten op een dergelijke wijze samen activiteiten ondernemen die zij met het herkomstland associëren, leiden deze activiteiten vaak tot een *ready-made sense of belonging*. Putnam beschrijft deze contacten binnen een etnische groep als bindend sociaal kapitaal. Wanneer er volgens Putnam door individuen geïnvesteerd wordt in deze groepen en er sprake is van vertrouwen, wederkerigheid en solidariteit, kunnen individuen hulpmiddelen verwerven.[59]

Het verwerven van hulpbronnen uit deze groepen herken ik in de verhalen van mijn informanten. Uit de interviews blijkt dat twee groepen directe instrumentele steun aan hun leden leveren. Alle leden leggen geld in zodat iemand die een geldtekort heeft, geholpen wordt. Abdul benadrukt dat iemand dan wel een valide reden moet hebben:

> Er zijn mensen die iets moeilijk kunnen betalen. Wij moeten weten wat de reden is dat jij niet kunt betalen. Als het een goede reden is, kunnen wij betalen. Maar voor een andere reden, wij weten ook dat iedereen hier een schuld heeft, wij kunnen niet alles betalen.

Uit dit voorbeeld blijkt het belang van solidariteit en vertrouwen onder leden. Deze twee groepen bieden ook instrumentele hulp wanneer iemand overlijdt, door het lichaam terug te sturen naar het herkomstland. Zoals antropologe Liisa Malkki betoogt, benadrukt het terugsturen van het lichaam de emotionele band met het herkomstland.[60]

Tijdens de bijeenkomsten praten de groepen over verschillende onderwerpen. De ene groep voert gesprekken over het heden terwijl een andere groep meer praat over de situatie in

[59] Idem.
[60] Liisa Malkki, 'National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees', *Cultural Anthropology* Vol. 7 No. 1 (1992), 24-44, aldaar 27.

het herkomstland. Praten over het herkomstland kan een belangrijke bron zijn van expressieve steun. Kinnvall stelt dat individuen in een onzekere tijd kunnen praten over een verbeeld verleden in het herkomstland als poging om een gevoel van veiligheid te herwinnen.[61] Het recente verleden biedt voor de meeste informanten echter geen gevoelens van veiligheid meer, maar het verre verleden wel. Dit verwoordt Omar:

> We sometimes remember or think of our previous life. We think about our families, our friends. ... Everybody tells a different story. Something like that, different stories. Things like that. We also compare things, there and here, everything is different.

In dit citaat herken ik een verlangen naar het herkomstland wat Brah een *desire for home* noemt. Deze informant denkt terug aan de tijd in zijn herkomstland en zijn familie en vrienden daar. Het is een thuis waar hij niet meer naar terug kan, maar waar zijn wortels liggen.[62] Tegelijkertijd roept het verleden vaak ook negatieve gevoelens op aangezien vluchtelingen uit een onveilige situatie komen. Informante Mirjam geeft bijvoorbeeld aan dat haar groep weinig over het herkomstland wil praten omdat dit hen verdrietig maakt.

Bovenstaande groepen noemt men in wetenschappelijk discours 'etnische groepen'.[63] Volgens antropoloog Barth moet je bij de bestudering van een etnische groep de aandacht richten op de constructie van de grenzen tussen groepen. Het trekken van de grens en het vaststellen van verschillen met andere groepen, is volgens hem een proces waarin vaak etnische identificatie plaatsvindt.[64] Door het bestaan van 'anderen' merk je volgens Gazzah overeenkomsten en verschillen op en komen identiteiten tot leven.[65] In mijn onderzoek komt eveneens naar voren dat het bestaan van 'anderen', de eigen identiteit verduidelijkt. Uit de twee citaten van informanten blijkt hoe door contact met anderen, deze informanten hun omgeving en zichzelf in categorieën delen en dat contacten met anderen het zelfbeeld beïnvloeden:

> Bij ons wij zijn familie, iedereen van Afrika is familie. Ik weet het niet bij jullie. Maar bij ons is het zo (vouwt twee handen in elkaar).

---

[61] Kinnvall, 'Globalization and Religious Nationalism', 744.
[62] Brah, *Cartographies of Diaspora,* 180, 197.
[63] Volgens Gazzah wordt met een 'etnische groep' in het dagelijks spraakgebruik een groep mensen bedoeld, vaak immigranten, die op basis van afkomst, herkomstland, cultuur, gedragskenmerken en uiterlijk samenkomen. Antropoloog Gerd Baumann en anderen benadrukken dat etniciteit niet erfelijk bepaald is, maar een sociale constructie is. Zie: Gerd Baumann, *Contesting Culture. Discourses of identity in Multi-ethnic London,* (Cambridge 1996), 19 en Gazzah, 'Theorizing identity: music and youth culture', 61-63.
[64] Fredrik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries,* (Oslo 1969), 10.
[65] Gazzah, 'Theorizing identity: music and youth culture', 53.

> Ja misschien als je de eerste keer in Nederland bent, ok jij voelt je verlegen. Ook Nederlanders voelen zich verlegen als jij de eerste keer in Nederland bent. Maar met mensen uit Sierra Leone is het meteen normaal.

Contact met landgenoten noemen deze informanten 'gemakkelijk', ze vergelijken landgenoten met familie en zetten de aard van het contact af tegen contact met Nederlanders. Door contact met Nederlanders, reflecteren deze informanten op hun eigen etnische groep en hun eigen etnische identiteit. Volgens Barth worden etnische identiteiten dan ook geconstrueerd door zelfidentificatie en identificatie door anderen.[66]

In deze subparagraaf heb ik bestudeerd welke steun informanten uit groepen verwerven die specifiek gericht zijn op hun land. Door deze groepen te bezoeken, verkrijgen informanten instrumentele en expressieve steun. Daarnaast heb ik bekeken hoe zulke groepen bijdragen aan identificatieprocessen.

3.4.2 Ambivalentie

In dit hoofdstuk is gebleken dat veel informanten contact willen met landgenoten. In mijn onderzoek blijkt echter dat er ook negen informanten zijn die ambivalente gevoelens koesteren ten opzichte van landgenoten. De mogelijke redenen voor deze gevoelens komen in deze subparagraaf aan bod.

Brigitte Suter heeft een onderzoek gedaan naar sociale netwerken van Nigerianen in Istanbul en zij benadrukt dat landgenoten elkaar niet altijd ondersteunen. Suter betoogt dat landgenoten verschillende overeenkomsten delen als dezelfde achtergrond en soortgelijke migratie ervaringen, maar dat dit niet automatisch leidt tot wederzijdse ondersteuning.[67] In de woorden van Suter:'(Informal) social networks do not exist in a social vacuum but are dynamic processes reflecting the social and structural surrounding in which they are embedded'.[68] Het is dus volgens Suter van belang om de sociale context te bestuderen waarin sociale netwerken zijn ingebed, vandaar dat ik hier eveneens de context bestudeer.

Bij vier informanten lijkt de mogelijke reden voor ambivalente gevoelens samen te hangen met hun geschiedenis in het herkomstland. Deze informanten zijn bang om landgenoten te ontmoeten die behoren tot de groep van mensen die hebben geleid tot het vluchten uit het herkomstland. Ahmed en Adam vertellen dat ze niet zeker weten of ze

---

[66] Barth, *Ethnic Groups and Boundaries,* 10.
[67] Brigitte Suter, 'Social Networks in Transit: Experiences of Nigerian Migrants in Istanbul', *Journal of Immigrant & Refugee Studies* Vol. 10 (2012), 204-222, aldaar 216.
[68] Idem.

landgenoten kunnen vertrouwen. Beiden zijn bang dat landgenoten aan de regering in het herkomstland verklikken waar zij zich bevinden en waarom zij gevlucht zijn:

> Je kan niet... Je kan niet weten of hij is van de regering, *we don't know.*
>
> Toen ik hier in het begin in Nederland was, was ik was echt bang voor mensen uit Tsjaad. Ik wilde geen contact met hen. Nee.

Contact met landgenoten biedt dan juist geen veiligheid, maar leidt juist tot het ervaren van angst en onveiligheid.

In dit voorbeeld komt wantrouwen jegens landgenoten dus voort uit een angst dat de vertrouwelijkheid van de informatie wordt geschonden. Putnam benadrukt het belang van vertrouwen in sociale netwerken en noemt vertrouwen het smeermiddel van sociale transacties. Hij stelt dat hechte sociale netwerken deelnemers stimuleert tot eerlijkheid.[69] Door een gebrek aan vertrouwen, vertellen zo'n acht informanten hun persoonlijke problemen niet aan landgenoten. Zij zijn bang zijn dat andere landgenoten erover gaan roddelen. Informanten Alain en Maya vertellen hierover:

> Wanneer mensen je niet kunnen helpen, dan hoef je 't niet te vertellen. Ze kunnen 't ook aan andere mensen vertellen en er om lachen.
>
> 'Ja, wat voor familie kom je uit?' Ze zitten altijd te roddelen. 'Wat voor etniciteit ben jij?' 'Of wat is dit, wat is dat?' Dat vind ik gewoon geen onderwerp waar ik over ga praten met mensen. Mensen uit mijn land vind ik gewoon. Zoveel zijn niet eerlijk, zoveel zijn hypocriet, zoveel zijn... willen alles weten van je. (...) Dus het is beter dat ik met iemand om ga die uit een ander land komt.

In bovenstaande situaties leidt het ervaren van roddel tot een gevoel van beklemmendheid en het resultaat is dat informanten afstand houden van landgenoten.

Sociologe van der Berg stelt dat roddel een mechanisme is waardoor in- en uitsluiting plaatsvindt in sociale netwerken. Zij betoogt dat ondersteuning vooral wordt verleend aan leden van de hechte groep. Roddel helpt bij het vaststellen van de normen in een groep en niet voldoen aan die normen, resulteert in uitsluiting.[70] Van der Berg stelt dat de angst voor roddel ertoe kan leiden dat iemand zich terugtrekt uit het netwerk van landgenoten.[71] Sociologen Ryan e.a. benadrukken eveneens dat het sociale kapitaal dat een etnische gemeenschap aan

---

[69] Putnam, *Bowling Alone,* 136.
[70] Berg, van der, *Dat is bij jullie toch ook zo?,* 99-101.
[71] Ibidem, 114.

zijn deelnemers biedt, snel wordt overschat. De hulpbronnen waaruit wordt geput, worden dan overgewaardeerd.[72] In mijn onderzoek leidt eveneens een gebrek aan vertrouwen en eerlijkheid ertoe dat sommige informanten geen contact zoeken met landgenoten. Hierdoor hebben zij geen toegang tot hulpbronnen waar anderen die hechtere banden onderhouden, wel toegang tot hebben. Ik betoog hier in navolging van Ryan dat niet iedereen aanspraak maakt op de hulpbronnen in bindend sociaal kapitaal.

Een andere reden om geen contact met landgenoten te willen, heeft volgens landgenoten Omar, Hicham en Obi te maken met de verschillen tussen stammen. Obi en Omar vertellen dat zij zich meer verbonden voelen met stamgenoten en hen meer vertrouwen dan andere landgenoten:

> My only friend is Hicham and another one is Omar. There are also friendships with people from the same country but not the same area. They are also friends but not the same as these people [AB: stamgenoten].

> We do trust another [AB: person] more when like… we are in the same tribe, we are facing the same problem. What is happening to me, is happening to them. Everything is almost similar, our culture… We know the other [AB: person] and we know he is a good person yeah. Usually as a whole tribe, especially when we meet outside, or far away from each other we always behave like one family, you can say that.

Deze laatste informant (Omar) vertelt dat hij met stamgenoten meer overeenkomsten deelt en hen ziet als familie. Ook andere informanten voelen zich minder verbonden ten opzichte van landgenoten uit andere provincies en gebieden. In onderstaand citaat vertelt informant Abdul dat hij onderscheid maakt tussen de gebieden in zijn land en daar ideeën aan vastkoppelt over hetgeen iemand leuk vindt:

> Ik kan met die drie wel opschieten, vroeger gingen we uit, maar zij vinden leuke dingen doen niets aan. Wij begrijpen dat ook want waar zij vandaan komen in ons land… Wij weten uit welk gebied iemand komt, hoe mensen zich gedragen. Dus ja, zij zijn meer met het dorp bezig.[73]

---

[72] Ryan, Sales, Tilki, Siara, 'Social Networks, Social Support and Social Capital', 677.

[73] Deze informant heeft wel contact met deze landgenoten uit een andere gebied wat duidt op interetnisch contact. Ook de bijeenkomsten gericht op het herkomstland zijn interetnisch terwijl deze in de statistieken vaak niet op die manier worden geteld. Zie: Berg, van der, *Dat is bij jullie toch ook zo?,* 133.

Naast verschillen tussen provincies, stammen en gebieden, geeft informant Said aan dat een verschil in opleidingsniveau een reden voor hem is om geen contact te willen met een landgenoot:

> Ik kan niet met alle Pakistanen vrienden maken. Als ik goed onderwezen ben dan kan ik mijn eigen taal begrijpen en andere talen misschien ook beter dan de Pakistaan die niet zoveel educatie heeft genoten. Dat is waarom ik geen contact met hen kan hebben.

Tot slot geeft het stel Sue en Ahmed aan zij zich dichter voelen bij landgenoten die ook moslims zijn dan bij landgenoten met een andere religie:

> Because in the Netherlands we have friends with the same religion and some are not the same religion. That's different. (...) **Dat is anders?** Yes because we are not family, but we are the same religion (...). Friends who don't have the same religion, they don't think the same.

Sue verwoordt op een treffende wijze dat contact met landgenoten niet per se uitloopt op vriendschappen.

> Soms komen we uit hetzelfde land maar... we kennen elkaar niet, toch?! Alleen hetzelfde land. Dus mijn vriendin geeft een telefoonnummer, wij praten. Maar soms worden wij geen vrienden, we bellen alleen. (...)

Kortom, negen informanten koesteren ambivalente gevoelens tegenover landgenoten wat voor sommigen ertoe leidt dat zij geen ondersteuning kunnen halen uit deze contacten.

In hoofdstuk twee heb ik laten zien dat contact met Nederlanders lastig tot *strong ties* leidt. Uit mijn onderzoek bleek bovendien dat de helft van de informanten hun persoonlijke problemen niet aan iemand vertelt. Ook konden drie personen geen 'belangrijke' persoon aanwijzen in Nederland. *Strong ties* zijn echter van groot belang om de stress in een nieuw land te reduceren. Simich e.a. betogen dat sociale ondersteuning het ervaren van stress kan verkleinen. Vluchtelingen die niet werden gesteund, gaven volgens Simich e.a. aan dat dit gevoelens van sociale isolatie en stress tot gevolg had en soms bijkomende psychische en lichamelijke klachten.[74] Een aantal informanten beschikken dus niet over *strong ties* in Nederland waardoor de mogelijkheid bestaat dat dit invloed uitoefent op hun psychische en lichamelijke gesteldheid.

---

[74] Simich, Breiser, Mawani, 'Social Support and the Significance of Shared Experience in Refugee Migration and Resettlement', 885-887. Zie ook: Hagerty, Williams, Coyne, Early, 'Sense of Belonging', 243.

3.5 Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik betoogd dat politici en beleidsmakers bindend sociaal kapitaal om vier redenen als minder gewenst bestempelen. Ten eerste bestaat de angst dat deze contacten leiden tot separatie en sociale cohesie in de samenleving tegenwerken. Ten tweede denkt men dat deze contacten niet bevorderlijk zijn voor de sociale mobiliteit van migranten. Ten derde vreest men dat de toestroom van migranten 'de' nationale identiteit bedreigt wat ik in het volgende hoofdstuk verder zal toelichten. Alle drie aannames vrezen dat bindend sociaal kapitaal integratie tegengaat en geen thuisgevoelens bevordert. In dit hoofdstuk heb ik juist betoogd dat bindend sociaal kapitaal bijdraagt aan het ervaren van een thuis.

De eerste aanname heb ik bekritiseerd door te betogen dat *strong ties* met landgenoten noodzakelijk zijn om welbevinden te verkrijgen en stress te reduceren. Bovendien moet men sociale cohesie meer zien als verbondenheid in verscheidenheid dan het omvormen van diversiteit naar eenvormigheid zoals in integratiedebatten nu steeds meer de toon wordt. Ook heb ik de tweede aanname van socioloog Putnam onderzocht dat de homogeniteit binnen een netwerk belemmert dat iemand informatieve steun kan verwerven. De duur dat iemand in Nederland is, blijkt in mijn onderzoek van belang of vluchtelingen elkaar nuttige informatie geven die een ander vooruit helpt. Er is dus geen strikte scheiding in de hulpbronnen die aan de ene kant voortkomen uit bindende contacten en aan de andere kant uit overbruggende contacten.

Het bindend sociaal kapitaal van informanten bestaat uit familie, andere migranten, medegelovigen of landgenoten. Allereerst heb ik familie als mogelijke ondersteuning onderzocht en geconcludeerd dat het lastig is ondersteuning van familie te krijgen aangezien zij vaak niet fysiek nabij zijn. Ook heb ik betoogd dat in tegenstelling tot bevindingen van Schiller en Levitt, mijn informanten niet verschillende transnationale banden kunnen behouden, omdat internet en telefonie verbinding in het herkomstland vaak slecht zijn en bovendien hebben veel informanten überhaupt geen naaste familie meer. Door een gebrek aan familie in het gastland halen de informanten ondersteuning uit andere contacten. In het AZC en op de Nederlandse inburgering sluiten informanten vriendschappen waaruit zij informatieve, instrumentele en expressieve steun halen. Ook activiteiten als Koken en Kletsen werken mee aan het voorkomen van eenzaamheid. Vaak hebben informanten echter een grotere behoefte aan contact met landgenoten met wie ze meer overeenkomsten delen.

Medegelovigen zijn daarenboven bijna helemaal geen bron van steun. Ik heb laten zien dat religieuze groepen geen grote aantrekkingskracht hebben op de informanten. Een mogelijke reden hiervoor is dat de eerste prioriteit van vluchtelingen het herwinnen van

veiligheid is in een onzekere omgeving. Een andere reden kan zijn dat de godsdienstbeleving is veranderd ten opzichte van het herkomstland omdat iemand gevlucht is vanwege religieuze conflicten. Ook oefent de afwezigheid van nabije medegelovigen of de aanwezigheid van overwegend niet-gelovigen, invloed uit op de godsdienstbeleving.

Alle informanten verkrijgen en leveren wel ondersteuning aan landgenoten. Vijf informanten hebben ook vriendschappen met landgenoten die in Haren wonen. Op basis van *symbolic ties* voelen landgenoten zich met elkaar verbonden en hebben landgenoten het gevoel dat ze ergens bij horen. Ook vervangen sommige landgenoten de banden met familie zodat landgenoten gaan fungeren als *fictive kin*. De gedeelde ervaringen van landgenoten leiden voor informanten tot *affirmational support* wat bestaat uit emotionele ondersteuning, maar ook nuttige informationele steun. In dit hoofdstuk heb ik de hypothese onderzocht en geverifieerd dat *strong ties* nodig zijn om een *homing desire* te bereiken en een algemeen gevoel van welbevinden te verkrijgen. Ook heb ik aan de hand van socioloog Ryan betoogd dat eerst *strong ties* noodzakelijk kunnen zijn om andere banden te leggen.

Een opmerkelijke bevinding is echter dat mijn hypothese, dat bindend sociaal kapitaal bijdraagt aan een *homing desire,* niet altijd opgaat. Bijna alle informanten koesteren ambivalente gevoelens ten opzichte van landgenoten vanwege een verminderd vertrouwen dat voortkomt uit een angst voor roddel of afkeer van een bepaalde groep landgenoten die bijvoorbeeld de reden zijn van het vluchten uit het herkomstland. Door deze ambivalente gevoelens brengt contact met landgenoten soms juist angst, onveiligheid en wantrouwen teweeg. Dit kan ertoe leiden dat iemand zich afsluit van contacten met landgenoten en geen hulpmiddelen uit dergelijke contacten kan halen. Uit mijn onderzoek blijkt dat weinig mensen hun persoonlijke problemen aan iemand willen vertellen. Een gebrek aan *strong ties* kan er echter toe leiden dat iemand in een sociaal isolement raakt en zich niet thuis voelt. Of mensen zich überhaupt thuis voelen in Nederland of zich meer verbonden voelen met hun herkomstland, komt in het volgend hoofdstuk aan bod.

Hoofdstuk 4 Meerdere 'thuizen'

Inleiding

In de vorige twee hoofdstukken heb ik geanalyseerd hoe 'overbruggend sociaal kapitaal' en 'bindend sociaal kapitaal' beide op verschillende niveaus bijdragen aan thuisgevoelens. In vorige hoofdstukken heb ik ook betoogd dat debatten over integratie steeds meer verweven raken met debatten over *belonging* en emotionele identificatie. Het WRR rapport *Identificatie met Nederland* betoogt dat het startpunt in het politieke debat steeds meer is dat vluchtelingen zich in exclusieve zin emotioneel moeten identificeren met Nederland. In dit hoofdstuk laat ik zien dat meerdere nationale identificaties en 'thuizen' naast elkaar kunnen bestaan.[1]

De relatie tussen thuis en identificatieprocessen is een interessant onderzoeksobject voor sociologen, antropologen en geografen. Om deze relatie te bestuderen, zijn de situaties van vluchtelingen uiterst geschikt. De vraag staat dan centraal of iemand een nieuw thuis kan creëren of dat een thuis enkel te vinden is in het herkomstland of misschien helemaal nergens meer. In dit hoofdstuk komen uiteenlopende visies aan bod die ik verbind aan de data die ik heb vergaard in mijn onderzoek.

De data in dit hoofdstuk zijn vooral gebaseerd op twee vragen die aan mijn informanten zijn gesteld, namelijk 'Waar is je thuis?' en 'Voelt Nederland als een thuis?'. Wat iemand met 'thuisgevoelens' bedoelt, is subjectief. Daarom staan in dit hoofdstuk de betekenissen die informanten zelf geven aan het 'thuis voelen' centraal. Deze betekenissen heb ik opgedeeld in verschillende thema's die achtereenvolgens worden behandeld, namelijk gevoelens van thuisloosheid (4.1), verlangens om terug te keren (4.2) en thuisgevoelens in Nederland (4.3). Tot slot benadruk ik in paragraaf 4.4 dat een individu de thuisgevoelens die ik in eerdere paragrafen heb behandeld, ook tegelijkertijd kan ervaren. Ik zal op basis van analyse van mijn materiaal betogen dat de meervoudigheid van 'thuizen' en ook identiteiten een logisch gevolg is van hedendaagse migratie en globaliseringprocessen.

4.1 Homelessness

In deze paragraaf staan gevoelens van *homelessness* (thuisloosheid) centraal omdat sommige vluchtelingen geen plek meer als thuis ervaren. Ik bestudeer eerst in subparagraaf 4.1.1 wat thuisloosheid volgens verschillende wetenschappers precies is en of vluchtelingen überhaupt

[1] Van het begrip 'thuis' bestaat eigenlijk geen meervoud. Dit benadrukt wederom dat het bestaan van meerdere 'thuizen' niet als een normaal gegeven lijkt te worden opgevat. Ik hanteer de term 'thuizen' om de meervoudigheid juist te benadrukken.

een nieuw thuis kunnen creëren. Ook bestudeer ik aan de hand van mijn eigen onderzoeksmateriaal of informanten zelf aangeven of zij 'thuisloosheid' ervaren. Hierna behandel ik in subparagrafen 4.1.2 en 4.1.3 wat mijn informanten als redenen aangeven voor gevoelens van thuisloosheid.

4.1.1 Thuisloosheid

> Voor mij is het gewoon zo… Ik ben hier niet thuis, dat weet ik ook. Ik ben niet in mijn land. Maar al was ik in mijn land, ik zou me onrustig voelen en hier ben ik ook onrustig. Het is toch hetzelfde. Ik heb nog geen thuis… Ik kan niet zeggen dat ik thuis ben.

In mijn onderzoek vertelt één informant, Maya, dat zij zich nergens thuis voelt. Ze is op jonge leeftijd gevlucht uit Zambia waar haar ouders vermoord zijn. De IND gelooft haar verhaal niet, vandaar dat haar juridische proces nog steeds gaande is en ze steeds verblijfsvergunningen voor korte tijd krijgt. Vanwege deze onzekere juridische status, heeft ze ook geen recht op een huis en heeft ze vier jaar bij vrienden gelogeerd. Ze voelt zich in Nederland niet thuis, maar haar herkomstland wijst ze ook niet meer als thuis aan. Ze voelt zich thuisloos.

We are all refugees, dit is de titel van een artikel van Professor van Internationale Studies Daniel Warner. In dit artikel betoogt Warner dat men de titel 'vluchteling' op een bepaalde categorie mensen plakt, terwijl de conditie 'vluchteling zijn' eigenlijk een universele conditie is van de mens in de huidige globaliserende wereld. Warner en anderen betogen dat de mens in deze huidige globaliserende wereld in een continue staat van mobiliteit en verplaatsing zit, wat resulteert in een algemeen gevoel van thuisloosheid en vluchteling zijn. Hij gaat hiermee in tegen een sedentaire benadering die uitgaat van een sterke relatie tussen plaats en identiteit. Volgens Warner is de wereld *deterritorialized,* wat betekent dat de relatie tussen plaats en identiteit niet meer bestaat en concepten als 'herkomstland' en 'nationale identiteit' hun belang hebben verloren.[2]

Op basis van de data uit mijn interviews, ben ik het niet eens met Warner. De wijze waarop Maya thuisloos is, vind ik niet vergelijkbaar met de wijze waarop individuen nu mobieler zijn dan ooit. Mijn opvatting stemt overeen met socioloog Gaim Kibreab die tegen de antisedentaire opvattingen van Warner ingaat: 'At a time when spaces are more territorialized than ever before, to speak of deterritorialization of identity does not make

[2] Daniel Warner, 'We are all Refugees', *International Journal of Refugee Law* Vol. 4 No. 3 (1992), 365-372, aldaar 367, 369, 371.

sense.' Kibreab betoogt dat mensen het territorium waartoe ze behoren, sterker claimen dan ooit tevoren. Burgers bewaken de grenzen van hun natie en controleren streng de stroom van nieuwkomers. Territorium is nu een plek waar op basis van burgerschap, rechten en claims worden geëist. De burgers hebben de macht om nieuwkomers uit te sluiten en bepaalde plichten op te leggen, wat volgens Kibreab de *territorialization* van plaatsen benadrukt.[3]

Antropologe Ghorashi vecht juist een sedentaire benadering aan, omdat plaatsen en mensen volgens haar in een dergelijke benadering teveel met elkaar verbonden zijn. Een vluchteling is in deze benadering verbonden aan het oorspronkelijke herkomstland, dit herkomstland heeft hij verloren en krijgt hij nooit meer terug. Volgens Ghorashi zit een vluchteling echter in een situatie waarin hij continu onderhandelt over het verleden en het heden en over culturen en plaatsen.[4] Ik betoog in navolging van Ghorashi dat een sedentaire benadering te sterk benadrukt dat een thuis gekoppeld is aan de wortels in het oorspronkelijke land. Net als Kibreab betoog ik echter ook dat een sedentaire benadering een legitieme nadruk legt op de invloed van andere burgers op thuisgevoelens van nieuwkomers in een land. De macht die inwoners claimen op basis van hun burgerschap om vluchtelingen wel of niet uit te sluiten, komt in subparagraaf 4.1.2 uitgebreider aan bod.

4.1.2 Sociale uitsluiting

Sociale contacten kunnen enerzijds bijdragen aan een thuisgevoel, in deze subparagraaf laat ik echter zien dat contacten ook een thuisgevoel kunnen tegenwerken. Antropologe Avtar Brah stelt dat processen van inclusie en exclusie in de ontvangende samenleving beïnvloeden of iemand een *homing desire* vervult. Iemand kan zich op een plek thuis voelen, maar sociale uitsluiting kan eraan bijdragen dat iemand een plek niet als thuis benoemt.[5] Ook antropologen Marjo Buitelaar en Femke Stock benadrukken de invloed van andermans' stemmen op het wel of niet thuis voelen in een land. Volgens hen is een thuis creëren enerzijds een persoonlijke aangelegenheid, anderzijds een proces dat sterk verweven is met collectieve en persoonlijke stemmen van anderen.[6]

In de vorige paragraaf is de enige informant uit mijn onderzoek aan bod gekomen die een algemeen gevoel van 'thuisloosheid' ervaart. De andere informanten geven aan dat zij op

[3] Kibreab, 'Revisiting the Debate on People, Place, Identity and Displacement', 387.
[4] Ghorashi, *Ways to Survive, Battles to Win,* 117. Zie ook: Eastmond, 'Reconstructing life: Chilean Refugee Women and the Dilemmas of Exile', 118-119.
[5] Brah, Avtar, *Cartographies of Diaspora,* (Londen 1996), 193.
[6] Marjo Buitelaar en Femke Stock, ' Making Homes in Turbulent Times. Moroccan Dutch Muslims Contesting Dominant Discourses of Belonging', in: Haideh Moghissi & Halleh Ghorashi (eds.), *Muslim Diaspora in the West. Negotiating Gender, Home and Belonging*, (Aldershot 2010), 163-179, aldaar 164-165.

momenten ervaren dat zij zich buitengesloten voelen. In de volgende twee citaten vertellen Hana en Alain over de stemmen van anderen:

> Voor jullie niet zo normaal misschien, dan kijk je een beetje anders. Misschien ook bang voor moslims. O die is moslim, ooo anders. Misschien als iemand moslim is, zonder hoofddoek dan merken ze niets. Maar voor mij is, tja laat maar, ik ga door. Ik ga niet anders doen. Maar is moeilijk als mensen zo doen.

> Zulke negatieve beelden die mensen hebben: 'Vluchtelingen komen gewoon hier…' Mensen zeggen ook: 'Hier is goed he, gewoon thuis zitten.' 'Wat doe je hier? 'Wanneer ga je terug?' Soms heb ik geen antwoord.

In het eerste citaat is Hana aan het woord die het gevoel heeft dat mensen haar anders bejegenen omdat ze moslim is. In het tweede citaat vertelt Alain dat mensen hem het gevoel geven dat hij hier niet behoort omdat hij vluchteling is. Deze citaten zijn voorbeelden waarin gepercipieerde sociale uitsluiting thuisgevoelens tegenwerkt.

Sociale uitsluiting van migranten vindt plaats in een context waarin verschillen tussen etnische groepen sterk worden benadrukt. Kinnvall stelt dat er een nieuw nationalisme in Europa ontstaat waardoor essentialistische identiteiten de toon voeren en het 'zelf' wordt afgezet tegen de *other,* de vijand. Volgens Kinnvall bestempelen ontvangende samenlevingen een migrant steeds meer als een *other* .[7] Dit herken ik in mijn onderzoek waarin informanten vertellen over de negatieve stemmen van anderen.

Naast deze stemmen van nabije anderen, kunnen ook stemmen van politici via de media gevoelens van uitsluiting teweegbrengen. Said en Zuberi vertellen over de stem van Wilders en hoe zij op hem reageren:

> Wilders denkt dat moslims niet goed zijn. Ik denk dat hij naar zijn verleden moet kijken, misschien dat toen hij kind was, er iets gebeurd is in zijn geest, dat hij tegen de moslims werd. Ik denk dat hij meer contact moet krijgen met de moslims, ga op bezoek bij hen en praat en dan denk ik… dat hij een andere cultuur beter begrijpt.

> Why do I not see the good people? When I see Wilders, I also have to see Samson. This is new energy, he wants a *samenleving.* (…) If I say, Wilders is not good, he is not good, that's where the problem is starting. If he doesn't like me, somebody else likes me, that is the truth.

---

[7] Catarina Kinnvall en Jitka Lindén, 'Dialogical Selves between Security and Insecurity: Migration, Multiculturalism, and the Challenge of the Global', *Theory Psychology* Vol. 20 No. 5 (2010), 595-619, aldaar 599. Ik hanteer hier de Engelse term *other* omdat dit proces beter bekend staat in de Engelse term *othering.*

Said probeert in het eerste citaat de houding van Wilders ten opzichte van moslims te verklaren en Zuberi benadrukt dat er goede en slechte mensen zijn in de wereld. Ook andere informanten bestempelen negatieve reacties ten opzichte van buitenlanders als normaal, omdat er nu eenmaal goede en slechte mensen in de wereld zijn. Sue stelt dit bijvoorbeeld vast wanneer ze vertelt dat bepaalde mensen op school niet willen praten met buitenlanders.

> Some people think 'A foreigner, I don't want to talk'. Ok I don't care, we also don't talk. (...) If they don't say hello, I don't say hello. Some people ask 'o where do you come from?'. So I talk, we are talking good, 'how long [AB: are you] here?'. That feels nice. In my country we also have it like this. This is normal. All in the world there are good men, bad men. I understand, that's no problem for me.

In de interviews van zo'n acht informanten komt naar voren dat zij op momenten sociale uitsluiting ervaren. Vaak vergoelijken ze dergelijke stemmen en reacties van mensen. Of informanten deze stemmen relativeren, hangt waarschijnlijk af van de hoeveelheid stemmen die hen een gevoel van uitsluiting geven. Ook hangt het wellicht af van de mate van psychisch welbevinden die iemand ervaart. Wanneer iemand al stress ervaart, is het lastiger weerbaar te zijn tegen dergelijke stemmen. De stemmen beïnvloeden of iemand zich wel of niet thuis voelt in een land. Volgens Yuval-Davis e.a. wordt de wijze waarop een individu een samenleving als thuis voelt vooral beïnvloed door ervaringen van uitsluiting en minder door ervaringen van insluiting.[8] Dit stemt overeen met de opmerking van Alain die vertelt dat Nederlanders in zijn land met open armen worden ontvangen. Hij vergelijkt dit met de manier waarop hij hier wordt ontvangen: 'Jullie mogen bij ons wonen maar wij mogen niet bij jullie wonen, dat is een beetje moeilijk.' Kortom, in deze subparagraaf heb ik laten zien hoe informanten reageren op externe stemmen en dat deze stemmen gevoelens van thuisloosheid kunnen versterken, maar dat veel informanten deze stemmen tegelijkertijd vergoelijken.

[8] N. Yuval-Davis, F. Anthias, en E. Kofman, 'Secure Borders and Safe Haven and the Gendered Politics of Belonging: Beyond Social Cohesion', Ethnic and Racial Studies Vol. 28 No. 3 (2005), 513–535, aldaar 527.

4.1.3 Het onzekere thuis

Naast het ervaren van uitsluiting kunnen ook onzekerheden in Nederland meewerken aan het ondervinden van een gevoel van thuisloosheid. Vluchtelingen komen vaak uit een onzekere situatie waar door de migratie andere onzekerheden bij of voor in de plaats komen.

In mijn onderzoek vertelt informant Ahmed hoe de onzekerheden in Nederland hem slapeloze nachten bezorgen. Ahmed is bang dat hij de taal niet genoeg beheerst om zich verstaanbaar te maken op kritieke momenten:

> Ik lig 's nachts wakker in bed. Ik denk na denk na, als wij ziek worden, dan hebben we problemen. Wij kennen de taal niet, dus kunnen we niets uitleggen. Wie kan ons helpen? Overal hebben we hulp voor nodig. Als wij op straat lopen, ben ik bang, doen we heel voorzichtig. Als wij een ongeluk krijgen, kunnen we niet uitleggen waar we zijn vanwege de taal. Wie zal ons helpen?

Kinnvall benadrukt in haar artikel dat de beginperiode voor vluchtelingen in het land van vestiging een periode is van onzekerheden. Een gebrek aan vertrouwen, continuïteit en stabiliteit kan volgens Kinnvall leiden tot ontologische onzekerheid en existentiële angst.[9] Naar mijn mening is deze onzekerheid van een ander kaliber dan degene die vluchtelingen hebben ervaren in het herkomstland waar hun leven vaak in gevaar was. Desondanks ontwar ik in mijn onderzoek soortgelijke onzekerheden als Kinnvall beschrijft.

In mijn interviews kwamen verschillende onzekerheden aan bod die het resultaat zijn van de onbekende omgeving (zie het bovenstaande citaat van Ahmed), de bedreigde bestaanszekerheid van familieleden (zie paragraaf 3.1.2), een onbekend baanperspectief en financiële onzekerheden. Informante Adita kampt bijvoorbeeld met schulden die haar grote zorgen baren. Naast deze onzekerheden kan de juridische status van vluchtelingen eveneens een bron van zorgen zijn. De meeste informanten beschikken over een verblijfsvergunning voor bepaalde tijd. Dit betekent dat iemand vijf jaar mag blijven. Het is dus niet zeker of een vluchteling voorgoed mag blijven. In de interviews vertelt Obi over zijn onzekere toekomst en het gevoel dat deze onzekere status belemmert om Nederland als nieuw herkomstland te ervaren:

> **Does Holland feel like a home?** Yes It feels like that. I hope it will be my home, my live is here. **Why do you think it is not now?** Because I don't have the passport. Really, maybe I have to go back to my country. But when I get a passport, maybe it will be my home.

[9] Kinnvall en Lindén, 'Dialogical Selves between Security and Insecurity', 598-599.

Ook informanten Alain en Maya zijn al lange tijd bezig met het verkrijgen van een verblijfsvergunning. Ze krijgen beiden steeds verblijfsvergunningen voor korte periodes waardoor de onzekerheid van vertrek blijft opspelen. In het artikel van Strang en Ager stellen zij dat de onzekere juridische status van vluchtelingen kan veroorzaken dat vluchtelingen psychologisch geschaad raken. De toekomst van een vluchteling is meestal niet zeker, waardoor een vluchteling volgens Strang en Ager geen nieuwe bindingen durft aan te gaan.[10] Zij betogen dat een veilige juridische status noodzakelijk is voordat iemand een nieuw thuis kan creëren.[11] In de situaties van Alain, Maya en Obi merk ik eveneens dat een veilige status belangrijk is om je thuis te voelen.

In deze paragraaf is de aandacht uitgegaan naar de term 'thuisloosheid'. Eerst heb ik de relatie tussen plaatsen en personen bestudeerd aan de hand van de migratie van vluchtelingen. In deze paragraaf heb ik twee factoren aangedragen die een gevoel van thuisloosheid teweegbrengen. De eerste factor is sociale uitsluiting omdat de stem van anderen beïnvloedt of iemand zich wel of niet thuis voelt in een land. De tweede factor is het opspelen van onzekerheden in de beginperiode in het gastland.

4.2 Het herkomstland als thuis

In deze paragraaf besteed ik aandacht aan het land van herkomst als 'thuis'. Ik bekijk in paragraaf 4.2.1 hoeveel informanten verlangen naar hun herkomstland. Daarnaast bestudeer ik in paragraaf 4.2.2 de wens om terug te gaan naar het oorspronkelijke land en de wijze waarop informanten naar hun herkomstland kijken.

4.2.1 Nostalgische gevoelens en het herkomstland

De onzekere situatie in het gastland kan eraan bijdragen dat een vluchteling verlangt naar het herkomstland. Dit verlangen gaat vaak gepaard met nostalgische gevoelens en een reconstructie van het verleden. In navolging van Avtar Brah heb ik dit verlangen naar het herkomstland *desire for home* genoemd.[12] Ik onderzoek in deze paragraaf of deze gevoelens belemmeren dat iemand zich thuis voelt.

Onder vluchtelingen is een tendens te bespeuren om nostalgische gevoelens te creëren ten opzichte van hun oorspronkelijke land. Sociologe Esin Bozkurt betoogt dat een herkomstland vaak vanuit nostalgische overwegingen wordt gereconstrueerd zodat het een

---

[10] Alison Strang en Alastair Ager, 'Refugee Integration: Emerging Trends and Remaining Agendas', *Journal of Refugee Studies* Vol. 23. No. 4 (2010), 589-607, aldaar 595.
[11] Ibidem, 595-596.
[12] Brah, *Cartographies of Diaspora,* 193.

alternatief thuis biedt voor de tegenwoordige situatie in het gastland. Het ervaren van sociale uitsluiting is vaak een belangrijke reden om een alternatieve realiteit te creëren. Deze realiteit is verbeeld en gebaseerd op mystificatie en idealisatie van het herkomstland.[13] Ghorashi benadrukt dat het verleden geen essentie is buiten ons, maar een constructie in de tegenwoordige tijd die afhangt van de context waarin iemand zich bevindt. Om concepten als 'thuis' en 'terugkeer' te begrijpen, moet je volgens Ghorashi daarom bestuderen *hoe* iemand zijn verleden 'positioneert' en in welke *context*.[14]

Het is dus van belang om voor mijn informanten te onderzoeken in welke context zij hun verleden positioneren. Ahmed vertelde bijvoorbeeld het volgende:

> Als ik nu terug zou gaan, zou ik zeggen: 'Don't go!' [AB: informant tegen mensen die van plan zijn om te gaan].[15] Zij denken dat er vrijheid is in Nederland, maar dat is geen vrijheid. Eerst dacht ik, een ander land, dat is vrijheid en mijn land heeft geen vrijheid. De politiek [AB: in mijn land] is niet goed. Nu denk ik dat democratie bureaucratie is. Overal papier. Mensen in mijn land denken een huis, eten, maar eten is niet belangrijk, werk is belangrijk. Zij denken dat het hier zo mooi is…

Ahmed vertelt dat hij nu anders reflecteert op zijn herkomstland dan hij eerst deed. Zijn perspectief is veranderd door een andere context. Hierdoor heeft hij een andere zienswijze ontwikkeld op een 'thuis', op begrippen als 'vrijheid' en 'democratie' en op het belang van 'werk'.

Ook informanten die zich meer thuis voelden in Nederland, beschikken over nostalgische gevoelens ten opzichte van hun herkomstland. Vaak denkt men terug aan de kindertijd omdat het recente verleden geen verleden is om naar terug te verlangen. Een voorbeeld van een *desire for home* geeft informante Hana uit Afghanistan. Hana vertelt hoe ze verlangt naar een plaats die ver weg in het verleden ligt en waar haar familie zich bevindt:

> **Wat mis jij van Afghanistan?** Mijn familie. **Alleen familie?** En mijn verleden ook. Toen ik klein was. Mijn moeder, mijn vader. Na vijf jaar, zes jaar niet gezien. Ik heb nog wel foto's gezien en *skype*. Maar dat is niet genoeg (grinnik).

---

[13] Esin Bozkurt, *Conceptualising "Home". The Question of Belonging Among Turkish Families in Germany,* (Frankfurt 2009), 38-39.
[14] Ghorashi, *Ways to Survive, Battles to Win,* 122.
[15] Deze informant zou de uitlating 'Don't go!' ook tegen zijn eigen vroegere vertrekkende zelf kunnen zeggen.

Tegelijkertijd maakt Afghanistan ook verdrietige herinneringen bij haar los. Hierdoor kan een *homing desire* overheersen omdat het vroegere thuis meer gevoelens van onveiligheid losmaakt dan veilige thuisgevoelens.

Informant Said verlangt zelfs naar een tijd voor zijn kindertijd toen het volgens hem goed ging met zijn land:

> Pakistan was jaren geleden een rijk, heel groot, heel sterk en heel machtig. Ik vind het jammer dat dat is veranderd in deze situatie. [AB: Ik mis] de stad niet maar de *past memories* in de stad. Karachi is een drukke stad, ik mis niets. Maar als ik hoor over Pakistan in het verleden, de mensen waren beter in het verleden, veel beter. Ik houd niet van deze generatie. Van de grote stad.

In dit citaat herken ik de opvatting van Bozkurt dat het voor individuen die gemigreerd zijn, verleidelijk is om hun wortels te idealiseren en het herkomstland te reconstrueren. Bozkurt benadrukt, net als Ghorashi, dat de constructie van het verleden plaatsvindt in het heden en dat zij passend gemaakt wordt aan de behoeftes die in de tegenwoordige tijd spelen.[16] Ghorashi stelt daarom dat een verlangen naar het herkomstland niet per definitie wijst op een behoefte om terug te keren naar het gastland. Een reden kan zijn dat vluchtelingen zich ontworteld voelen en een verbeeld herkomstland creëren om aan vast te houden en te overleven in het gastland.[17]

Brits schrijver Salman Rushdie geeft een voorbeeld van de wijze waarop hij als migrant zijn verleden en zijn herkomstland reconstrueert zodat het passend wordt in het heden. Rushdie schrijft dat hij in het boek *Midnight's Children* zijn versie geeft van *zijn* India en dat zijn verbeelding hierin parten speelt. Het is zijn constructie in het heden die zo wordt geconstrueerd, dat hij wel wil erkennen dat hij uit India komt. Het verleden dient dus ook als manier om de eigen identiteit vast te stellen.[18]

Ook Ghorashi stelt dat individuen hun thuis en verleden benadrukken om grenzen vast te stellen tussen zichzelf en anderen, wat een essentieel onderdeel is van identificatieprocessen.[19] Dit is herkenbaar in de verhalen van de informanten. Sue vergelijkt haar leven in het herkomstland met haar leven in het gastland. Zij ziet haar verleden in het herkomstland vanuit een ander perspectief door haar migratie. Sue verheerlijkt haar leven daar en zet dit af tegen het Nederlandse leven waar je 'eerst moet bellen':

---

[16] Bozkurt, *Conceptualising "Home"*, 37-39.
[17] Ghorashi, *Ways to Survive, Battles to Win*, 124.
[18] Rushdie, Salman, *Imaginary Homelands: Essays and Criticism 1981-1991,* (Londen 1992), 9-10.
[19] Ghorashi, *Ways to Survive, Battles to Win*, 124.

> If you want to go to the house of your uncle and your aunt, you can go, you can go anywhere anytime. So we go there: 'A come here, come sit, you already ate? No come here, eat. We cook together, we eat. Yes very close. (...) In my country my family is very close. Here, if I go somewhere to visit, *jij moet bellen*. There no need.

Door het benadrukken van het herkomstland en het verleden daar, vermoed ik dat deze informant een duidelijker beeld krijgt wie ze zelf is.

Volgens antropologe Malkki houden herinneringen en dus het verleden dat aan een plek verbonden is, het herkomstland levend waardoor veel vluchtelingen hun herkomstland als thuis blijven bestempelen.[20] Sommige informanten hebben objecten mee uit het herkomstland als foto's, kleding of spullen. Deze objecten en ook het ontmoeten van landgenoten verschaft iemand vaak een gevoel van *belonging* en maakt herinneringen los aan het herkomstland. Said verwoordt dit als volgt:

> Dat is natuurlijk.. wanneer je contact hebt met mensen van je eigen land.. dat is.. je .. *past*.. dat is je *essence*. Wanneer je contact hebt, *you feel at home,* je denkt dat je in Pakistan bent.

Contact met landgenoten bestaat voor mijn informanten vaak uit het creëren van de sfeer van het herkomstland door het gebruik van vertrouwde geuren, eten, muziek of bepaalde tradities. De informanten die gevoelens van nostalgie ervaren, hebben niet per se meer contact met landgenoten. Volgens Levitt en Schiller kunnen mensen die weinig sociale relaties hebben met landgenoten zich toch met hen identificeren. Deze mensen verkrijgen een gevoel van *belonging* door herinneringen, nostalgie of verbeelding.[21]

Kortom, onder vluchtelingen is een tendens te bespeuren om het beeld dat zij hebben van het herkomstland te herconstrueren in het gastland. Dit levert hen een gevoel van continuïteit en houvast in een onzekere omgeving. Deze constructie is echter gebaseerd op een verleden dat aangepast wordt aan de behoeftes in de tegenwoordige tijd. Verbeelding en nostalgie spelen mee in deze constructie. Dit verbeelde thuis kan gevoelens van *belonging* verschaffen.

4.2.2 Terugkeer naar het herkomstland

Een verlangen naar het herkomstland kan gepaard gaan met een sterk verlangen om ernaar terug te keren. In mijn onderzoek zijn er slechts twee informanten die het liefst op korte

---

[20] Malkki, 'National Geographic', 24.
[21] Peggy Levitt en Nina Glick Schiller, 'Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society', *International Migration Review* Vo. 38 No. 3 (2004), 1002-1039, aldaar 1011.

termijn terugkeren en zich hier niet thuis voelen. In deze paragraaf bestudeer ik de opvattingen van deze informanten.

In de vorige paragraaf is aan bod gekomen dat men in een sedentaire benadering betoogt dat er een natuurlijke verbinding is tussen mensen en plaatsen. In deze benadering vindt men het logisch dat vluchtelingen moeten terugkeren naar hun herkomstland om de oorspronkelijke verbinding met het herkomstland te herstellen. Volgens Kibreab is deze benadering nu heersend in het politieke discours in Europa, omdat overheden vluchtelingen niet permanent in hun land willen toelaten. Het uitgangspunt is dat een vluchteling weer terug moet, zodra het weer veilig is in diens land van herkomst.[22]

De meeste informanten in mijn eigen onderzoek geven in de interviews aan dat ze terug willen naar hun oorspronkelijke land. Zij benadrukken echter enkel terug te willen wanneer er voldaan wordt aan verschillende voorwaarden. Deze verschillende voorwaarden komen aan bod in paragraaf 4.3.1. Het stel uit India, Ahmed en Sue, willen echter hoe dan ook terug naar hun herkomstland:

> I just feel that my home is in my country, I'm safe here, my life is safe, but other days I can't do anything. I have a lot of problems in Netherland. But I just feel my home is in my country, I can stand on my own foot. Here I always depend on everybody because if I want to do something, I have no choice. That's also my feeling, my feelings are connected to my country.
>
> **Where is your home now?** My home is my land toch (grinnik). I think in here… we are a visitor. I think we're a visitor.

Het eerste citaat laat zien dat Ahmed er moeite mee heeft dat hij altijd afhankelijk is van een ander waardoor hij verlangt naar zijn herkomstland. In het tweede citaat vergelijkt Sue zichzelf met een 'bezoeker' waarmee ze lijkt aan te geven dat haar periode in Nederland tijdelijk voelt.[23] Kortom, in mijn onderzoek zijn er enkel twee informanten wiens mening aansluit bij een sedentaire benadering en hoe dan ook terug willen keren. Het is aannemelijk dat deze sterke behoefte om terug te keren, belemmert dat deze informanten een thuis ervaren in Nederland.

In deze subparagraaf is aan bod gekomen hoe een verlangen naar het herkomstland kan belemmeren dat iemand nieuwe bindingen aan gaat. In mijn onderzoek verlangen enkel

---

[22] Kibreab, 'Revisiting the Debate on People, Place, Identity and Displacement', 388.

[23] Deze staat kan in termen van Victor Turner als een liminale fase geduid worden. Veel antropologen gebruiken het concept 'liminaliteit' van Turner om de positie van vluchtelingen in ballingschap toe te lichten. Turner beschrijft 'liminaliteit' als een overgangsperiode tussen twee verschillende stadia in, waarin gevoelens van ambiguïteit en desoriëntatie optreden. Zie: Turner, Victor, *Dramas, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society,* (Ithaca 1974), 232.

twee informanten naar terugkeer op korte termijn terwijl het merendeel van de informanten voorwaarden stelt aan mogelijke terugkeer. In de volgende paragraaf wordt ook duidelijk dat een *desire for home* geen thuisgevoelens in het gastland hoeft tegen te werken.

4.3 Homing desire

In subparagraaf 4.3.1 komt aan bod dat er ook informanten zijn die niet terug willen keren naar hun herkomstland. Ook komen informanten aan bod die niet verlangen naar het herkomstland en vooral Nederland als thuis zien. In paragraaf 4.3.2 bestudeer ik waarom vluchtelingen zich thuis voelen in Nederland.

4.3.1 Twijfel over terugkeer

De wijze waarop ik het concept *desire for home* heb gebruikt in de vorige paragraaf doet vermoeden dat alle informanten verlangen naar het herkomstland. In deze paragraaf laat ik echter zien dat dit verlangen complexer ligt. In de interviews vertellen verschillende informanten dat zij twijfelen aan de wenselijkheid van terugkeer. Daarom stellen acht van hen verschillende voorwaarden aan een mogelijke terugkeer. Veel gehoorde voorwaarden zijn democratie, veiligheid, geen corruptie, goede kansen voor de kinderen, je mening kunnen uiten en een 'goede' regering. Alain, Hana, Said en Hicham verwoorden deze voorwaarden:

> Als alles goed is net als in Nederland. Als er ook een democratie is in mijn land, zoals hier. Als je je mening kan uiten en respect hebt voor een ander.

> Als het heel veilig is en ook voor mijn zoon goed… Ja… Moet ook veilig zijn voor mijn kinderen, voor ons. [AB: Dat] duurt heel lang. In mijn land is het ook heel slecht voor mijn zoon. Hier is het heel goed voor mijn zoon. Daar is geen school voor mijn zoon. Dan blijft hij altijd thuis, niet fijn voor hem. Hier is het goed voor hem.

> In de toekomst als er een ander regime is… als de dingen zijn beter. Ik weet het niet. Maar als de dingen zijn beter, regime is beter, misschien ga ik terug. Maar ik… ik denk… regime blijft jaren.

> Of course I will go, not now… maybe when it is safe.. I can go. (…) Even if it is for a visit or seeing your family or to stay there, you have to compare. Where is it better to live? But visit is very important, because I have many people there, many dear people there.

In deze citaten blijkt dat de aanwezigheid van een bepaalde regering en de onveiligheid in het herkomstland belemmeren dat informanten willen en kunnen terugkeren. De meeste informanten hebben weinig hoop op veranderingen in hun land. Daarom twijfelen acht mensen of ze terug willen naar hun herkomstland. Hana is in het tweede citaat aan het woord.

Ze heeft een zoon die gehandicapt is en die minder goede zorg zal krijgen in Afghanistan. Hierdoor twijfelt ze over terugkeer. Ook Said en Hicham geven in de laatste twee citaten aan dat de keuze om terug te keren niet eenvoudig is en dat ze de leefomstandigheden in beide landen willen vergelijken om te beslissen over terugkeer.

Er zijn echter ook vijf informanten (Obi, Zuberi, Mirjam, Adita en Maya) die ervan overtuigd zijn dat zij niet terug willen naar het herkomstland. Zoals ik in het vorige hoofdstuk heb aangegeven, gaven Mirjam en Hana aan dat de grotere vrijheid die zij genieten ten opzichte van hun herkomstland een belangrijke motivatie is om zich thuis te voelen in Nederland. Hana wil echter misschien terugkeren, terwijl Adita en Maya ervan overtuigd zijn niet terug te willen. Adita vertelt dat ze in Nederland een leven heeft opgebouwd en daarom niet definitief terug wil keren:

> Ik voel mij hier heel perfect. Ik heb zin om terug naar Afrika te gaan he, bezoeken. Maar niet wonen haha, ik woon hier toch. Ik ben hier bij mijn kinderen waar moet ik gaan wonen in Afrika? Maar ik wil Afrika bezoeken, ik wil een keer op vakantie.

Ook is het waarschijnlijk dat het onrustige verleden in het herkomstland een reden is om Nederland meer als thuis te voelen. Zuberi benadrukt dat zijn thuis in zijn land lag, maar dat hij telkens weer terug denkt aan zijn verleden daar en de trieste dingen die daar zijn gebeurt:

> Als ik denk aan mijn thuis, dan denk ik aan het verleden, maar ik denk altijd aan wat daar is gebeurd. En dat is... dat is waarom ik hier in Nederland ben, elke dag denk ik, dit is mijn leven. Thuis... ik denk aan thuis, het huis... Vroeger, werken, wat ik daar deed, ik denk aan wat er daar is gebeurd, waarom ik in Nederland ben, dat gebeurt altijd.

Uit deze voorbeelden blijkt dat niet alle informanten terug willen naar hun herkomstland. Deze bevindingen sluiten aan bij de theorie van antropologe Avtar Brah. Brah benadrukt dat een *homing desire* namelijk niet hetzelfde is als een *desire for home.* Hiermee bedoelt Brah dat een verlangen naar een thuis (*homing desire*), niet een verlangen naar het oorspronkelijke land (*desire for home*) hoeft te betekenen.[24] Brah verdedigt kortom een antisedentaire benadering. Brah gebruikt het concept *homing desire* om kritiek te geven op perspectieven die een thuis teveel zien als een vaststaande plek waar de oorsprong van iemand ligt en waar iemand naar terug wil.[25] Ook Ghorashi stelt dat een *desire for home* sterker benadrukt dat er een kloof is tussen het verleden in het oorspronkelijke land en de tegenwoordige tijd, terwijl

[24] Brah, Avtar, *Cartographies of Diaspora,* (Londen 1996), 197.
[25] Ibidem, 180.

een *homing desire* minder verbonden is aan een territorium en juist meer aan een positie in het leven.[26]

Antropologe Malkki sluit bij deze visie aan en vecht tegen de aanname dat iedereen over een *desire for home* beschikt. In de woorden van Malkki: 'But if 'home' is where one feels most safe and at ease, instead of some essentialized point on the map, then it is far from clear that returning where one fled from is the same thing as 'going home'. Malkki betoogt hier dat het land waar een vluchteling uit wegvlucht, vaak niet meer een 'thuis' is, in de zin van een veilige en comfortabele plek. Hierdoor kan het verlangen naar een thuis in het gastland sterker overheersen dan een *desire for home.* [27]

In navolging van Brah en Malkki wil ik benadrukken dat verlangens naar het herkomstland sterk verschillen per informant. De aanname dat iedereen over een *desire for home* beschikt, legt teveel nadruk op een sedentaire benadering waarin het thuis enkel gekoppeld is aan de oorsprong van een persoon in het herkomstland. De wijze waarop Brah genuanceerd verschillen aanbrengt tussen thuis en thuisgevoelens, past naar mijn mening beter dan het perspectief van Malkki die het bestaan van een *desire for home* haast ontkend.

4.3.2 Nederland als thuis

In deze subparagraaf besteed ik aandacht aan vijf informanten die Nederland meer als thuis bestempelen dan hun oorspronkelijke land. De redenen hiervoor komen grotendeels overeen, namelijk vanwege de vrijheid, vrede, veiligheid en voorzieningen in Nederland.

Dat vrijheid bijdraagt aan het ervaren van een thuis, is al vaker aan bod gekomen. Adam kon zijn geloof niet uitoefenen in zijn eigen land. Aangezien hij in Nederland wel de vrijheid ervaart om zijn geloof uit te oefenen, voelt Nederland als een thuis:

> **Voelt Nederland als een thuis voor jou?** Ja! Ja! Kijk Nederland is anders dan mijn land maar ik voel echt… ik voel Nederland echt als thuis. Ik voel dat . Ja. Toen ik in 2009 hier kwam, toen wilde ik echt niet blijven. Ik kon niet terug naar mijn land en ik dacht… moet ik echt hier blijven de rest van mijn leven in dit land? Ik ken de taal niet, de mensen zijn anders, alles is anders, echt heel moeilijk. (…) Maar na één of twee jaar, vanaf toen vond ik dat het beter is voor mij dan een ander land. Omdat Nederland is ehh een vrij land zeg maar. Vrijheid, je mag alles doen. Ja, daarom vind ik Nederland is ehmm thuis.

Een andere belangrijke reden voor informanten om zich thuis te voelen, is de vrede en veiligheid. Vluchtelingen zijn vaak gevlucht vanwege oorlogen en traumatische

---

[26] Ghorashi, *Ways to Survive, Battles to Win,* 181.
[27] Malkki, Liisa., 'Refugees and Exile: From "Refugee Studies" to the National Order of Things', *Annu. Rev. Anthropol.* (1995), 495-523, aldaar 509.

gebeurtenissen. In het gastland ervaren vluchtelingen vaak een andere soort onzekerheid, maar zij hoeven niet meer te vrezen voor hun leven.

Volgens Giddens bieden een stabiele omgeving en routines in het herkomstland normaliter bescherming tegen gevoelens van angst.[28] Deze routine en stabiliteit moet een vluchteling in een nieuwe omringende omgeving opnieuw opbouwen om weer veiligheid te ervaren. Ook de afwezigheid van angst en bezorgdheid in de nieuwe omgeving, zijn van belang om afstand te nemen van de negatieve ervaringen in het verleden. Volgens Giddens bevordert vertrouwen in inter-persoonlijke relaties en in de omringende wereld een gevoel van ontologische zekerheid.[29]

In mijn onderzoek vertellen zes mensen (Hicham, Obi, Adam, Ahmed, Omar en Hana) dat de veiligheid en de vrede redenen zijn om zich thuis te voelen. Omar en Hana verwoorden dit als volgt:

> **And does Holland feels like a home to you?!** Yeah. **Can you explain why?** Yeah… because... as I came here I never felt I am afraid, I never felt I'm afraid, that somebody hitting me because of my color, because I'm a refugee, from another place. Yeah. That there is somebody facing me or getting angry with me. (…) Yeah it feels like a home. The most important is that you feel at peace, that I don't feel like somebody may attack me or kill me.

> Ik voel een beetje… eigen familie hier, beetje rustig, beetje veilig. Heel veilig ja ha. Ik hoef niet veel na te denken. In mijn land moet je de hele dag nadenken. Als mijn man weg gaat of mijn kinderen naar school, blijf ik de hele dag nadenken wat er gaat gebeuren. 5 minuten te laat, dan ben ik zo bang dat er iets is gebeurd. (…) Soms 5 minuten te laat, of soms 1 uur soms 2 uur… Verschrikkelijk, heel moeilijk. Toen ik hier kwam, was ik heel moe. Heel erg moe. Het was ook helemaal anders. Nu ben ik rustig. Ik was snel boos… door de situatie word je snel boos, moe… nu ben ik… zo rustig! Haha!

Bovenstaande ervaringen koppel ik aan het begrip ontologische zekerheid van Giddens en ik vermoed dat deze informanten ontologische zekerheid ervaren door het herwinnen van vertrouwen in de omringende omgeving en in anderen.[30]

Een andere reden om Nederland als thuis te voelen, heeft volgens Obi, Zuberi, Adam, Alain, Hicham, Said en Hana te maken met de voorzieningen. De hulp die zij hebben gekregen van de regering en van andere Nederlanders, draagt volgens deze informanten bij aan het thuis voelen. Zuberi uit dankbaarheid voor de hulp die hij heeft gekregen:

---

[28] Anthony Giddens, *Modernity and Self-Idetity. Self and Society in the Late Modern Age,* (Cambridge 1992), 39.
[29] Giddens, *Modernity and Self-Identity,* 50-52.
[30] Idem.

> This is perfect. Because what they did, the way I never... Sometimes I pray and I ask God: 'Peace to this country and to this people.' What they did for me and what they did for all the people who come from foreign countries. I have to say. If we have to do, what they did, we cannot do it.

Deze informanten noemen Nederland een 'goed systeem', vaak vanwege de democratie. Alain, Said en Hicham zetten het Nederlandse systeem af tegen het systeem in hun herkomstland om te laten zien dat zij Nederland als thuis ervaren.

> Ik ben echt blij met Nederland. Ik ben echt trots op Nederland. Hier weet de regering… als iemand niet werkt, moet hij wel eten. Dat is niet wat Afrika denkt. Leiders in Afrika steken alles in hun zakken. Hier weet de regering dat mensen moeten eten.

> Het systeem is goed hier… in Pakistan, is dat anders. Het systeem werkt hier goed. Het systeem is goed management vind ik. Het systeem denkt in opdracht van de mensen, in Pakistan denkt hij niet voor de mensen, alleen de hoge mensen denken zelf. Dus hier is het denk ik veel beter.

> For example here in Netherland, a home gives you what you need. (…)A country gives you, when you are young, education. They promise that they support children and students, until you depend on your own. (…) It is cash and carry I think the relation between home and… But in Sierra Leone it is different, home doesn't give you, but they can take it from you. That is the problem.

Net als Hicham verkondigt in het laatste citaat, geven Mirjam en Hana aan dat de betere educatie eraan bijdraagt om Nederland als thuis te zien. Mirjam voelt zich thuis vanwege de vrijheid, het respect, de veiligheid en de betere toekomst voor haar kinderen:

> Hier in Nederland voel ik dat dit land of de mensen hebben respect voor mij. Maar… daar niet. Nee [AB: herkomstland]. (…) Veilig ja ook hier. Vrijheid. Voor mijn kinderen toekomst is beter. Om te leren, werken, denken… dat is beter.

De vraag is of informanten met minder Nederlandse vrienden zich ook minder thuis voelen. Elf informanten beschikken over weinig Nederlandse vrienden, toch geven zij Nederland als thuis aan. De mogelijkheden en veiligheid lijken voor de informanten doorslaggevend te zijn om zich toch thuis te voelen. Samenvattend laat deze paragraaf zien dat het maken van plannen om terug te gaan naar het herkomstland een complexe aangelegenheid is. Sommige informanten ervaren namelijk ook een thuis in Nederland vanwege de veiligheid, vrede, vrijheid en voorzieningen.

4.4 Meerdere 'thuizen'

In de vorige paragrafen heb ik onderscheid gemaakt tussen thuisgevoelens in Nederland en thuisgevoelens ten opzichte van het herkomstland. Vaak maakt men in het politiek discours

dit onderscheid, omdat men er vanuit gaat dat een thuisgevoel enkel aan één land verbonden is. In deze paragraaf laat ik echter zien dat iemand over meerdere 'thuizen' kan beschikken.

4.4.1 'Thuizen'

'In essence, a far more mobile conception of home should come to the fore, as something 'plurilocal', something to be taken along whenever one decamps.'[31] In dit citaat benadrukken antropologen Rapport en Dawson dat het concept 'thuis' als meervoudig en mobiel begrepen moet worden.[32] Buitelaar en Stock benadrukken eveneens dat 'thuisgevoelens' bijna nooit exclusief zijn, dat individuen zich in verschillende gemeenschappen thuis voelen en over meerdere loyaliteiten kunnen beschikken. Een individu kan daarom over *multiple belongings* beschikken.[33]

Bovenstaande theorie herken ik in mijn onderzoek aangezien Hicham, Obi, Hana, Abdul, Adita en Mara vertellen dat zij verlangen naar hun herkomstland maar zich ook thuis voelen in het gastland. Informante Hana uit twijfels waar ze zich thuis voelt waaruit blijkt dat ze op meerdere plekken een thuis ervaart:

> Ja, als ik nu naar Afghanistan ga, voel ik me ook daar niet thuis. Misschien wil ik ook snel weer hier komen. Ik mis hun maar dan voel je ook… als je gaat, dan verlang je ook naar hier. Het is hier rustig voor mij. Dat voel ik zo. (…) Nu ik denk hier is meer.. ja Afghanistan ook maarreh.. ik ben nu zo ver… Of misschien hetzelfde, ik weet het niet.

Voor mijn informanten wisselen een *desire for home* en thuisgevoelens in Nederland elkaar af in de tijd en per context. Informanten verbinden een thuis vaak enerzijds aan de familie die achtergebleven is in het herkomstland.[34] Anderzijds voelen veel informanten zich ook thuis in het gastland vanwege de vrede en de mogelijkheden. Deze twee manieren om je thuis te voelen, zijn vaak tegengesteld aan elkaar. De emotionele waarde mist men in het gastland, terwijl iemand de veiligheid en voorzieningen mist in het herkomstland. Een aantal informanten benadrukt de meervoudigheid van het concept thuis en het tijdsgebonden aspect van thuisgevoelens. Zo vertelt Abdul dat Nederland en Burkina Faso nu beiden als 'thuizen' voelen, maar dat hij verwacht dat Burkina Faso later als thuis zal voelen:

> Ik woon hier al lang, dus voel ik mij hier thuis. Maar ik heb altijd gedacht, ik voel ook Burkina Faso als mijn thuis. **Twee thuizen?** Ja twee thuizen. In de toekomst voel ik Burkina Faso als thuis.

---

[31] Nigel Rapport en Andrew Dawson, *Migrants of Identity,* (New York 1998), 7.
[32] Idem.
[33] Buitelaar en Stock, 'Making Homes in Turbulent Times', 164-166.
[34] Zie paragraaf 3.1.2.

> **Je wilt terug?** Ja, misschien in toekomst als ik oud ben. Dan vind ik niets meer leuk. Als ik oud ben, wat ik nu leuk vind, thuis zitten, eten, slapen, dan ben ik te oud, misschien ben ik met pensioen. Leuke dingen heb ik dan helemaal gehad.

Het idee dat iemand één thuis heeft dat samenhangt met de wortels waar iemand vandaan komt, oftewel een sedentaire benadering, wordt in deze tijd van globalisering bekritiseerd. Verschillende wetenschappers gebruiken het concept *diaspora* om 'thuis' op een alternatieve wijze te benaderen en voorbij de grenzen van de natiestaat te kijken.[35] Volgens geograaf Doreen Massey kan *diaspora* worden gebruikt om een nieuwe relatie tussen cultuur, identiteit en plaats aan te geven:

> 'From the *diaspora* perspective, identity has many imagined 'homes' (and therefore no one, single, original homeland); it has many different ways of 'being at home' – since it conceives of individuals as capable of drawing on different maps of meaning, and of locating themselves in different imaginary geographies at one and the same time – but is not tied to one, particular place.'[36]

Massey betoogt hier dat er vanuit een *diaspora* perspectief aandacht is voor de verschillende manieren en plekken waarop een individu zich thuis voelt en dat vooral vluchtelingen en migranten verschillende plekken gelijktijdig als thuis bestempelen. Kortom, in deze paragraaf heb ik aan de hand van verschillende disciplines de meervoudigheid van 'thuizen' onderbouwd.

4.4.2 Nationale identiteit en een thuis

In deze subparagraaf bestudeer ik vanuit antropologische en politieke perspectieven de relatie tussen burgers en een natie. Ook plaats ik discussies over 'thuis' in een breder perspectief door ze te verbinden aan discussies over emotionele identificatie, nationale identiteiten en loyaliteiten.

In mijn onderzoek heb ik een oefening gebruikt met vragen om te bestuderen hoe de informanten hun relatie zien met landgenoten en met Nederlanders. Deze oefening werk ik uit in bijlage vijf. Hier is het relevant te vermelden dat de meeste informanten zich niet uitzonderlijk meer verbonden voelen met hun landgenoten dan met Nederlanders. Uit deze data en uit psychologische literatuur over migratie komt de meervoudigheid van identificaties

---

[35] Brah, *Cartographies of Diaspora,* 180-181. Zie ook: Doreen Massey, *A Place in the World,* (Oxford 1995), 207.
[36] Doreen Massey, *A Place in the World,* 207.

naar voren.[37] Een persoon beschikt niet over één identiteit, maar over meerdere die in interacties met anderen en door het vaststellen van verschillen en overeenkomsten met anderen, actief gevormd worden.[38] Ik geef hier een summiere samenvatting van identificatieprocessen omdat het vooral relevant is voor mijn betoog om te benadrukken dat individuen niet over één identiteit beschikken, maar over meervoudige identificatieprocessen.

De 'thuizen' in het gastland en in het herkomstland dienen vaak beiden als voedingsbodems voor identificatieprocessen. Volgens het WRR rapport is het uitgangspunt in het politieke debat dat dubbele nationaliteiten en banden met het land van herkomst een teken zijn van een gespleten loyaliteit. Identificatieprocessen ziet men dan als onderling concurrerend en elkaar uitsluitend.[39] Volgens het rapport *Identificatie met Nederland* van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid wordt er van migranten te sterk verwacht dat zij zich emotioneel identificeren met Nederland. Het rapport stelt dat met emotionele identificatie een gevoel van verbondenheid met anderen wordt bedoeld en een *sense of belonging.*[40] Volgens het rapport is deze emotionele identificatie teveel op de voorgrond gekomen, omdat deze benadering van migranten eist dat zij zich exclusief binden aan Nederland en enkel loyaal zijn aan Nederland.[41]

Volgens Parekh wordt in deze benadering echter de diversiteit van moderne samenlevingen ontkend. Er is dan geen oog voor de verschillende bindingen en loyaliteiten van de burgers. Parekh betoogt dat de nationale identiteit in een dergelijke benadering boven andere identiteiten wordt geplaatst terwijl andere identiteiten als bedreigend worden bestempeld.[42] Yuval-Davis en anderen betogen dat in integratiedebatten in heel Europa de angst bestaat dat de toestroom van migranten 'de' nationale identiteit bedreigt.[43] Volgens

---

[37] Zie bijvoorbeeld: Sunil Bhatia, 'Acculturation, Dialogical Voices and the Construction of the Diasporic Self', *Theory & Psychology* Vol. 12 No. 1 (2002), 55-66, aldaar 56, 57, 72 en Hubert J.M Hermans, 'The Dialogical Self: Toward a Theory of Personal and Cultural Positioning', *Culture Psychology* Vol. 7 No. 3 (2001), 243-281, aldaar 272.

[38] Gazzah, Miriam, 'Theorizing identity: music and youth culture', in: M. Gazzah, Rhythms and rhymes of life. Music and identification processes of Dutch-Moroccan Youth, (Amsterdam, 2008), 49-73, aldaar 53-55.

[39] Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland,* (Amsterdam 2007) 171.

[40] In deze scriptie hanteer ik de term *belonging* omdat de Nederlandse vertaling 'behoren' niet de gehele definitie dekt.

[41] Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland,* (Amsterdam 2007), 14-15,40, 63.

[42] Parekh, Bhikhu, *Rethinking Multiculturalism. Cultural diversity and Political Theory,* (Londen 2000), 181-182, 206. Zie ook: WRR, *Identificatie met Nederland,* 166.

[43] N. Yuval-Davis, F. Anthias en E. Kofman, 'Secure Borders and Safe Haven and the Gendered Politics of Belonging: Beyond Social Cohesion', Ethnic and Racial Studies Vol. 28 No. 3 (2005), 513–535, aldaar 517-518.

Ager en Strang plaatst men dan 'de' vermeende nationale identiteit van een land tegenover de *otherness* van vluchtelingen. Het doel van inburgeringcursussen is dan om een vluchteling bekend te maken met wie 'wij' zijn in tegenstelling tot 'hun'.[44]

Het WRR rapport pleit voor een alternatieve routes voor identificatie met Nederland. Het rapport betoogt dat de werkplek, school en verenigingen verschillende voedingsbodems zijn voor functionele identificatieprocessen. Op deze plekken kunnen de deelnemers collectieve ervaringen delen waardoor ze zich meer met elkaar verbonden voelen. De deelnemers benaderen elkaar dan niet primair als lid van een etnische groep, maar als individuen met verschillende functionele verbindingen.[45] In het eerste hoofdstuk is duidelijk geworden hoe vriendschappen met Nederlanders beginnen omdat mensen buren van elkaar zijn of via sport. Deze vriendschappen ontstaan omdat mensen een gezamenlijk doel nastreven. Het WRR ziet dergelijke ontmoetingscentra als bakermat voor functionele identificaties als de nadruk niet langer ligt op etnische identiteiten. Hierdoor kunnen vooroordelen en stereotypen verminderen en kan sociale cohesie worden bevorderd in een samenleving.[46] Het WRR Rapport erkent wel dat er rekening moet worden gehouden met discriminatie en sociale uitsluiting. De relaties moeten wel voldoen aan de voorwaarden dat mensen dezelfde status hebben, wederzijds afhankelijk van elkaar zijn en dat het contact intiem is en zich herhaalt.

Duyvendak voegt een interessante invalshoek toe aan deze discussie, door te benadrukken dat de overheid emotionele identificatie van immigranten verwacht terwijl vluchtelingen dit reeds in een bepaalde mate doen. Duyvendak haalt een uitspraak van CDA politicus Maxime Verhagen aan: 'People must feel connected to our society if they want to be naturalized, they have to feel at home in it. It is necessary to feel Dutch'.[47] Volgens Duyvendak accepteren anderen dus niet de *manier* waarop immigranten zich thuis voelen. Mensen zien volgens Duyvendak een grote kloof tussen hoe zij denken dat een 'echte' Nederlander eruit moet zien en zich thuis moet voelen en wat immigranten doen en voelen.[48] Ik herken het gedachtegoed van Duyvendak omdat in mijn onderzoek ook naar voren komt dat twaalf van de vijftien informanten zich om verschillende redenen thuis voelen.

---

[44] Strang en Ager, 'Refugee Integration', 593.
[45] WRR, *Identificatie met Nederland,* 12 en 133.
[46] Ibidem, 105-106.
[47] Jan Willem Duyvendak, *The Politics of Home. Belonging and Nostalgia in Western Europe and the United States,* (Amsterdam 2011), 94.
[48] Duyvendak, *The Politics of Home,* 94-95.

Ook Parekh betoogt dat individuen zich om verschillende redenen thuis voelen. Zo kan dankbaarheid vanwege de voorzieningen een reden zijn om je verbonden te voelen met een natie.[49] In mijn onderzoek herken ik de theorie van Parekh. Mijn informanten voeren verschillende argumenten aan om een thuis te ervaren en ik benadruk dat deze redenen meer erkend moeten worden in plaats van emotionele identificatieprocessen van migranten te verwachten.

4.5 Conclusie

In dit hoofdstuk stond de vraag centraal waar mijn informanten zich thuis voelen. Ik heb geconcludeerd dat één informant zich thuisloos voelt, twee informanten hun herkomstland als thuis zien, zes informanten Nederland meer als thuis voelen en dat de overige zes informanten op meerdere plekken een thuis ervaren. In dit hoofdstuk heb ik geconcludeerd dat waar iemand zich thuis voelt, verandert in de tijd en dat iemand ook gelijktijdig een thuis aan verschillende plekken kan verbinden.

Dit stemt overeen met het gedachtegoed van verschillende antropologen en hun visie op de relatie tussen een vluchteling en zijn thuis. Sedentaire benaderingen betogen dat het herkomstland het enige thuis is van een persoon. Een anti sedentaire visie stelt dat een dergelijke benadering thuisgevoelens te sterk verbindt aan het vroegere thuis. Naar het voorbeeld van antropologe Malkki heb ik betoogd dat het vroegere herkomstland voor veel vluchtelingen juist gevoelens teweegbrengt die men niet associeert met thuis, namelijk angst en onveiligheid. Volgens anti sedentair denken zijn in deze tijd van hoge mobiliteit, identiteit en plaats niet meer sterk aan elkaar verbonden. In reactie op dergelijk denken heb ik Kibreab aangehaald die stelt dat burgers een territorium claimen en de macht hebben om vluchtelingen uit te sluiten. Vandaar dat ik ook heb benadrukt dat thuis voelen geen individuele kwestie is, maar sterk verweven is met processen van in- en uitsluiting door anderen.

Uiteindelijk heb ik mij aangesloten bij de visie van Brah die een midden vindt tussen anti sedentaire en sedentaire benaderingen. Zij benadrukt dat een 'thuis' in deze tijd aan verschillende plaatsen gekoppeld kan worden. Tegelijkertijd stelt zij dat vluchtelingen vaak over een *desire for home* beschikken vanwege de emotionele band die een persoon heeft met zijn herkomstland. Aan de ene kant overheersen bij sommige informanten gevoelens van nostalgie en het idealiseren van het verleden in het herkomstland. Aan de andere kant ervaren twaalf informanten (ook) een thuisgevoel in Nederland vanwege de vrede, veiligheid,

[49] Bhikhu Parekh, *Rethinking Multiculturalism. Cultural diversity and Political Theory,* (Londen 2000), 341-342.

voorzieningen en vrijheid. Sommige vluchtelingen herwinnen een gevoel van ontologische zekerheid door een afwezigheid van existentiële angst. Voor andere vluchtelingen dragen de onzekerheden in Nederland op een ander niveau weer bij aan ontologische onzekerheid.

In mijn onderzoek vertellen informanten dus over verschillende redenen om zich thuis te voelen. Ik betoog daarom in navolging van Parekh dat vluchtelingen zich om verschillende redenen verbonden kunnen voelen met Nederland. Naar het voorbeeld van het WRR Rapport *Identificatie met Nederland* heb ik betoogd dat er geen nadruk meer moet liggen op emotionele identificatie, maar op functionele identificatieprocessen waarbij mensen zich verbonden voelen omdat ze een gezamenlijke taak nastreven. Ook heb ik van het WRR Rapport overgenomen dat er geen exclusieve emotionele binding aan Nederland van migranten moet worden verwacht. Deze benadering ontkent namelijk het belang van het oorspronkelijke herkomstland. Een discussie die zich richt op exclusiviteit, loyaliteit en 'de' nationale identiteit van Nederland, ontkent de meervoudigheid van identiteiten en de 'wortels' van een persoon. Sociale integratie is juist het behouden van banden met het herkomstland en met het gastland en het samenvoegen en wisselen tussen de verschillende identificatieprocessen die hieruit voortkomen.

Hoofdstuk 5 Conclusie

Mijn onderzoek startte met de overdenking wat een vluchteling precies nodig heeft om zich op een plek thuis te voelen. In het politieke beleid is het uitgangspunt vaak dat migranten naar contact met Nederlanders moeten streven om Nederland als thuis te ervaren. De aanname is dat contact met Nederlanders leidt tot 'overbruggend sociaal kapitaal', oftewel het accumuleren van nuttige hulpbronnen vanwege het interetnische contact. Een eerste verwachting van deze contacten is dat ze fungeren als hefboom en leiden tot sociale mobiliteit. Een tweede verwachting is dat deze contacten een verbindende functie hebben, omdat ze enerzijds bijdragen aan sociale cohesie en anderzijds emotionele identificatie met Nederland bevorderen. De aanname bestaat vaak dat deze twee functies van overbruggend sociaal kapitaal beide sterk samenhangen met het creëren van een thuis. In reactie op deze verwachtingen heb ik de hypothese geformuleerd dat naast contact met autochtonen, eveneens contact met andere nieuwkomers noodzakelijk is om een gevoel van thuis en welbevinden te verkrijgen in Nederland. Daarom heb ik onderzocht hoe sociale contacten van verschillende afkomsten door hun ondersteuning bijdragen aan thuisgevoelens.

Mijn onderzoek heb ik uitgevoerd bij Vluchtelingenwerk in de gemeente Haren. De voornaamste bron van informatie waren interviews die ik heb gehouden met vijftien informanten over de kenmerken, de omvang en de aard van het netwerk waar zij over beschikken. Bovendien heb ik informatie ingewonnen over de contacten die meewerken aan het creëren van een thuis en de betekenissen die informanten verlenen aan een thuis. Deze verschillende variabelen heb ik in één hoofdvraag samengevat:

Hoe dragen de verschillende sociale contacten van vluchtelingen in de gemeente Haren bij aan thuisgevoelens in Nederland?

Deze hoofdvraag speelt in op een maatschappelijk relevant vraagstuk omdat het lokale beleid in Haren een nieuwe visie op zorg ontwikkelt, waarin de ondersteuning die informele sociale contacten bieden centraal staat. In deze scriptie heb ik onderzocht in hoeverre vluchtelingen hulp krijgen uit hun informele netwerk. Ook de hulp van een formele instantie, Vluchtelingenwerk, heb ik bestudeerd om de bijdrage van vrijwilligers aan een thuisgevoel te onderzoeken. Dit onderzoek is bovendien maatschappelijk relevant omdat het informatie geeft over het welzijn en welbevinden van vluchtelingen in Haren. Hierdoor is duidelijk geworden

wat vluchtelingen nodig hebben om welbevinden te ervaren en welke zaken thuisgevoelens juist tegenwerken. Mijn onderzoek heeft eveneens ingespeeld op een wetenschappelijk relevant onderwerp omdat de relatie tussen sociale contacten en thuisgevoelens centraal stond. Sociologen bestuderen deze twee concepten meestal afzonderlijk.

Allereerst heb ik de aard en de omvang van de ondersteuning behandeld. Binnen het begrip ondersteuning heb ik onderscheid gemaakt tussen verschillende vormen van steun die ook met elkaar samenhangen: informatieve, expressieve en instrumentele steun. Ook heb ik onderzocht van wie de hulp afkomstig is; van Nederlandse contacten of niet-Nederlandse contacten. Dit onderscheid heb ik gemaakt omdat er in het politieke beleid vaak hoge verwachtingen zijn van ondersteuning van de eerste groep. Daarom heb ik de opvatting van socioloog Putnam getoetst dat contact met Nederlanders, overbruggend sociaal kapitaal, nuttige hulpbronnen oplevert. Deze theorie sloot aan bij mijn onderzoek omdat veel informanten van mening zijn dat buren en vrienden adequate informatieve en instrumentele steun leveren. Door deze steun worden voorheen onbekende of onduidelijke zaken helderder. Buren bleken een nuttige vorm van contact omdat informanten en buren ondersteuning uitwisselen. In contact met buren kan er sprake zijn van wederkerigheid, wat belangrijk blijkt om een relatie te behouden en een gevoel van gelijkheid te laten bestaan. Het contact met buren heeft ook verduidelijkt dat de ondersteunende en de verheffende dimensies van sociaal kapitaal niet strikt te scheiden zijn. Een contact kan informatieve ondersteuning bieden en tegelijkertijd fungeren als hefboom door op de lange termijn de maatschappelijke positie van iemand te verbeteren.

Ook contact met vrijwilligers bleek in mijn onderzoek een belangrijke bron voor informatieve, instrumentele en bovendien expressieve steun. Informanten gaven aan dat de ondersteuning van vrijwilligers sterk bijdraagt aan een gevoel van thuis. De vrijwilligers verduidelijken zaken in de onbekende omgeving waardoor stress gereduceerd kan worden. Daarnaast hebben informanten geen familieleden in Nederland waardoor vrijwilligers soms als *fictive kin* fungeren. Door deze ondersteuning dragen de vrijwilligers volgens de informanten bij aan veiligheid, rust en een thuisgevoel. In navolging van Kinnvall heb ik de relatie tussen thuisgevoelens en ontologische zekerheid benadrukt.

Een gebrek aan contacten met Nederlanders werkt thuisgevoelens juist tegen. In mijn onderzoek blijken negen informanten niet over Nederlandse vrienden te beschikken, terwijl de wil van informanten om deze vriendschappen te sluiten sterk naar voren kwam. Ik heb betoogd dat het ervaren van sociale uitsluiting en discriminatie interetnisch contact juist belemmert en de toegang tot bepaalde hulpbronnen blokkeert. In navolging van socioloog

Bourdieu heb ik benadrukt dat hulpbronnen ongelijk verdeeld zijn en dat daar om een strijd om heerst. Deze ongelijkheid in hulpbronnen moet men meer erkennen, zodat de verantwoordelijkheid voor het verwerven van hulpbronnen niet alleen bij vluchtelingen ligt maar ook bij de ontvangende samenleving. Ik heb beredeneerd dat thuis voelen een wederkerig proces is wat iemand niet alleen kan, maar waar andere mensen voor nodig zijn.

Ook wanneer informanten wel contacten onderhielden met Nederlanders, zoals met collega's of de contacten die zij opdeden tijdens Koken en Kletsen, leidden deze ontmoetingen niet tot hechter contact. Ik heb verschillende mogelijke verklaringen aangewezen op basis van uitspraken van mijn informanten waarom dergelijk interetnisch contact niet tot hechtere banden hoeft te leiden. Ten eerste heb ik het thema 'wederkerigheid' genoemd dat van groot belang blijkt om een relatie te laten voortduren. Een gebrek aan wederkerigheid kan ertoe leiden dat een relatie niet van de grond komt of dat een bestaande relatie wordt verstoord. In mijn onderzoek herkende ik voorbeelden waarin de wil van de ene vluchteling om een relatie aan te gaan groter was dan die van een Nederlander, die waarschijnlijk al over een uitgebreid netwerk beschikte. Ten tweede heb ik beargumenteerd dat mensen vriendschappen sluiten met mensen die op hen lijken.

Na het bestuderen van overbruggend sociaal kapitaal, heb ik mijn hypothese dat bindend sociaal kapitaal van groot belang is om psychisch welbevinden te bereiken, verder onderzocht. In het politieke beleid overheerst vaak de verwachting dat bindend sociaal kapitaal de separatie van een minderheidsgroepering in de hand werkt. Ik heb echter aan de hand van sociologen als Simich mijn hypothese ondersteund dat *strong ties* van landgenoten noodzakelijk zijn om stress in het gastland te reduceren. Contact met landgenoten werkt mee aan het creëren van een thuis omdat dit veiligheid, zekerheid en continuïteit verschaft in een onzekere omgeving. Ik heb laten zien dat deze banden kunnen fungeren als *fictive kin.* Ook heb ik de opvatting van socioloog Ryan overgenomen dat *strong ties* een voorwaarde kunnen zijn om verdere banden op te bouwen. Ik heb daarom betoogd dat bindend sociaal kapitaal en overbruggend sociaal kapitaal beiden nodig zijn om te integreren.

Bindend sociaal kapitaal heeft dus net als overbruggend sociaal kapitaal een verbindende functie, maar kan bovendien verheffend werken. Socioloog Putnam was van mening dat bindend sociaal kapitaal minder bevorderlijk is voor de sociale mobiliteit van zijn deelnemers dan overbruggend sociaal kapitaal. Ik heb echter betoogd dat bindend sociaal kapitaal ook nuttige informatieve steun levert. Landgenoten zijn vaak een belangrijke bron voor een vierde soort steun: *affirmational support.* Deze steun betekent dat landgenoten op basis van soortgelijke ervaringen een andere landgenoot advies geven. Ook andere migranten

kunnen nuttige informatieve steun leveren, terwijl dit vaak niet wordt verwacht van deze contacten. Deze informatie en adviezen zijn mogelijkheden om een informant te helpen aan een betere sociale status. Bovendien is contact met andere migranten interetnisch contact en deze verbindende werking kan bijdragen aan sociale cohesie. Naar het voorbeeld van sociologe van den Berg heb ik daarom geconcludeerd dat de scheiding tussen overbruggend en bindend sociaal kapitaal niet strikt is.

Naast deze steun van landgenoten en andere migranten kan familie ook ondersteuning bieden. In veel recente wetenschappelijke teksten gaat er aandacht uit naar de transnationale velden waarin migranten zich begeven en de ondersteuning die migranten uit transnationale contacten halen. Het is opvallend dat in mijn onderzoek is gebleken dat vluchtelingen juist vaak lastig contact krijgen met familie vanwege slecht functionerende telefoon- en internetverbindingen. Bovendien blijkt dat een aantal vluchtelingen geen familie meer heeft. Het is aannemelijk dat migranten zich meer begeven in transnationale velden dan vluchtelingen omdat migranten waarschijnlijk beter contact kunnen houden met familie. Het is interessant om deze hypothese als springplank te gebruiken voor verder onderzoek. Een aannemelijke verwachting is verder dat door een gebrek aan nabije familie, medegelovigen onderdeel uitmaken van het ondersteuningsnetwerk. In mijn onderzoek is echter gebleken dat dit niet het geval is. De meeste informanten bezoeken geen religieuze centra. Een aannemelijke reden dat vluchtelingen minder aandacht besteden aan religie, omdat de eerste prioriteit het bevredigen van primaire levensbehoeften is.

Ik heb dus geconcludeerd dat landgenoten bijdragen aan een thuisgevoel (een *homing desire* zoals sociologe Brah het noemt), maar dit contact vergroot vaak ook het verlangen naar het herkomstland, een *desire for home*. Aan de hand van Brah en antropologe Halleh Ghorashi heb ik benadrukt dat een *desire for home* en een *homing desire* elkaar niet uitsluiten. In mijn onderzoek verlangen slechts twee informanten sterk naar hun herkomstland, wat voor hen een thuisgevoel in Nederland lijkt tegen te werken. Voor de andere informanten lijkt contact met landgenoten welbevinden te bevorderen. Naar het voorbeeld van Ager en Strang heb ik betoogd dat landgenoten elkaar een *ready-made sense of belonging* kunnen verschaffen waardoor landgenoten zich verbonden voelen en een thuis ervaren. Een verlangen naar het herkomstland betekent niet dat iemand ook daadwerkelijk terug wil. Vaak heeft het gastland bepaalde mogelijkheden die het herkomstland niet heeft, waardoor informanten een complexe afweging moeten maken of ze terug kunnen en willen.

Bovendien is er nog een andere reden waarom contact met landgenoten niet per definitie bijdraagt aan thuisgevoelens. Een opmerkelijke bevinding is namelijk dat veel

informanten weinig behoefte hebben aan contacten met landgenoten en ambivalente gevoelens koesteren tegenover hen. Hierdoor wordt de hypothese van mijn onderzoek deels weerlegd. Verschillende redenen zijn aangedragen om deze ambivalente gevoelens te verklaren. Een reden is volgens veel informanten dat zij een hekel hebben aan sociale controle en roddel waarmee zij landgenoten associëren. Een andere reden is dat bepaalde landgenoten te maken hebben met het vluchtverhaal van informanten. Informanten uiten weerstand tegen landgenoten van een bepaalde religie, stam of plek die de reden zijn van hun vlucht.

Daarnaast hebben veel informanten meer behoefte aan contact met Nederlanders dan met landgenoten. Aangezien het construeren van banden met Nederlanders als lastig wordt ervaren, beschikken sommige informanten over weinig *strong ties*, wat voor hen kan resulteren in gevoelens van eenzaamheid en sociale uitsluiting. Een aanbeveling voor verder onderzoek is een vergelijking tussen verschillende ondersteuningsnetwerken. Het in kaart brengen van de netwerken van vluchtelingen is een nuttige onderneming in een tijd waarin het WMO beleid verandert. Verder kwantitatief onderzoek kan het ondersteuningsnetwerk grondiger in kaart brengen. Hierdoor is het mogelijk om contacten te signaleren waaruit een individu meer steun kan verkrijgen. Bovendien kunnen ondersteuningstekorten worden opgespoord waardoor eenzaamheid en sociale uitsluiting eerder aan de kaak worden gesteld.

Nadat ik het ondersteuningsnetwerk in kaart heb gebracht, heb ik mij gericht op de vraag of mijn informanten zich thuis voelen. Van mijn vijftien informanten geven er zes aan dat zij meerdere thuizen hebben en zes anderen wijzen niet hun herkomstland, maar Nederland als thuis aan. Deze data sluiten aan bij een formulering van het begrip 'thuis' die wetenschappers als Avtar Brah, Doreen Massey, Halleh Ghorashi, Nigel Rapport en Andrew Dawson hebben geformuleerd. Zij betogen dat een 'thuis' in deze huidige tijd van globalisering meer gezien moet worden als een concept waarin mobiliteit en meervoudigheid centraal staan. Deze wetenschappers bekritiseren benaderingen die te sterk een nadruk leggen op sedentarisme, dat uitgaat van een sterke verbinding tussen identiteit en plek. Daardoor is het enige thuis dat een mens heeft de plek waar zijn wortels liggen. In navolging van antropologe Liisa Malkki heb ik benadrukt dat het vroegere thuis van veel vluchtelingen geen thuis meer is vanwege de daar plaatsgevonden treurige gebeurtenissen. Om deze reden verbinden zes informanten hun thuis niet meer aan het herkomstland. Op basis van mijn data en theorieën over meerdere 'thuizen', heb ik betoogd dat iemand een thuis kan ervaren op meerdere plekken, op meerdere niveaus en dat thuisgevoelens elkaar afwisselen in de tijd en afhankelijk zijn van de context.

Ik heb echter ook de opvatting van Kibreab overgenomen dat de macht van burgers om een plek als thuis te claimen en migranten uit te sluiten, ondersteunt dat territorium en identiteit nog steeds sterk aan elkaar gerelateerd zijn. Anderen beïnvloeden dus sterk of iemand zich wel of niet thuis voelt. In mijn onderzoek gaf één informante aan dat zij zich thuisloos voelt terwijl het merendeel van de informanten voorbeelden gaf van *momenten* dat zij zich thuisloos voelen. Ik heb geïllustreerd dat vluchtelingen zich thuisloos voelen door het ervaren van sociale uitsluiting, *othering* en de onzekerheden in Nederland. In navolging van Strang en Ager heb ik betoogd dat een veilige status een belangrijke voorwaarde is om onzekerheden te reduceren en thuisgevoelens te creëren.

De opvatting van bovenstaande wetenschappers, dat een thuis verbonden is aan verschillende plekken en landen, is vaak geen uitgangspunt in het politieke debat. Ik heb Duyvendak aangehaald omdat hij betoogt dat in Nederland het idee overheerst dat de toestroom van migranten 'het' nationale en monoculturele burgerschap bedreigt. Tegelijkertijd worden de emotionele aspecten van het burgerschap benadrukt door te stellen dat immigranten gevoelens van verbondenheid, verbinding en loyaliteit moeten uiten ten opzichte van Nederland. In een nationalistische benadering is één van de uitgangspunten dat migranten zich niet genoeg thuis voelen in Nederland. Volgens Duyvendak geven migranten echter zelf aan dat zij zich wel thuis voelen.

In mijn onderzoek geven informanten eveneens aan dat zij Nederland als een thuis ervaren. Volgens informanten bevorderen vrijwilligers van Vluchtelingenwerk en landgenoten thuisgevoelens. Ook informanten die deze contacten als minder belangrijk zagen of überhaupt over minder Nederlandse contacten beschikken, spraken over gevoelens van thuis in Nederland. Van Parekh heb ik daarom het idee overgenomen dat individuen zich om verschillende redenen ergens thuis voelen. Informanten gaven redenen als de voorzieningen, de veiligheid, de vrijheid en/of de vrede in Nederland. Vooral voor twee van de vier vrouwelijke informanten in mijn onderzoek was vrijheid een belangrijke reden om zich thuis te voelen. Een interessant onderwerp voor verder onderzoek kan een vergelijking zijn van thuisgevoelens tussen mannen en vrouwen om gender verschillen aan het licht te krijgen.

Bovendien heb ik laten zien dat een nadruk op andere manieren van identificatie een mogelijke nieuwe benadering van 'thuisgevoelens' is. Naar het voorbeeld van het WRR Rapport *Identificatie met Nederland* heb ik betoogd dat emotionele identificatie een te hoge eis is om aan migranten te stellen. Aan de hand van het WRR Rapport heb ik betoogd dat functionele identificatie een alternatieve route is voor identificatie met Nederland omdat mensen in activiteiten één doel nastreven, collectieve ervaringen delen en zich daardoor met

elkaar verbonden voelen. Deze contacten overbruggen etnische verschillen waardoor ze de nadruk verschuiven van loyaliteiten naar verbinding tussen burgers. Er moet dus geen loyaliteit en emotionele identificatie in exclusieve zin worden verwacht van migranten; een mens kan immers zijn wortels niet verloochenen. Kortom, ik pleit voor een alternatieve benadering die stelt dat thuis voelen een ongedwongen thuisgevoel behelst.

Hoofdstuk 6 Aanbevelingen

In deze paragraaf staan aanbevelingen voor Vluchtelingenwerk Haren en Stichting Torion waar Vluchtelingenwerk nu onder valt. Eerst laat ik aan de hand van de nieuwe ontwikkelingen in het WMO beleid zien welke bevindingen in mijn scriptie daar direct op inspelen. Daarna geef ik weer welke aanbevelingen ik ontleen aan de belangrijkste data van mijn onderzoek. Vervolgens bespreek ik het belang van interetnische activiteiten en ik benadruk de complexiteit aangaande deze activiteiten.

De uitkomsten van mijn onderzoek leveren aanbevelingen voor het nieuwe WMO beleid. In het hernieuwde WMO beleid is het uitgangspunt dat iedere werknemer van Torion elk individu moet kunnen helpen dat ondersteuning nodig heeft. De werknemers volgen een omscholingsprogramma om deze vorm van zorg te gaan verlenen. Uit een interview met een medewerker van Torion is naar voren gekomen dat nog niet duidelijk is in hoeverre er aandacht is in het omscholingsprogramma voor interculturalisatie en informatie over de begeleiding van vluchtelingen. Naar mijn mening is aandacht voor interculturaliteit essentieel om inlevingsvermogen te bevorderen voor de situaties van vluchtelingen. Het Cultureel Interview is een nuttig instrument om aandacht te geven aan interculturaliteit. Met de coördinator van Vluchtelingenwerk heb ik gesproken over het belang van aandacht voor de culturele achtergrond van hulpbehoevenden. Ook door mijn studie Godsdienstwetenschappen en door het afnemen van interviews in mijn onderzoek, heb ik ervaren dat het belangrijk is om rekening te houden met de culturele achtergrond van individuen.

Het Cultureel Interview is een instrument dat vanuit een antropologische benadering is ontwikkeld om rekening te houden met de culturele achtergrond van degene die om geestelijke ondersteuning vraagt. Het kijkt naar de sociale en culturele context van een persoon die bijvoorbeeld psychische klachten ondervindt. Ook is het interview een middel om opvattingen en gedrag van een ander te duiden en de betekenisgeving van cliënten te achterhalen. Het Culturele Interview draagt op die manier bij aan het verfijnen van de diagnose.[50] Voor werknemers van Torion kan het nuttig zijn om hiermee bekend te raken omdat het als nuttig instrument dient om vluchtelingen in Haren te begeleiden.

[50] Rob Van Dijk, Huub Beijers en Simon Groen, *Het Culturele Interviews. In Gesprek met de Hulpbrager over Cultuur en Context,* (Utrecht 2012), 9-10, 27. Zie ook: http://www.rohlof.nl/cultureelint.htm, http://www.pharos.nl/nl/kenniscentrum/projectenoverzicht/30/cultureel-interview-in-de-eerstelijns-zorg, 2012.

In het nieuwe WMO beleid zijn de twee kernbegrippen 'eigen verantwoordelijkheid' en 'eigen kracht'. Hoe deze kernbegrippen moeten worden geïnterpreteerd is echter complex, vooral wanneer het een vluchtelingenvraagstuk betreft. Op basis van de bevindingen in mijn onderzoek betoog ik dat er specifieke aandacht moet zijn voor de doelgroep vluchtelingen die vooral in de beginperiode beschikken over een sociaal minder sterke positie. Mijn onderzoek illustreert de betekenis van vrijwilligers van Vluchtelingenwerk in de integratie van vluchtelingen. Helaas hebben de uitkomsten van een enquête onder de bewoners van Haren over het uitgavenpatroon van de gemeente ertoe geleid dat er een derde bezuinigd wordt bezuinigd op Vluchtelingenwerk. Naar mijn mening is dit spijtig aangezien Vluchtelingenwerk Haren wezenlijk bijdraagt aan de integratie van vluchtelingen in Haren, wat ik hieronder uitgebreider toelicht.

In mijn onderzoek heb ik de *strong ties* (hechte banden) van mijn informanten onderzocht. Ik heb betoogd dat deze banden van belang zijn om welbevinden te ervaren. Contact met andere landgenoten leidt vaak tot een gevoel van verbondenheid en welzijn wat, anders dan vaak gedacht, er juist aan kan bijdragen dat iemand zich meer thuis voelt in Nederland. Uit mijn onderzoek is gebleken dat twaalf van mijn informanten een thuisgevoel in Nederland ervaren waar vooral de vrede, veiligheid en voorzieningen aan meewerken. Desalniettemin heb ik geconcludeerd dat een aantal informanten over een gebrek aan *strong ties* beschikken wat een thuisgevoel juist tegenwerkt. Vandaar dat ik hier het belang van vrijwilligers van Vluchtelingenwerk wil benadrukken om een tekort aan *strong ties* op te vullen en soms zelfs familiebanden te vervangen. Ook de betekenis van activiteiten als 'Koken en Kletsen' is aan bod gekomen wat eraan bijdraagt om sociale uitsluiting en eenzaamheid te doorbreken. Deze activiteit is ook een mogelijkheid om sociale cohesie in Haren te bevorderen omdat deze activiteit verschillende bevolkingsgroepen bijeenbrengt.

Een andere aanbeveling heeft betrekking op het organiseren van interetnische activiteiten. Wetenschappelijk onderzoek, waar mijn onderzoek bij aansluit, heeft uitgewezen dat interetnisch contact niet eenvoudig leidt tot contacten en het accumuleren van hulpbronnen. Uit het WRR Rapport heb ik het idee overgenomen dat activiteiten die een gezamenlijk doel nastreven tot functionele identificatie kunnen leiden. De nadruk ligt dan niet op het interetnische contact, maar op het delen van collectieve ervaringen waardoor mensen zich meer verbonden met elkaar voelen. Wellicht kan een gezamenlijk doel tijdens activiteiten van Vluchtelingenwerk sterker bijdragen aan hechtere interetnische contacten. Bovendien wil ik het belang van wederkerigheid benadrukken om relaties op te bouwen. Wanneer interetnische activiteiten worden georganiseerd, zullen deze minder snel leiden tot hechtere

banden wanneer de behoefte aan contact van één kant komt. Een interetnische activiteit waarin een vluchteling en een Nederlander Frans en Nederlands uitwisselen, is bijvoorbeeld voor beide partijen nuttig en waardevol. Zo heeft Koken en Kletsen zich nu uitgebreid tot een activiteit waar ook bewoners uit Haren komen om tegen betaling mee te eten. Een dergelijke activiteit legt niet de nadruk op interetnisch contact, maar op een gezamenlijk doel (een maaltijd nuttigen) wat tot hechtere banden kan leiden.

Een ander voorbeeld van een project dat bijdraagt aan interetnische wederzijdse sociale ondersteuning, is het LCW project in Woudrichem. Volgens sociologen Peer Smets en Saskia Ten Kate is het LCW een voorbeeld van LETS, *Local Exchange and Trading System*. Dit zijn gemeenschapsnetwerken waarin goederen en services uitgewisseld worden. LETS noemt men wel een moderne versie van lokale solidariteit, waarin armoede gereduceerd kan worden en zelfvoorziening wordt gestimuleerd. In het LCW project werden cirkels opgezet voor sociale activiteiten en handel tussen asielzoekers en autochtonen om zo bruggen te bouwen tussen beide groepen en asielzoekers van werk te voorzien. Asielzoekers boden diensten aan als het repareren van fietsen, babysitten en in de tuin werken. Nederlandse deelnemers leverden vooral producten die zij niet meer nodig hadden. Volgens Smets en ten Kate leidde de LCW tot een vergroot wederzijds vertrouwen en gevoelens van wederkerigheid.[51] Strang en Ager halen dit voorbeeld van LETS aan om te betogen dat mensen pas bruggen bouwen tussen groepen wanneer zij elkaar ontmoeten om diensten uit te wisselen die voor beide groepen nuttig zijn.[52] Projecten als LETS kunnen de wederkerigheid bevorderen en bijdragen aan toenemend interetnisch contact.

In deze aanbevelingen leg ik de nadruk op de verantwoordelijkheid van de ontvangende samenleving om nieuwkomers te ontvangen. Deze opvatting is een reactie op ontwikkelingen waarin de verantwoordelijkheid steeds meer bij nieuwkomers komt te liggen. Deze ideeën neem ik over van Strang en Aeger. Zij betogen in hun artikel dat het gastland de voorwaardes moet scheppen om integratie mogelijk te maken. Zij bepleiten dat er ondersteuning moet komen in de vorm van interventie zodat de ontvangende samenleving toegankelijker wordt voor migranten. Als voorbeelden geven zij culturele educatie en het stimuleren van antidiscriminatie projecten. Ook geven zij aan dat de situatie waarin vluchtelingen zich bevinden moet worden toegelicht in het onderwijs. Op die manier kan

[51] Peer Smets en Saskia ten Kate, 'Let's meet! Let's exchange! LETS as an Instrument for Linking Asylum Seekers and the Host Community in the Netherlands', *Journal of Refugee Studies* Vol. 21 No. 3, (2008), 326- 346, aldaar 326-327.
[52] Alison Strang en Alastair Ager, 'Refugee Integration: Emerging Trends and Remaining Agendas', *Journal of Refugee Studies* Vol. 23. No. 4 (2010), 589-607, aldaar 599.

negatieve beeldvorming over vluchtelingen veranderen en kan het inlevingsvermogen bevorderd worden. Ik wil eveneens benadrukken dat Nederland als ontvangende samenleving de verantwoordelijkheid heeft om individuen die verdreven zijn uit hun land gastvrij te ontvangen. De titel van mijn scriptie speelt daarop in, want thuis voelen kun je immers niet alleen!

Bibliografie

Literatuurlijst

Baron, Robert A., Donn R. Byrne en Nyla R. Branscombe, *Social Psychology,* (Boston 2006).

Barth, Fredrik, *Ethnic Groups and Boundaries*, (Oslo 1969).

Baumann, Gerd, *Contesting Culture. Discourses of identity in Multi-ethnic London,* (Cambridge 1996).

Van den Berg, Marguerite, *'Dat is bij jullie toch ook zo?' Gender, Etniciteit en Klasse in het Sociaal Kapitaal van Marokkaanse Vrouwen,* (Rotterdam 2007).

Berry, John W., 'Immigration, Acculturation, and Adaptation', *Applied Psychology* Vol. 46 No. 1 (1997), 5-68.

Bozkurt, Esin, *Conceptualising "Home". The Question of Belonging Among Turkish Families in Germany,* (Frankfurt 2009).

Bhatia, Sunil, 'Acculturation, Dialogical Voices and the Construction of the Diasporic Self', *Theory & Psychology* Vol. 12 No. 1 (2002), 55-66.

Bourdieu, Pierre, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (1975), Dick Pels red., *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989).

Brah, Avtar, *Cartographies of Diaspora,* (Londen 1996).

Briggs, Xavier de Souza, 'Brown Kids in White Suburbs: Housing Mobility and The Many Faces of Social Capital, *Housing Policy Debate* Vol. 9 No. 1 (2007), 177-221.

Briggs, Xavier de Souza, '"Some of My Best Friends Are…": Interracial Friendships, Class, and Segregation in America', *City and Community* Vol. 6 No. 4 (2007), 263-290.

Buitelaar, Marjo en Femke Stock, 'Making Homes in Turbulent Times. Moroccan Dutch Muslims Contesting Dominant Discourses of Belonging', in: Haideh Moghissi en Halleh Ghorashi (eds.), *Muslim Diaspora in the West. Negotiating Gender, Home and Belonging*, (Aldershot 2010), 163-179.

Cheong, P.H., R. Edwards, H. Goulbourne en J. Solomons, 'Immigration, social cohesion and social capital: A critical review', *Critical Social Policy* Vol. 27 No.1 (2007), 24-49.

Dagevos en Gijsberts, 'Over dubbele bindingen en verbinden en verheffen, Sociale contacten van minderheden en de relatie met sociale cohesie en sociaaleconomische positie', In: P. Schnabel, R. Bijl en J. de Hart, SCP, *Betrekkelijke betrokkenheid, Studies in sociale cohesie, Sociaal en Cultureel Rapport 2008,* (Den Haag 2008), 278-304.

Dominguez, Silvia en Celeste Watkins, 'Creating Networks for Survival and Mobility: Social Capital Among African-American and Latin-American Low-Income Mothers', *Social Problems* Vol. 50 No. 1 (2003), 111-135.

Dupuis, Ann en David C. Thorns, 'Home, home ownership and the search for ontological security', *The Sociological Review* Vol. 46 No. 1, (1998) 741-767.

Duyvendak, Jan Willem, *The Politics of Home. Belonging and Nostalgia in Western Europe and the United States,* (Amsterdam 2011).

Eastmond, Marita, 'Reconstructing life: Chilean Refugee Women and the Dilemmas of Exile', in: G. Buijs (eds.), *Migrant Women: Crossing Boundaries and Changing Identities* (Oxford 1996), 35-53.

Ebaugh, Helen Rose en Marry Curry, 'Fictive Kin as Social Capital in New Immigrant Communities', *Sociological Perspectives* Vol. 42 No. 2 (2000), 189-209.

Emans, Ben, *Interviewen. Theorie, Techniek en Training,* (Groningen 2002).

Faith, Thomas, *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces,* (Oxford 2011).

Friedkin, Noah E., 'Social Cohesion', *Annu. Rev. Sociol.* Vol. 30 (2004), 409-425.

Gazzah, Miriam, 'Theorizing identity: music and youth culture', in: M. Gazzah, *Rhythms and rhymes of life. Music and identification processes of Dutch-Moroccan Youth* (Amsterdam 2008), 49-73.

Gemeente Haren, *Kadernota Wmo beleid 2012-2015,* (Haren 2012).

Ghorashi, Halleh, *Ways to Survive, Battles to Win. Iranian Women Exiles in the Netherlands and the US,* (Nijmegen 2001).

Giddens, Anthony, *The Consequences of Modernity,* (Cornwall 1990).

Giddens, Anthony, *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age,* (Cambridge 1992).

Granovetter, Mark S., 'The Strength of Weak Ties', *American Journal of Sociology* Vol. 78 No. 6 (1973), 1360-1380.

Hammersley, Martyn en Paul Atkinson, *Ethnography. Principles in practice* (Londen 1995).

Hagerty, Bonnie M., Reg A. Williams, James C. Coyne, Margaret R. Early, 'Sense of Belonging and Indicators of Social and Psychological Functioning', *Archives of Psychiatric Nursing* Vol. 10 No. 4 (1996), 235-244.

Huijnk, Willem en Jaco Dagevos, *Dichter bij elkaar. De sociaal-culturele positie van niet-westerse migranten in Nederland,* Sociaal en Cultureel Planbureau (Den Haag 2012), 1-156.

Hermans, Hubert J.M, 'The Dialogical Self: Toward a Theory of Personal and Cultural Positioning', *Culture Psychology* Vol. 7 No. 3 (2001), 243-281.

Kibreab, Gaim, 'Revisiting the Debate on People, Place, Identity and Displacement', *Journal of Refugee Studies* Vol. 12 No. 4 (1999), 384-410.

Kinnvall, Catarina en Jitka Lindén, 'Dialogical Selves between Security and Insecurity: Migration, Multiculturalism, and the Challenge of the Global', *Theory Psychology* Vol. 20 No. 5 (2010), 595-619.

Kinnvall, Catarina, 'Globalization and Religious Nationalism: Self, Identity and the Search for Ontological Security', *Political Psychology* Vol. 5 No. 25 (2004), 741-768.

Klaver, J.F.I., E. Tromp, I.C. van der Welle, Vluchtelingenwerk Integratie Barometer. Een Onderzoek naar het Lokale Integratiebeleid voor Vluchtelingen, (Amsterdam 2012), 1-88.

Levitt, Peggy en Nina Glick Schiller, 'Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society', *International Migration Review* Vol. 38 No. 3 (2004), 1002-1039.

Malhi, Rebecca, Susan D. Boon, Timothy, B Rogers, 'Being Canadian' and 'Being Indian: Subject Positions and Discourses Used in South Asian-Canadian Women 's Talk about Ethnic Identity, *Culture Psychology* Vol. 15 No. 2 (2009), 255-283.

Malkki, Liisa, 'National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees', *Cultural Anthropology* Vol. 7 No. 1 (1992), 24-44.

Malkki, Liisa., 'Refugees and Exile: From "Refugee Studies" to the National Order of Things', *Annu. Rev. Anthropol.* Vol. 24 (1995), 495-523.

Mallett, Shelley 'Understanding home: a critical review of the literature', *The Sociological Review,* Vol. 52 No. 1 (2004), 62-89.

Massey, Doreen, *A Place in the World,* (Oxford 1995).

Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, 'Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees', December 2010, 1-56.

Parekh, Bhikhu, *Rethinking Multiculturalism. Cultural diversity and Political Theory,* (Londen 2000).

Portes, Alejandro, 'Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology', *Annual Review of Sociology* Vol. 24 No. 1 (1998), 1-24.

Putnam, Robert, *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community,* (New York 2000).

Rapport, Nigel en Andrew Dawson, *Migrants of Identity,* (New York 1998).

Rijksoverheid, 'Integratienota Integratie, Binding, Burgerschap', 16-06-2011, 1-15.

Rijksoverheid, 'Integratienota 2007-2011. Zorg dat je erbij hoort!', 01-11-2007.

Rushdie, Salman, *Imaginary Homelands: Essays and Criticism 1981-1991,* (Londen 1992).

Ryan, Louise, Rosemary Sales, Mary Tilki, Bernadetta Siara, 'Social Networks, Social Support and Social Capital', *Sociology* Vol. 42 No. 4 (2008), 672-690.

Schaefer, Catherine, James C. Coyne en Richard S. Lazarus, 'The Health Related Functions of Social Support', *Journal of Behavioral Medicine* Vol. 4 No. 4 (1981), 384-406.

Simich, Laura, Morton Breiser, Farah N. Mawani, 'Social Support and the Significance of Shared Experience in Refugee Migration and Resettlement', *Western Journal of Nursing Research* Vol. 25 No. 7 (2003), 872-891.

Smets, Peer, Saskia ten Kate, 'Let's meet! Let's exchange! LETS as an Instrument for Linking Asylum Seekers and the Host Community in the Netherlands', *Journal of Refugee Studies* Vol. 21 No. 3 (2008), 326-346.

Snel, Erik, Godfried Engbersen en Arjen Leerkes, 'Transnational involvement and social integration', *Global Networks* Vol. 6 No. 3 (2006), 285-308.

Spradley, James P., *Participant Observation,* (USA 1980).

Strang, Alison en Alastair Ager, 'Refugee Integration: Emerging Trends and Remaining Agendas', *Journal of Refugee Studies* Vol. 23. No. 4 (2010), 589-607.

Suter, Brigitte, 'Social Networks in Transit: Experiences of Nigerian Migrants in Istanbul', *Journal of Immigrant & Refugee Studies* Vol. 10 (2012), 204-222.

Turner, Victor, *Dramas, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society,* (Ithaca 1974).

Veenman, J., 'Allochtonen en hun sociaal kapitaal', *Economische statistische berichten* Vol. 88 (2003), 1-24.

Vervoort, Miranda, *Living together apart? Ethnic concentration in the neighbourhood and ethnic minorities' social contacts and language practices',* (Den Haag 2011).

Warner, Daniel, 'We are all Refugees', *International Journal of Refugee Law* Vol. 4 No. 3 (1992), 365-372.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland,* (Amsterdam 2007).

Yuval-Davis, N., Anthias, F. and Kofman, E., 'Secure Borders and Safe Haven and the Gendered Politics of Belonging: Beyond Social Cohesion', *Ethnic and Racial Studies* Vol. 28 No. 3 (2005), 513–535.

Websites

http://www.invoeringwmo.nl/content/de-kanteling-van-de-vereniging-nederlandse-gemeenten, 'Ministerie van volksgezondheid, welzijn en sport', de Kanteling van de Vereniging Nederlandse gemeenten.

http://www.vng.nl/Documenten/Extranet/Wmo/20100928-Kantelen_in_de_Wmo.pdf, 'Vereniging van Nederlandse Gemeenten', Kantelen in de WMO, handreiking voor visieontwikkeling en organisatieverandering.

http://www.vluchtelingenwerk.nl/organisatie/verenigingsraad-en-bestuur.php`, Vluchtelingenwerk Nederland, 'Verenigingsraad en Besturen. Zo zijn wij georganiseerd'.

http://www.nationaalkompas.nl/gezondheidsdeterminanten/omgeving/leefomgeving/sociale-cohesie/wat-is-sociale-cohesie/#nwid_2, Nationaal Kompas Volksgezondheid, 'Wat is Sociale Cohesie', 13-12-2012, 1.

Bijlagen

Bijlage 1 Overzicht van informanten

Naam (pseudoniem)	Land (pseudoniem)	Jaren in NL	Leef-tijd	Reden van vlucht	Familie situatie	Verblijfs-vergunning
Omar	Sierra Leone	5 maanden	26	Oorlog	Vrouw en moeder nog in herkomstland, zijn vader is vermoord, alleen in Nederland	Ja
Hicham	Sierra Leone	10 maanden	33	Oorlog	Familie in herkomstland, alleen in Nederland	Ja
Obi	Soerra Leone	1,5	28	Oorlog	Familie in herkomstland, alleen in Nederland	Ja
Sue	India	3	45	Politiek en vanwege etnische afkomst	Met echtgenoot (Ahmed) en dochter in Nederland, familie in herkomstland	Ja
Adam	Tsjaad	3	27	Religie	Familie in herkomstland, alleen in Nederland	Ja
Mara	Ghana	3	32	Anderen vormden een bedreiging	Gescheiden van echtgenoot in Nederland, twee kinderen in Nederland, geen familie in herkomstland	Ja
Ahmed	India	4	40	Politiek en vanwege etnische afkomst	Met echtgenote (Sue) en dochter in Nederland, familie in herkomstland	Ja
Zuberi	Congo	4	40	Anderen vormden een bedreiging	Echtgenote en kinderen in gevaar in Syrië, hij alleen in Nederland	Ja

Maya	Zambia	4,5	+-23	Oorlog	Familie vermoord in herkomstland, alleen in Nederland	Nee
Hana	Afghanistan	5,5	28	Oorlog	Met echtgenoot in Nederland, familie in herkomstland.	Ja
Abdul	Burkina Faso	7,5	+- 28	Niet duidelijk	Familie in herkomstland, alleen in Nederland	Ja
Alain	Eritrea	10	35	Niet duidelijk	Geen contact met familie, alleen in Nederland	Nee, steeds medische verblijfsverg unning
Said	Pakistan	10	71	Politiek	Geen familie in herkomstland, gescheiden van echtgenote in Nederland, twee dochters die uit huis zijn	Ja
Adita	Ghana	12	30	Dakloos	Alleen in Nederland gekomen, gescheiden van echtgenoot, vier kinderen	Ja
Mirjam	Afghanistan	18	48	Oorlog	Twee keer gescheiden in Nederland, drie kinderen die uit huis zijn	Ja

Bijlage 2 Opzet netwerkinterviews

Introductie

Doel interview - Bekijken welke contacten vluchtelingen hebben of hebben opgebouwd in Nederland.

Instantie: Stage Vluchtelingenwerk, maar onafhankelijk en neutraal. Studeer Godsdienstwetenschap, studie naar religies en culturen, nu onderzoek naar vluchtelingen en hoe ze een thuis creëren in Nederland en welke problemen zij ervaren. Nu eerste interviews voor mijn onderzoek. In totaal 15 mensen.

Opbrengsten Uiteindelijk paper/werkstuk, informatie aan Vluchtelingenwerk Haren over de situatie van vluchtelingen.

Kosten Antwoorden geven op vragen, duurt ongeveer 1,5 uren. Informatie anoniem, andere namen. Geluidsopname noemen, opname zal ik daarna wissen.

Taken 14 vragen. Onderwerp – vraag – antwoord.

Wanneer je iets liever niet wilt zeggen, kun je dat aangeven. Wanneer je iets niet begrijpt, zal ik het herhalen of in het Engels uitleggen. Heb je nog vragen? Ga je hiermee akkoord?

Contacten

1. Ga je naar school/werk?
   Zijn er personen op je school of op je werk die je vrienden noemt?
   Wie? Waarom?
   Nee? – Heb je nog contact met mensen van school/werk? Waarom wel/niet?
2. Heb je deze week met personen afgesproken?
   Zo ja, met wie? Waar? Wat heb je gedaan?
3. Met welke personen spreek je af in je vrije tijd?
4. Welke personen vind jij het dichtst bij je staan?
5. Naar wie ga je toe als je praktische problemen hebt?
6. Als je persoonlijke problemen hebt, naar wie ga je dan toe?
7. Kun je mensen noemen die jij als 'vrienden' beschouwt?
   Achtergrond (Land, geslacht, woonplaats) en waarom vrienden?
8. Ga je naar bepaalde vaste bijeenkomsten?
   Zo ja wat? Wie ontmoet je daar?
9. Wat is je motivatie om naar activiteiten van Vluchtelingenwerk te gaan?

Religie

10. Ga je naar een religieuze instelling?
    - Zo ja, ga je daar met andere mensen heen?
    - Zo ja, kun je beschrijven waarom je daar naar toe gaat?
    - Zo nee, kun je vertellen waarom je daar niet naar toe gaat?
11. Ontmoet je personen vanuit je geloof?
    - Zo ja, wie?
    - Zo ja, wat zijn redenen dat je contact hebt met medegelovigen?
    - Zo nee, kun je vertellen waarom niet?

Andere mogelijke contacten

12. Heb je contacten met Nederlandse mensen?
    - Zo ja, met wie?
    - Zo ja, hoe ben je aan dit contact gekomen?
    - Zo ja, kun je noemen welke gevoelens dit contact jou brengen?
    - Zo nee, kun je aangeven waarom je geen contact hebt met Nederlandse mensen?
13. Heb je contact met andere vluchtelingen?
    - Zo ja, met wie?
    - Zo ja, wat doen jullie samen? Wat bespreken jullie samen?
    - Zo ja, wat is anders in contact met medevluchtelingen dan contact met Nederlanders?
    - Zo nee, kun je aangeven waarom niet?
13. Heb je contact met landgenoten?
    - Zo ja, met welke landgenoten heb je contact?
    - Zo ja, hoe maak je contact met landgenoten?
    - Zo ja, wat is anders in contact met landgenoten dan contact met autochtonen?
    - Zo ja, wat is anders in contact met landgenoten dan met andere vluchtelingen?
    - Zo nee, kun je redenen noemen waarom niet?
14. Heb je contacten met mensen in je thuisland?
    - Zo ja, met wie? Niet naam maar label.
    - Zo ja, hoe maak je contact met mensen in je thuisland?
    - Zo ja, welke gevoelens ervaar je wanneer je contact hebt met mensen in je thuisland?
    - Zo nee, kun je redenen aangeven waarom niet?
15. Voel jij je het meest behoren tot een bepaalde groep?
    (Nederlanders, vluchtelingen, landgenoten, mensen in thuisland)

Bijlage 3 Opzet interviews

Introductie

Doel interview - Bekijken welke contacten vluchtelingen hebben in Nederland en vragen over een thuis maken in Nederland en welke problemen vluchtelingen ervaren in Nederland.

Instantie: Stage Vluchtelingenwerk, maar ik ben onafhankelijk en neutraal. Studeer Godsdienstwetenschap, studie naar religies en culturen. Nu eerste interviews voor mijn onderzoek. In totaal 15 mensen.

Opbrengsten Uiteindelijk paper/werkstuk, informatie aan Vluchtelingenwerk Haren en aan mijn de universiteit over de situatie van vluchtelingen.

Kosten Antwoorden geven op vragen, duurt ongeveer 2 uren. Informatie anoniem, andere namen. Geluidsopname noemen, opname zal ik daarna wissen.

Taken 24 vragen. Onderwerp – vraag – antwoord.

Wanneer je iets liever niet wilt zeggen, kun je dat aangeven. Wanneer je iets niet begrijpt, zal ik het herhalen of in het Engels uitleggen. Heb je nog vragen? Vind je dit zo goed?

Contacten

14. Heb je deze week met personen afgesproken?
    Zo ja, met wie? Waar? Wat heb je gedaan?
15. Met welke personen spreek je af in je vrije tijd?
16. Welke personen vind jij het belangrijkst?
17. Naar wie ga je toe als je praktische problemen hebt?
18. Als je persoonlijke problemen hebt, naar wie ga je dan toe?
19. Kun je mensen noemen die jij als 'vrienden' beschouwt?
    Land? Waarom vrienden?
20. Ga je naar bepaalde vaste samenkomsten?
    Wat en wie? (van landgenoten?)
21. Bezoek je activiteiten van Vluchtelingenwerk?
    Waarom (niet)?

Andere contacten

22. Heb jij een contactpersoon van Vluchtelingenwerk?
    - NIET, waarom niet?

- NIET, wil je graag een contactpersoon?

- Hoe vaak zie je deze contactpersoon?
- Waarover praat je met deze contactpersoon?
- Welke gevoelens geeft dit contact je?
  Bijvoorbeeld: 1. Blij, een veilig gevoel dat iemand helpt. 2. Blij, gezellig dat iemand langs komt.2. Verdrietig, lastig dat je hulp nodig hebt. 3. Boos dat je hulp nodig hebt. 4. Bang dat je hulp nodig hebt.

23. Heb je contacten met Nederlandse mensen?
    - NIET, hoe komt dat denk je?

- Met wie?
- Hoe ben je aan dit contact gekomen?
- Welke gevoelens geeft dit contact je?
  1. Blij. 2. Bang. 3. Verdrietig. 4. Boos.

Landgenoten

24. Heb je contact met landgenoten?
    - NIET? Hoe komt dat denk je?
25. Hoe maak je contact met landgenoten? (social media?)
26. Waar zie je landgenoten? (hoe vaak)
27. Waar wonen deze landgenoten?
28. Over welke onderwerpen praat je met landgenoten?
29. Welke gevoelens geeft contact met landgenoten jou?
    1. Blij. 2. Verdrietig, doet je denken aan thuisland. 3. Herkenning, hetzelfde zijn. 4. Verschillen, want in ander land.
30. Wat is anders in contact met landgenoten dan contact met Nederlanders?
31. Hoe zie jij je relatie met
    - Je landgenoten in Nederland
    - Landgenoten in Europa
    - Nederlanders
    - Andere vluchtelingen
    - Familie in thuisland

      ➔ Waarom?

Figure 1: Ethnic identifications (circle score)

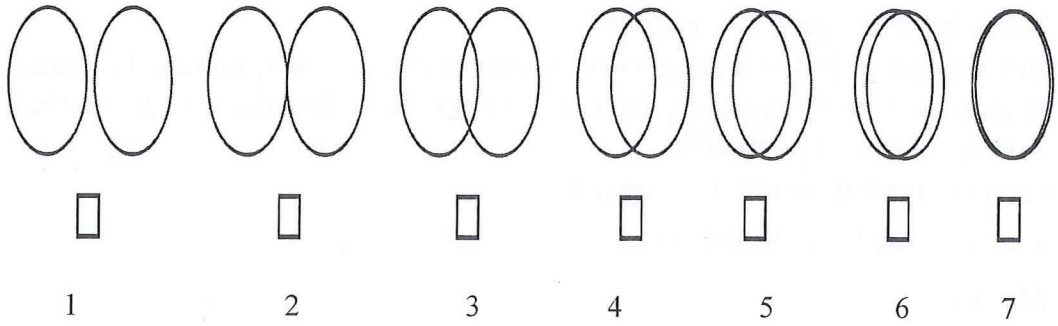

Religie

32. Ben je gelovig?
33. Ga je naar een religieuze instelling? Met wie – waarom (niet)?
13. Ontmoet je mensen uit de kerk/moskee ook in je vrije tijd?
14. Welke gevoelens geeft contact met mede-gelovigen je?
15. Ben je thuis met religie bezig?
16. Wat is anders in je geloof in Nederland dan in *je herkomstland*?

Thuis

17. Wanneer je het woord 'thuis' gebruikt, waar denk je dan aan?
    1. Een land. 2. Een huis.
18. Welke gevoelens geeft een 'thuis' je?
19. Waar voel jij je thuis? Waarom?
20. Voelt je huis als een thuis?
21. Voelt Nederland als een thuis voor jou?
22. Wat zijn redenen dat je je hier wel of niet thuis voelt?
23. Helpen bepaalde personen bij het 'thuis voelen'?
24. Bestaat het huis waar je oorspronkelijk woonde nog?
25. Heb je spullen mee uit je oorspronkelijke land?
26. Heb je contact met mensen in het thuisland?
27. Geef je geld aan mensen in je thuisland?
28. Bestaat het huis waar je oorspronkelijk woonde nog?
29. Wil jij terug naar je *herkomstland*?

Bijlage 4 Overzicht data netwerkinterviews

Naam	**Mensen afspreken** (deze week)	**Vrije tijd**	**Belangrijkst**	**Praktisch probleem**	**Persoonlijk probleem**	**Vrienden**
Omar	Hicham Obi	Hicham Obi	Hicham Obi	Gert[53]	-	-
Hicham	Obi Landgenoot (via AZC)	Obi Adam Groep Sierra Leone	Obi	Gert Annemieke	Obi	Bellen met landgenoten van groep Sierra Leone
Obi	Hicham	Hicham Vriend via groep Sierra Leone Groep Sierra Leone	Hicham Omar	Gert	Hicham	Vriend via moskee Vrienden van groep Sierra Leone
Sue	-	Alain Klasgenote uit Thailand	Ahmed Moeder	Annemieke Gert	Ahmed	Klasgenote uit Thailand Klasgenoot uit Irak
Adam	Buurman	'Ik ben altijd alleen'. Vier klasgenoten	'Niemand!' Ouders in herkomst-land	Gert Annemieke	-	Abdul
Mara	-	Adita Groep Ghana	Adita	Joke	Adita Vaak alleen	Klasgenoten uit Somalië Vriendin uit groep Ghana
Ahmed	-	Alain Klasgenoot uit China Man van vriendin Sue	Sue	Gert	Sue Landgenoot uit Amsterdam	Landgenoten Vriend China

[53] Gert, Joke en Frits zijn contactpersonen bij Vluchtelingenwerk.

Naam	Mensen afspreken	Vrije tijd	Belangrijkst	Praktisch probleem	Persoonlijk probleem	Vrienden
Zuberi	Frits	Frits	Frits Familie Frits	Frits	Frits Annemieke	Klasgenote uit Dom. Republiek Klasgenote uit Kenia
Maya	-	Oud klasgenote uit Nederland Nederlandse vriendin Nederlandse vriend Landgenote	-	Nederlandse vrienden	-	Vier Afrikaanse vriendinnen Twee Nederlandse vriendinnen
Hana	-	Familie	Echtgenoot	Zelf	Echtgenoot	Klasgenoten uit Palestina
Abdul	Vrienden Burkina Faso	Zes Nederlandse vrienden van voetbal Vrienden Burkina Faso Groep Burkina Faso	Nederlandse familie	-	Nederlandse familie	Zes Nederlandse vrienden Vrienden uit Burkina Faso
Alain	-	Nederlandse vriend	-	-	-	Ugandeze vriendin (via het AZC) Burundese vriendin (via het AZC) Vrienden uit Eritrea, Niger, Sierra Leone
Said	-	Dochters Nederlandse vriend	Nederlandse vriend Annemieke	Annemieke	Dokter Nederlandse vriend	Nederlandse vriend
Adita	-	Annemieke Kinderen Groep Ghana	Annemieke Kinderen	Annemieke	Annemieke Maya	Maya Annemieke Ghanese vriendin
Mirjam	-	Broer	Afghaanse	Schoon-	-	Afghaanse vriendin

		Schoonfamilie Kinderen Groep Afghanistan	vriendin	dochter Zoon		

Bijlage 5 Etnische identificaties

In deze bijlage geef ik een toelichting op mijn data over de etnische identificaties van mijn informanten. Hiervoor heb ik een oefening overgenomen van socioloog Snel e.a.[54] Het voordeel van deze oefening is dat een informant non-verbaal zijn relatie met een etnische groep uit. De taalbarrière in interviews kan namelijk de uitwisseling van informatie belemmeren. Hier is het echter van belang te vermelden dat informanten sociaal wenselijke antwoorden gegeven kunnen hebben omdat ik van de Nederlandse nationaliteit ben. Het kan voor een informant lastig zijn om aan te geven dat hij zich niet dicht bij een Nederlander voelt staan als ik tegenover hem zit.[55]

De oefening in figuur één naar etnische identificaties bestaat uit verschillende cirkels waarbij de ene cirkel de informant representeert en de andere cirkel landgenoten of Nederlanders. Aan informanten heb ik de vraag gesteld hoe 'dicht' zij zichzelf voelen bij een bepaalde groep. De mate waarin cirkels elkaar overlappen, geeft aan hoe mensen hun affectie en emotionele verbondenheid met een groep zien:

Figure 1: Ethnic identifications (circle score)

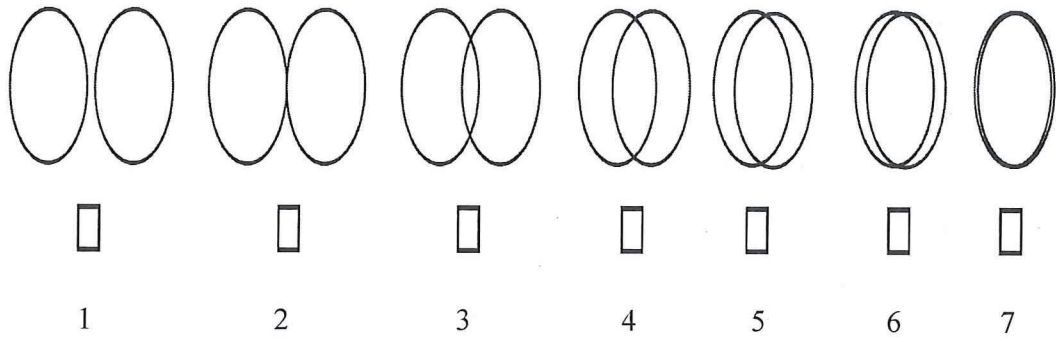

Een analyse van de becijfering van de informanten laat zien dat de meeste informanten zich niet uitzonderlijk dichter bij één groep voelen. De cijfers die individuen gebruiken verschillen wel sterk, maar bijna alle informanten geven ongeveer dezelfde cijfers aan hun relatie met landgenoten als met Nederlanders. Zo vertelt Adita:

---

[54] Snel, Erik, Godfried Engbersen en Arjen Leerkes, 'Transnational involvement and social integration', *Global Networks* Vol. 6 No. 3 (2006), 285-308, aldaar 291.

[55] Zie pagina 8 in de Inleiding om te lezen hoe ik zoveel mogelijk heb proberen te voorkomen om sociaal wenselijke antwoorden te verkrijgen.

> Voor mij is alles hetzelfde, dat is geen probleem voor mij. Ik kan niet zeggen precies hetzelfde, maar bijna hetzelfde. 90 procent hetzelfde [AB: met Nederlanders] maar Ghana 100 procent.

Informant Abdul vertelt dat hij zich direct verbonden voelt met mensen uit Burkina Faso maar dat hij zich tegelijkertijd verbonden voelt met Nederlanders, vooral wanneer hij ze kent:

> **Hoe zie jij je relatie met mensen in Burkina Faso?** 6, of 5. Want we zijn hetzelfde maar qua gedrag misschien niet hetzelfde. Als wij elkaar zien, weten wij precies hoe wij [AB: met elkaar] kunnen opschieten, wat leuk is, wat niet leuk. Maar of wij dat gaan doen, dat is anders. (...) Ja Nederland. Als je mensen goed kent, dan misschien dichterbi dan mensen uit Burkina Faso, dan kan ik wel 6 of 7 geven. Als ze mij niet kennen, dan 4.

De becijfering van Mirjam en Zuberi springt er echter uit, omdat zij hun relatie met Nederlanders een zeven geven en de relatie met landgenoten een drie. Mirjam identificeert zich qua gedachtegoed met Nederlanders, maar ze vertelt dat ze zich er vanwege haar geloof niet naar kan gedragen:

> Met denken.. heeeel dichtbij denk ik. Zeven. Ja maar ik kan niet hetzelfde doen als Nederlanders. Daarom is het tussen één en zeven in. (...) Ja daarom is het moeilijk. Ik vind mijn denken hetzelfde als Nederlanders. Niet nu maar ook vroeger toen ik in Afghanistan was. Maar ik kan niet hetzelfde doen als Nederlands want ja.. dat is mijn geloof dat ik niet kan doen als hun.

Zuberi geeft dezelfde becijfering als Mirjam. Hij vertelt dat hij tegenover landgenoten ambivalente gevoelens ervaart, omdat hoge stammen hem slecht hebben behandeld in Congo. Bij Nederlanders voelt hij zich dichtbij staan omdat zij hem met zijn gezondheid hebben geholpen en goed luisteren naar zijn problemen:

> Waarom voel ik me *close* met Nederlanders? In Nederland, toen ik kwam, had ik een probleem vanwege de medicijnen. Probleem met mijn hart en geen medicijnen in Congo. Ik kwam in Nederland en *they saved my life with medicine*. (...) Alle mensen in Nederland zijn meestal aardig. Als jij praat over problemen en zij luisteren, *they give advice* en praten met jou. Dat is goed.

Ook geven veel informanten aan dat Nederlanders die zij kennen, een hoger cijfer krijgen dan Nederlanders in het algemeen. Ahmed zegt hierover het volgende: '[AB: People] from Vluchtelingenwerk are like 7, but other people are like 1 I think.' Sommige informanten beklemtonen dat zij graag meer contact willen met Nederlanders en dat zij daarom een hoger cijfer geven dan het nu voelt. De oefening kan dus door informanten anders worden ingevuld omdat zij hun verlangens laten meespelen. Omar die nog niet lang in Nederland is, denkt dat

hij vanwege de voorzieningen en de burgerrechten in Nederland later een hoog cijfer zal geven:

> I feel that there is, justice, equality.. The first time I will have a problem, they will help me, will take care of me, I feel it like that. Everything is possible I think. They may feel like my family, my tribe. That's [AB: nummer vijf] I think. Now I don't have any experience but I think so.

Ook zijn er verschillen in waardering tussen landgenoten. Het cijfer dat informanten aan landgenoten geven, hangt volgens een aantal informanten af van welke provincie/stam/religie een landgenoot is. Zo hangt het cijfer volgens Sue af van de religie die een landgenoot aanhangt:

> Because we have friends in Netherland who have the same religion and some who don't have the same religion. That is different. But some are the same religion, then 5. Not the same 3.

Bovenstaande bevindingen zijn te verbinden aan theorie over de meervoudigheid van identificaties. Het onderzoek van Rebecca Malhi naar etnische identificatieprocessen dient als hulpmiddel om mijn data te kunnen duiden. Malhi onderzoekt hoe Oost Aziatische vrouwen in Canada zichzelf en anderen positioneren door te praten over hun etnische identiteit. Ze onderzoekt de manier waarop haar informanten hun etnische identiteiten actief vormen. Malhi benadrukt daarom dat etnische identificaties fluïde zijn omdat ze context afhankelijk zijn en er bewust over wordt onderhandeld in sociale interactie. Volgens Malhi raken sommige migranten in een identiteitscrisis omdat de gevoelens en de culturele waarden van het thuisland conflicteren met het gastland.[56] Ook Sunil Bhatia schrijft over de wijze waarop individuen onderhandelen over hun culturele posities. Bhatia bespreekt in een artikel hoe migranten continu onderhandelen tussen het verleden, het heden en het zelf en de ander. Volgens Bhatia is een migrant verwikkeld in een continu proces van beweging tussen verschillende culturele posities. Migranten gaan volgens hem niet beschikken over een harmonieuze verbinding tussen beide culturen, maar dit *mixing* en *moving* tussen verschillende culturele posities bestempelt hij als een continu proces.[57]

---

[56] Rebecca Malhi, Susan D. Boon, Timothy, B Rogers, 'Being Canadian' and 'Being Indian: Subject Positions and Discourses Used in South Asian-Canadian Women 's Talk about Ethnic Identity, *Culture Psychology* Vol. 15(2), 255-283, aldaar 255-257.

[57] Sunil Bhatia, 'Acculturation, Dialogical Voices and the Construction of the Diasporic Self', *Theory & Psychology* Vol. 12 No. 1 (2002), 55-66, aldaar 56, 57, 72. Zie ook: Hubert J.M Hermans, 'The Dialogical Self: Toward a Theory of Personal and Cultural Positioning', *Culture Psychology* Vol. 7 No. 3 (2001), 243-281, aldaar 272.

Deze theorie herken ik in mijn onderzoek waarin bijna alle informanten ongeveer dezelfde becijfering geven aan hun culturele posities. Hieruit blijkt dat mijn informanten zich zowel verbonden voelen met landgenoten als met Nederlanders. Mirjam voelt zich meer verbonden met de wijze waarop Nederlanders denken, maar tegelijkertijd is haar religieuze identiteit belangrijk die naar haar inzien niet verzoenbaar is met haar Nederlandse identiteit. Hierin herken ik de opvatting van Malhi dat iemand in een identiteitscrisis kan raken wanneer verschillende waarden botsen. Informanten Zuberi en Abdul vertellen hoe ze onderhandelen over hun relatie met landgenoten en de wijze waarop ze zich met hen identificeren. Hierin herken ik het gedachtegoed van Malhi en Bhatia dat migranten continu onderhandelen over posities en dat het contextafhankelijk is waarmee iemand zich identificeert. Zo geeft Omar aan dat hij verwacht dat hij zich in de toekomst meer verbonden zal voelen met Nederlanders, wat het contextafhankelijke aspect van identificatieprocessen illustreert.